This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

PD
5143
T4

UC-NRLF

$B 120 938

YC113107

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

NATUR OCH ONATUR

I FRÅGA OM

SVENSK RÄTTSTAVNING

AF

ESAIAS TEGNÉR.

UPSALA
R. ALMQVIST & J. WIKSELL.

UNIV. OF CALIFORNIA

NATUR OCH ONATUR

I FRÅGA OM

SVENSK RÄTTSTAVNING

AF

ESAIAS TEGNÉR.

UPSALA
R. ALMQVIST & J. WIKSELL.

UNIV. OF
CALIFORNIA

Upsala 1886
R. Almqvist & J. Wiksell's boktryckeri.

A
UNIV. OF CALIFORNIA
PD 5143
T4

Det skulle glädja författaren af denna uppsats, om rätt många läsare förbisett, att dess titel innehåller liksom antydningen om ett program. Antydningen ligger i ett enda litet tecken, och ju mindre detta faller i ögonen, dess bättre är det.

Må emellertid den, som iakttagit hvarom fråga är, icke af någon förutfattad ovilja mot nya funder lockas att genast utropa sitt *ve*. Må han lugnt läsa vidare. Han skall då märka, att uppsatsen alls icke är af revolutionär natur. Icke få torde finnas, som till och med vilja anse, att den är reaktionär.

Och dock syftar den framåt.

För sjutton år sedan hade rättstavningsfrågan i vårt land ett kritiskt skede. Det var då — år 1869 — som det möte af nordiska språkmän egde rum, hvars förslag till ändringar i de nordiska språkens ljudbeteckning vid sitt första framträde så mycket upprörde sinnena i alla de tre skandinaviska länderna, men särskildt i vårt. Den svenska språkvetenskapens främste målsman lät sin vrede ljunga mot »nystavarna», och ekot af hans åskor genljuder understundom än i dag. Stormen lade sig emellertid efterhand, sedan Hazelius o. a. med lugn bevisning ådagalagt, att de beslut, som mötet fattat, hvarken ledde till så stor omstörtning eller voro så obetänkta, som det till en början kunnat förefalla vännerna af det gamla. Numera äro former som *gärning, hjälte, kvist* o. d. så gängse, att de knappast kunna stöta andra än dem, som blott undantagsvis taga boken i hand. »Nystavningen», ungefär i den utsträckning, som föreslogs genom Hazelii s. k. övergångsförslag, är redan nu afgjordt rådande inom våra förnämsta literära tidskrifter, för att icke tala om, att den tillämpas också i vetenskapliga jurnaler och möter oss i specialarbeten inom vetandets olika grenar. Flera tidningar göra hvarje dag genom sina spalter propaganda därför, och populära skrifter (t. ex. serien *Ur vår tids forskning*) vänja allt

T
M303667

10 VIII

vidsträcktare kretsar vid de en gång så fruktade, nu nästan förbisedda ortografiska nyheterna. Så vidt jag vet, har rörelsen understödts af alla lärare i nordiska språk vid de svenska högskolorna; och den främste målsmannen för vårt språks vetenskapliga intressen i Finnland, professor FREUDENTHAL, har där genom en egen, efter de Hazeliska grundsatserna utarbetad rättstavningslära kraftigt främjat reformrörelsen. I Stockholms högre skolor införes nu också efter beslut af stadens Läraresällskap en ortografi, som ganska mycket närmar sig till den Hazeliska.

Den som har ögonen öppna, om ock blott till hälften, kan ej undgå att märka — det må nu vara med glädje eller med beklagande — att segern oförtydbart vändt sig åt det Nordiska Rättstavningsmötets sida. När snart ett nytt århundrade randas, skall ett *e* i *hjälte,* ett *q* i *kvist* med säkerhet af det uppväxande släktet räknas som en nära nog föråldrad beteckning, jämförlig med hvad ett *ph* i *filolog,* ett *c* i *rektor* är för oss.

Med året 1885 har emellertid den ortografiska frågan ånyo inträdt i ett afgörande stadium, och krisen synes nu skola bli mycket skarpare än förra gången. Det är icke nu såsom 1869 från skandinaviska sympatier som rörelsen utgår. Å ena sidan den vetenskapliga granskningen af vårt språks ljudbyggnad, å andra sidan skolornas anspråk på konsekvens och enkelhet i ljudbeteckningen ha väsentligen bildat utgångspunkterna för de nya uppslagen.

Vetenskapen om språkljuden har under de senaste åren hos oss företett en rik blomstring, jämförelsevis kanske rikare än i något annat land. Vi påminna oss de värdefulla, delvis högst betydande skrifter på detta fält, som offentliggjorts af AURÉN, KOCK, LEFFLER, LUNDELL, NOREEN, SVAHN m. fl. Till denna vackra literatur slöt sig nu under 1885 det af LYTTKENS och WULFF utgifna stora arbetet *Svenska språkets ljudlära och beteckningslära,* i hvilket de hithörande frågorna erhöllo en ny och sammanfattande behandling. Författare-kombinationen måste anses lyckligt afpassad efter den uppgift, som förelåg vid det sistnämnda arbetet: den ene naturforskare och den andre språkman, den ene folkskoleinspektör och den andre universitetslärare. Såsom resultat af samarbetet har också framgått en bok, hvilken genom rikhaltigheten af sina iakttagelser om de svenska språkljuden och genom sina omfattande, jämväl för grammatiska

undersökningar ytterst värdefulla ordsamlingar, i väsentlig mån undangjort arbetet för hvar och en, som hädanefter i teoretiskt eller praktiskt intresse vill egna sitt studium åt vårt språks ljudförhållanden eller åt dess rättskrivning [1]).

Dels det sistnämnda arbetet, dels en inlaga från den kommitté, som erhållit uppdrag att granska folkskolans läroböcker, föranledde kanslirådet GUSTRIN att i reformvänligt syfte taga till orda i en för läsare af Ny Svensk Tidskrift väl bekant, betydelsefull uppsats *Om reglementerad rättskrifning.* I sammanhang härmed erhöll LYTTKENS i uppdrag att framlägga ett förslag till förenklingar i vår ortografi; i händelse detta funne önsklig anslutning af sakkunnige, skulle det kunna införas i statens skolor.

Detta förslag, nu i mera utarbetadt skick föreliggande under titel *Svenska språkets beteckningslära i kortfattad framställning. I. Regler för ljudbeteckningen, av* I. A. LYTTKENS *och* F. A. WULFF, går i vissa punkter mindre långt, i flere andra längre på reformernas väg än de båda författarnas större arbete. I en senare uppsats *Om grunderna för ändringar uti svenska språkets rättskrivning* (1886) ha LYTTKENS och WULFF sedan ytterligare utvecklat de synpunkter, som de anse böra vara bestämmande vid ortografiska förändringar, särskildt vid beteckningen af vårt svenska språk. Deras uttalanden äro moderata och röja, att författarnas mål ej är en brytning med det bestående, endast en fortsatt utveckling däraf.

Långt mera vidtgående äro emellertid de reformplaner, som det mot slutet af förra året i Uppsala bildade »Rättstavningssällskapet» önskar genomföra; de kunna till och med kallas radikala. Sällskapet har ställt sitt mål högt; det tänker mera på framtiden än på nutiden och känner sig därför icke skyldigt att visa så mycken skonsamhet mot nu gällande sed. Med hurtigt mod har det ock skridit till sin gärning och sökt att, så vidt möjligt varit, återbringa vår ortografi till undantagslösa regler på fonetisk grundval. De ändringar, som föreslås, äro så omfattande och så många, att man snarast undrar att de icke äro flera. Det förefaller nära nog som en inkonsekvens, när t. ex. det

1) Författarna ha också "till undervisningens tjänst" särskildt utgivit *Svenska språkets ljudlära i kortfattad framställning* (1885), där man i bekväm form återfinner det väsentliga af innehållet i motsvarande del af deras större arbete.

undseendet visas mot gamla vanor, att man fortfarande skall teckna *tj*-ljudet på annat sätt i *källa* än i *tjäll.*

Sällskapet söker också ingalunda förneka att det är radikalt; det räknar tvärtom detta under närvarande förhållanden just som en förtjänst. I vår nu vanliga ortografi ser det en vildmark, där icke trädgårdssaxen utan storyxan måste användas, om man vill åstadkomma ett drägligt tillstånd.

Sitt program framlade sällskapet först i sammanhang med en anteckningslista för inträdande medlemmar. Programmet föreligger nu i form af en mera utförd *Rättstavningslära, på uppdrag av Rättstavningssällskapet ock på grundval av dess beslut utarbetad av* ADOLF NOREEN, *samt granskad av därtill utsedde komiterade* (1886). Denna skrift, som i flera punkter ej oväsentligt afviker från de ursprungliga bestämmelserna, är tills vidare att räkna blott som ett af sällskapets ledande män framlagdt förslag. Ännu är detta icke antaget af sällskapet i dess helhet, hvilket dels för egen del har att granska det, dels också uppmanat den offentliga kritiken att uttala sig därom.

Det nya sällskapet ledes af högt ansedda yngre lärare vid universitetet och har börjat sin bana med en viss *éclat.* Enligt uppgift, som dess ordförande meddelat i ett tidningsblad för den 17 februari, uppgingo dess medlemmar då »kanske till några tusende, hvaribland flere hundra skolmän». Sällskapet kan till och med — något som icke är utan betydelse — draga i fält med det trygga medvetandet att till sitt förfogande ega en väl försedd krigskassa. En af dess medlemmar har nämligen af oegennyttigt nit för saken skänkt 1000 kronor till tryckning af skrifter i reformens intresse. Docenten LUNDELL, sällskapets förste sekreterare, har genom mycket besökta föreläsningar i Uppsala och Stockholm gjort en vidsträckt publik bekant med den nya reformens teoretiska förutsättningar och dess allmänna syfte. Föreläsningarna ha på båda ställena mottagits med stor uppmärksamhet. De föreligga nu också i tryck under titeln *Om rättstafningsfrågan* (1886). Man finner i dem en lättläst och underhållande framställning af fonetikens och ortografiens väsentligaste lärosatser, sådana de te sig för den nya tidens män.

En anmärkningsvärd motgång har emellertid sällskapet haft däri, att just LUNDELL på grund af olika mening om viktiga

punkter utträdt ur sällskapets styrelse och så godt som brutit med själva sällskapet. Han anser att dess reformer delvis gått för långt.

Så stå nu sakerna. För allmänheten, som måste känna sig tveksam i valet mellan det gamla och det nya och mellan det nyas flera skiftande former, kan det möjligen vara till gagn att erhålla några vägledande anmärkningar af en person, som från gammalt hyst varmt intresse för strävandet att skaffa en förbättrad ortografi åt vårt språk, och som på samma gång allvarligt söker behjärta, att ingen ändring däri får göras, förrän man grundligt undersökt, hvad som kan sägas till försvar för redan bestående former, och undersökt detta icke blott punktvis utan i ämnets inre sammanhang.

Må vi då först se till, hvad som innebäres i en radikal reform af det slag som Uppsala-sällskapet förordar, och eftertänka, om i allmänhet sedt radikala reformer på detta område äro att tillråda. Vi skola sedan granska de från olika håll gjorda mera enskilda ändringsförslagen.

Det gäller i sanning nu icke småsaker.

Redan den första bok, som sättes i barnets hand, skall, om sällskapet håller fast vid sitt ursprungliga beslut och lyckas bringa det till utförande, erhålla en ny titel: den skall icke längre heta en *Abc*-bok utan en *Abd*-bok. Tecknet *c* skall då icke ega större rätt till en plats i vårt alfabet än t. ex. det tyska *ü*, som ju likaledes ses i ett och annat svenskt namn. Våra barn skola inträda på den literära banan såsom *abededarier* [1]).

Barnens första utflykter i matematikens rymder skola ock hädanefter lysas af andra stjärnor: det enklaste räknesättet skall för dem ytterligare förenklas, det skall från *addition* bli till *aditsjon*.

Visserligen bör ju ingen ha något emot en åtgärd, som undanröjer all onödig dubbelhet ur vår skriftliga samfärdsel; må-

[1]) Vid sällskapets konstituerande möte den 7 december 1885 stadgades, att *c* som tecken för *s* och *k* skulle alldeles försvinna. Det utskott, som haft i uppdrag att framlägga ett mera detaljeradt förslag, har uppställt det enda undantaget, att *ck* som förkortning af *kk* ännu skulle få stå kvar. Huruvida detta förslag gillas af sällskapet, vet man ännu ej. — Jag skall emellertid i det följande låta Noreens *Rättstavningslära* gälla som uttryck för sällskapets nuvarande mening, enär det däri framlagda programmet dels är fullständigare, dels i flera fall betydligt bättre än sällskapets ursprungliga.

hända är det icke häller lämpligt att hysa några betänkligheter i fråga om en reform, genom hvilken hvarje *vice* genast vinner rätt till epitetet *vise* och hvarje fånges *cell* utan vidare blir *säll*. Ändringarna stå likväl icke ensamma.

Till hvilket område än vår tanke vänder sig, mötes den af ord, vanliga och oumbärliga, som genom den nya *årdningen* tvingas att byta om *sjick ock jestalt*. *Gott* och *ont*, *glatt* och *sorjligt*, *sjämt* och *alvar* — allt får ett främmande utseende, när vi betrakta det genom de glasögon eller, för att tala mera *modärnt*, den *pängsné*, som Rättstavningssällskapet med välvillig hand sätter framför våra ögon. Vi må tänka på *männisjor* eller *jur* eller *väkster*, på höga *bärj* eller på *jupa* dalar, — allt ter sig som nytt. Vi må med målaren tala om *sjangertavlor* och *porträtter*, eller med poeten sjunga om *morgondags-* (d. v. s. *-daggs-*) *pärlan*, som *sjimrar* på blommans *själk*, eller vi må i allra nyktraste prosa *jöra afärer* med en *lantmann* om ett *jött slaktjur* — ändringarna äro där. Vi kunna lyfta vår blick upp till *sjyarnas* och *rängnets* regioner, ja, låta den aningsfullt höja sig till och med *åvan fiks-sjärnornas valv* till *värds-altets* högste *härre*, nya former möta oss däruppe, lika visst som de åter vänta oss, när vi rikta blicken nedåt till den *avgrund*, där vårt släktes lede fiende *jävulen*, den ock *lusifer* kallas, har sitt mörka tillhåll. Allt ifrån vår moders första *viskning* intill *salm-juden* vid den *grav*, *vari* vi skola finna vår sista *vila*, följa dessa sällsamma *ordsjepnader* oss troget genom både *juft ock lett*.

I sammandragen form har det föregående stycket lemnat läsaren en rad exempel, ur hvilka han kan inse arten och omfånget af Rättstavningssällskapets omdaningsplaner.

Mången skall nog efter denna mönsterbit anse sig ha rätt att affärda hela det nya programmet med ett kort: *Vad tyks?*, tecknadt så enligt sällskapets ortografi. För min del finner jag emellertid programmet ingalunda rättvist bedömdt och ännu mindre definitivt nedgjordt genom ett dylikt godtköpsargument, som endast i så måtto förtjenar beaktande, som den naturliga känslan ju måste ha sitt ord med i hvarje praktisk fråga. Ganska många af de nyss anförda ordformerna — likväl ingalunda alla, såsom jag nedanför skall söka visa — äro ur principiell synpunkt fullt befogade; det vore sålunda att önska, att de en gång komme till väldet.

En annan fråga åter är den, om man på en gång bör söka genomföra så mycket som nu föreslås.

Det är mindre plågsamt för hunden att mista sin svans genom ett enda afgörande hugg än genom flera mindre stympningar — säger man.

Må så vara. Men om rättstavningsfrågan skall afgöras genom en liknelse, vill jag påminna om, att det finnes en annan svanshistoria, som måhända också kunde här tillämpas.

Sertorius, lusitanernas fältherre, den store mästaren i det lilla kriget, spelar främsta rollen i denna gamla sägen. När en gång hans skaror ledsnade vid härförarens långsamma krigssätt och yrkade på en afgörande drabbning, lät han två soldater, den ene stark och den andre svag, stiga fram för härens front. De fingo där försöka sig med att rycka svansen ur hvar sin häst. Försöket slutade så, att den svage segrade, ty enligt anförarens bud tog han ej hela svansen på en gång, utan plockade bort strå efter strå därur.

Också i fråga om rättstavning är det enligt min mening icke blott tryggast, det är till och med rättast att icke vilja på en gång reformera allt för mycket. De revolutioner, som ske oförmärkt, äro i vanliga fall vida bättre än de som försiggå med buller och brak, och satsen: »hvad stort sker, sker tyst» har sin giltighet i fråga om rättstavningsreformer mer än i många andra fall.

En omskapning sådan som den nu ifrågasatta skulle, såsom de följande anmärkningarna torde visa, bilda en värklig klyfta mellan det yngre släktet och det äldre, mellan den tid som kommer och de århundraden som gått.

En bok med 1600-talets skrift förefaller oss mycket främmande, oafsedt dess innehåll; om intet särskildt manar oss, taga vi den ej gärna i handen. Den skrämmer oss med sina många *th* och *t* för *d* (*then*, *ther*, *tu*, *tin*), sina fördubblade vokaler, sitt *lijffsfrucht*, *dantz*, *frögd*, *böllia*, *sampt medh*, *intil des at* och mycket dylikt. Men afståndet mellan denna tids skrift och vår är mindre än mellan vår skrift och den som nu är satt på dagordningen. Jag har gått igenom några sidor hos STIERNHIELM — så tecknades namnet af honom och hans samtid — och räknat antalet af de bokstavsändringar, som vore nödiga, å ena sidan om skaldens *Bröllops Besvärs Ihugkommelse* skulle klädas i nu

allmännast gängse ortografi, å andra sidan om stycket vore affattadt i vår tids skrift och sedan omsattes i reformskrift. Det har då visat sig, att efter det program, som antogs vid Rättstavningssällskapets stiftelse, ändringarna skulle bli minst 30 procent flera i det senare fallet än i det förra. Genom inskränkningar i programmet, hvilka sällskapets utskott sedan föreslagit, skulle ändringarna minskas något, men afståndet mellan den gamle skaldens ortografi och vår skulle i alla händelser bli mindre än mellan vår nuvarande och den nya. Vi skulle flyttas längre bort från vår närmaste samtid än vi äro aflägsna från den period, då den svenska vitterheten vanligen anses ha tagit sina första stapplande steg.

Att ändringarna i det senare af nyssnämnda båda fall oftast leda till en naturligare ljudbeteckning, gör mindre till saken än man skulle tro: de bli icke förty mycket störande. Iakttagaren märker snart, att det i slika ting icke är förståndet som sitter till doms, utan känslan. Och känslan är ytterst svag för modet: den räknar gärna det vanliga som det rätta.

Uppenbart är emellertid, att lika främmande som den nya skriften förefaller oss, lika främmande måste vår nuvarande ortografi te sig för det släkte, som blir uppfostradt med den nya. Ja, noga räknadt måste vår ortografi i det släktets ögon synas ännu mera främmande. För oss har ju det nya ständiga anknytningspunkter i vårt uttal; för framtidsmännen åter blir oftast intet slags anknytning möjlig. Ett exempel: formerna *jul, juv*, för *hjul, ljuf*, kunna förefalla oss stötande, men vi ursäkta dem likväl i någon mån därföre att de stämma med vårt uttal. Den åter, som är uppfödd vid formerna *jul, juv*, kan omöjligen finna det vara annat än en meningslös godtycklighet, om äldre skrifter visa honom ett *h* tillagdt i ena ordet och ett *l* i det andra, och därtill i det senare ordet ett *f* satt i stället för ett *v*.

Det må erkännas, att ortografiska fall kunna tänkas, där, för att begagna ett läkare-uttryck, radikaloperation synes indicerad. Svårt är t. ex. att inse, huru ängelsmännen eller fransmännen på den lugna utvecklingens väg skola kunna få en dräglig skrift. Men sådana förhållanden äro att räkna som undantag, och ej alls likställda med hvad som föreligger hos oss. I hvarje fall har aldrig, så vidt jag känner, en så långt gående ortografisk omskapning, som den nu ifrågasatta, förekommit hos något folk med

utvecklad literatur; och dock har behovet på många ställen varit ojämförligt mycket mera trängande än här.

Efter företagen jämförelse mellan reglerna i en tysk och i en svensk rättstavningslära, tror jag mig kunna påstå, att den ortografi, som allmännast brukas i Tyskland, är ingalunda bättre än vår, utan snarare sämre. Ropet på förbättring är också där gammalt och högljudt. Genom samvärkan mellan vetenskapsmän och statsmyndigheter håller emellertid den tyska ortografien just nu på att frigöras från en del af sina brister. Det måste erkännas, att förbättringarna icke äro många, och att de, inom parentes sagdt, icke i allo kunna räknas som förbättringar. De omfatta mycket mindre än hvad hos oss föreslagits af det Nordiska Rättstavningsmötet, och de kunna icke på långa, långa vägar jämföras med hvad Rättstavningssällskapet nu påyrkar. — Hvarför har man då ej gått längre, när behovet var så kännbart? — Därför att man ej kunnat och ej vågat det. Hällre något än intet. Huru blygsamma de vidtagna ändringarna än förefalla oss, ha de icke dess mindre rönt och röna fortfarande ett starkt motstånd. Bland andra har en så utmärkt framstående och så modärnt sinnad filolog som Scherer funnit dem allt för vidtgående.

En af de anklagelsepunkter, som Scherer framdrager mot den tyska rättstavningsrörelsen, är att den vill tyrannisera de gamle med de unge, föräldrarna med barnen. Det vore ju naturligtvis för barnens räkning, som vi skulle underkasta oss de olägenheter, med hvilka en större rubbning af det bestående alltid är förbunden.

Något sannt ligger i Scherers anmärkning om det obilliga i en sådan ordning. Dock tål den vid en betydlig inskränkning.

I viss mening är det nämligen icke alls obilligt, att ägget får lära hönan värpa, och att föräldrarna skola vara sina barn underdåniga. En fader är skyldig sina barn allt hvad han kan göra för dem, allt som kan jämna deras väg till att fullt bli det, hvartill naturen danat dem. Våra barn, det är ju framtiden, det är framåtskridandet, det är den högre rätt, som mänskligheten har framför individen.

Men om någon gör för mycket för sina barn, så är detta alldeles detsamma, som att han gör för litet för dem. När fader och son tillhopa färdas mot ett aflägset mål, så är det ej säkert, att fadern bäst hjälper den unge genom att hela tiden söka bära

honom på sina axlar. Följden kan lätt bli, att hvarken son eller fader hinner målet.

Ingen skall neka, att det vore ett dyrbart testamente vi lemnade åt våra efterkommande, om vi finge skänka dem en från alla onödiga svårigheter ränsad skrift. Gärna unnade vi dem att komma i besittning af en så dyrbar förmån, skulle den ock köpas med uppoffring af vår egen bekvämlighet.

Men om vi sedan betänka, att ett dylikt testamente för mottagarna kanske innebär, att de måste afstå från en stor del af det kulturarbete, som deras förfäder under långa släktled nedlagt i sin literatur — då skygga vi måhända tillbaka för det offer, till hvilket vi voro beredda, då draga vi kanske handen åter med den tillärnade gåvan. Hvem vet, om vi ej kunde komma att skänka våra barn »stenar i stället för bröd»?

Det är sannt, det mästa af hvad vi och våra föregångare skrivit, kommer i alla fall icke att läsas af dem, som efter oss träda upp på tidens skådebana. Det är också sannt, att det bästa, det värkligen överlägsna inom literaturen kommer att rädda sig ut ur den stora omstörtningen för att uppstå i den nya tidens ändrade klädedräkt. Men huru många äro icke de böcker, som stå på gränsen mellan båda klasserna, som leva mer än en dag, men kortare än ett sekel, som läsas om, men icke tryckas om?

Se, rundt omkring i vårt land ligga tusen små stugor, här spridda på bygden, där sammanförda vid gränden i stadens utkant. Du skall knappt finna en enda af dem, som ej på en anspråkslös plats i vrån har en liten rad af böcker med nötta pärmar. Tro mig, en god del af det hemlighetsfulla, dunkla något, som gör också den torftiga stugan till ett hem — det gömmer sig helt stilla bland dessa lästa och åter lästa böckers blad. De knyta skilda åldrar tillhopa, de göra sitt till, att den söndringens anda, som i vår tid mer än förr ställer söner mot fäder, icke allt för brådt tränger ned i de djupa lederna. Hur skall det gå, när sönerna icke mer läsa sina fäders böcker, och fäderna icke sina söners?

Ty det är visst: om alla dessa rättstavningsreformer samtidigt skola genomföras, så komma de unge och de gamle vida mindre än nu att hämta sin andliga näring ur samma källor. Det går väl an för de bildade, som läsa mycket; de vänja sig lätt vid två stavsätt, såsom de vänja sig vid två närskylda språk.

Men för den stora del af vårt folk, som icke genom sin uppfostran är höjd över rättstavningen, och som icke häller stannat så lågt på bildningens skala, att den står under rättstavningen och anser alla skrivsätt lika goda — för det har ändringen en större betydelse. En skriftform, som i högre grad skiljer sig från hvad man som barn inhämtat, skall här mötas med samma slags obenägenhet, som vi veta att många af våra gamle ännu känna mot böcker med »latinsk» stil.

Så låt oss då unna stugornas bebyggare att ha sitt ringa bokförråd i fred, till samfäld vederkvickelse för äldre och yngre. Till och med i rent materiell mening vore det ju en hjärtlöshet vi beginge, om vi genom vidtgående ändringar i stavningen af vårt språk förvandlade de få böckerna i den fattiges hem till ett för hans barn mer eller mindre dödt kapital.

Det är också lätt att förutse, att två vidt skilda stavsätt även inom de bildades klass måste skapa kretsar med olika literatur. Hvilken tidning, hvilka böcker en person skall läsa, det kommer att till en tid bero af en så rent yttre sak som ortografien. Stavningsfrågan får så en social betydelse, som den hälst ej bör ha.

Men märk väl: alla här gjorda anmärkningar drabba endast dem som yrka på stora omstörtningar. Inkasten gälla icke alls mot smärre, på behöriga mellantider vidtagna förändringar. Sådana kunna ske tämligen obemärkt, utan att kontinuiteten i det hela brytes, och utan att just andra än korrekturläsare och pedagoger känna oro därvid.

Hvarför skulle också en enda generation bära bördan af alla dessa rubbningar? Många andra uppgifter finnas ju att fylla, som icke häller böra försummas. Låt oss hysa den tilliten till våra barn, att de vilja fortsätta det arbete, vi för deras räkning påbörja. Göra de icke så, ja, då är det deras ensak och de må skylla sig själva. De ha då alls ingen rätt att klaga, att icke vi gjort mera.

För min del tror jag emellertid tills vidare på dem och på framtiden.

Men på detta sätt kommer ju vårt språk först i en oskönjbar framtid till någon fasthet och ro i sin ortografi?

Liksom om det vore en lycka att ega en fast ortografi! Låt oss fastmer hoppas att aldrig få en sådan. Hvad annat än just fastheten och orörligheten är det som vållat, att fransmän och

ängelsmän nu träla under skriftsystem, till den grad invecklade och svårlärda, att vårt så illa klandrade stavsätt i jämförelse därmed måste anses ganska enkelt? Nej, en fast ortografi är lika farlig som en fast statsförfattning. Båda leda efter hand till outhärdliga förhållanden och sluta lätt med — revolution.

Så mycket är likväl sannt, att det för ortografien, lika visst som för statsförfattningen, är mycket olyckligt, om den är mindre fast än ändrade tidsförhållanden göra oundgängligen nödigt. Men i samma mån vi lyckas undanröja den brist på motsvarighet mellan tal och tecken, som ännu vidlåder vår skrift, i samma mån skall ock vacklandet bli mindre. Fasthet vinnes blott genom förnuftsenlighet, och när man en gång hunnit fram till en förnuftsenlig skrift, d. v. s. till en sådan, som motsvarar det för tillfället rådande språket, då skall den ock vara fritagen från andra rubbningar än sådana som vållas genom språkets egen ytterligare utveckling. Men ändringar i språket tima ytterst långsamt. Om reformationstidens författare hade användt vår nuvarande ortografi, så skulle afståndet mellan denna periods språk och vårt eget synas mycket mindre än det nu förefaller oss, när vi kasta en blick t. ex. i GUSTAF I:s bibel eller i PEDER SVARTS krönika.

Från den tid då världen skapades intill nu har aldrig en kosmos, ett ordnadt helt, kommit till stånd utan att ha varit föregånget af ett kaos. Men om vi besinna detta, så må vi icke häller glömma, att vår värld framgick ur djupets mörker icke på en dag, utan på sju. Må också rättstavnings-skapelsen få sönderfalla i skilda perioder; endast så tror jag att slutet kan bli »ganska godt». Om hvarje människoålder bringar reda i några få språkljuds beteckning, så gör den nog. Man kommer då visserligen icke så fort till ro, men å andra sidan har då icke häller reformen ingripit störande i något allvarligt samhällsintresse.

För öfrigt kan om bristande stadga i ortografiskt hänseende intet bättre sägas än det J. HUMBLE i sin skrift om *Rättstavningsreformen* en gång (1876) yttrat: »Vacklan är på alla lifsområden ett godt, förutsatt att man vacklar hän mot ett bättre».

Det må här särskildt framhållas, att så väl HUMBLE som övriga den äldre tidens reformvänner ständigt betonade, att »den största varsamhet är nödvändig vid införandet af äfven de mest berättigade förändringar i vår stavning». Så framför allt HAZELIUS, rörelsens ypperste målsman, så jämväl ALMKVIST, från hvilken de citerade orden äro hämtade, så LEFFLER och andra.

Ehuru det Nordiska Rättstavningsmötets reformförslag långt ifrån voro radikala, uppställde man af denna grund ett »övergångsförslag» med ännu mindre ändringar. Detta tillvägagående har skaffat reformen många vänner, som annars skulle hållit sig fjärran därifrån. Och erfarenheten har till fullo visat, huru riktig en sådan åtgärd var. Att man från detta förmedlande program omedelbart skulle kasta sig in på så ytterliga reformer, som nu bringas å bane, det kan man vid rörelsens början ej ha önskat, ja, den tanken har då näppeligen ens fallit någon in. I hvarje fall lär ingen med fog kunna påstå, att ett så brådstörtadt framskyndande som det nya Rättstavningssällskapets förtjenar att kallas »varsamt».

Innan Hazelii utmärkta arbete »Om rättstafningens grunder» utkommit och hunnit tränga ned i och ombilda det vetenskapliga tänkesättet i vårt land, hade man hos oss en viss svaghet för den etymologiska stavningen. Våra ortografer följde häri blott den allmänna tids-strömning, som under den Grimmska skolans period var rådande också i Tyskland. Det var den tiden, då man uppfann att mot uttalet och språkkänslan dela *alls-köns* i stället för *all-sköns*, då de lärde försökte sätta till ett *d* i *gårdvar* och *sto* och taga bort ett *d* i *träd*. Om ock dylika arkaiserande tendenser ännu då och då framträda, möta de blott sällan inom vetenskapsmännens krets, snarare utanför den [1]).

Så vidt en äldre uttalsform ännu traditionellt står kvar i

[1]) Då jag med undran återfinner just former som *alls-köns*, och *gårdvard* i sista upplagan af vår anseddaste rättstavningslärobok, och då formen *trä* försvaras af en mycket framstående läroboksförfattare på reformvänlig grund, tillägger jag en liten not. Sammanhanget mellan *allsköns* och *kön* (i ordets äldre, vidsträcktare betydelse "slag") uppfattas numera tydligtvis icke af vårt språksinne, men om detta länder oss icke till någon vanheder, hvad skulle vi då säga om danskarna, som till och med teckna ordet *alskens?* — Oriktigheten af formen *trä* (i bemärkelsen växande *träd*), liksom också af formen *stod*, framgår ur språkkänslans synpunkt genom ordens pluralformer. Man skulle med sådana singularer, som de föreslagna, ej kunna säga "de två *stona*", utan blott "de två *sto(d)en*" (jfr "*knä—knäna*, men, vid konsonantlikt ordslut, *bord—borden*); man skulle icke häller kunna skriva om "de höga *palmträden*", blott om "de höga *palmträna*". Den äldre formen *träna* är visserligen ännu vanligast, men blott till hvardagsbruk, och därför icke gärna i sammansättning med ett utländskt träd som palmen. Lättare kan man säga *björkträna, granträna*.

skriften, är man naturligtvis skyldig att till en viss grad bemöta den med undseende. Men detta icke därför att den representerar ordets etymologi, utan därför att den representerar det för tillfället gällande skrivbruket. Den ortograf, som i strid mot bruket och i strid mot det rådande uttalet vill stava efter gångna tiders uttal eller skrift och återinsätta ljud som försvunnit — en sådan kan ej numera vänta gehör i den vetenskapliga diskussionen.

Vi ha kommit in under den *fonetiska* stavningens herradöme. Man bör skriva hvad man hör, och intet annat — så är nu våra ortografers valspråk. Till och med de som skarpast uppträda mot en långt utsträckt tillämpning af dessa läror, finna sig dock nödsakade att börja med erkännandet, att »fonetici äro vi ju alla».

Särskildt går Rättstavningssällskapet ut från denna grundsats. Väl säger LUNDELL på ett ställe i sina föreläsningar, att »grundsatsen att man skall rätta skriften efter uttalet är såsom grundsats oduglig, orimlig». Men detta påstående är väl riktadt endast emot dem, som ville fordra att skriften skulle uttrycka *allt* hvad örat hör: röstens tillfälliga tonfall, små skiftningar i vokalernas eller konsonanternas klang, och dylikt. En så långt gången fonetism vore till praktiskt bruk omöjlig, och ingen har väl häller yrkat därpå. Hela andan i LUNDELLS föreläsningar röjer honom såsom en uppriktig fonetiker. Han skulle säkert känna sig illa till mods, om någon ville dömma hans ståndpunkt efter nyss anförda, ur sammanhanget lösryckta citat, i stället för att hålla sig till hans på ett annat ställe med fetstil tryckta yrkande, att »skriftens uppgift, närmare bestämd, är att ljud för ljud, bokstaf för bokstaf följa talets ström»...

LYTTKENS och WULFF stå likaledes i teori helt och hållet på fonetisk botten, om de ock i sitt förslag mycket mer än Rättstavningssällskapet jämka sig efter gällande sed och i de allra flästa fall ha säkert öra för den naturliga språkkänslans fordringar.

Man vill alltså icke tynga vår skrift med nya akcenttecken, som utan motsvarande vinst blott skulle göra den mera obekväm. Man önskar icke häller att öka antalet af dess bokstäver, låt vara att man nogsamt inser, att t. ex. det korta *u*-ljudet i *full* är ett annat än det långa i *ful*. Ja, af alfabetets 28 tecken kan Rättstavningssällskapet till och med sätta de fyra (*c*, *q*, *x*, *z*) på

indragningsstat, på samma gång som det tillstädjer att, enligt gammal sed, de två enkla ljuden *tj* och *ng*, till någon tid jämväl *sj*, få företrädas af dubbel-vikarier.

Men såsom den enda fullt berättigade ortografiska regeln gäller numera allmänt den sats, som LUNDELL på ett konkret sätt formulerar så: »*a* tecknas med *a*, *b* med *b*, *d* med *d* o. s. v. hela raden till slut».

Det fordras nästan mod att uppträda med invändningar mot en af så många och så skickliga försvarare dag efter dag förkunnad lära. Och dock tror jag mig kunna visa, att man genom ett ensidigt fasthållande af den nämnda, visserligen i de flästa fall ganska goda regeln icke sällan kommer till en mycket onaturlig, mycket opraktisk, mycket ofolklig skrift.

Man talar med beklagande eller ömkan om kineserna, som ha att dragas med ett skriftsystem, hvars teckens mängd uppgår till dubbelt så många tusental, som vårt alfabet räknar tiotal. Så går det, säger man, när ett folk låter skriftens uppgift vara, ej att återspegla det talade ordet utan fastmer att uttrycka själva begreppet. Och för att vara så litet kines som möjligt uppställer man därför teorien, att skrivspråket icke alls bör ha någon självständighet i förhållande till talspråket. Det är fullkomligare, ju mera det blott är en skugga som viljelöst följer talet i hjäten; det felar för hvarje gång det dristar att gå sin egen väg.

Särskildt när det gäller lämpligheten eller olämpligheten af olika beteckning för att skilja likljudande men till betydelsen olika ord, såsom *jagt* och *jakt*, tröttna framtidsortograferna icke att betona, att vår skrift just i motsats mot kinesernas har ett rent fonetiskt, icke ett ideografiskt syfte.

För att till en början få denna sista fråga något belyst, kunna vi genast vända oss till de tre herrarna *Erixon*, *Ericzon* och *Ehriksoon*; det kan vara af intresse att höra, hvad personer med ett visst mått af ortografisk fantasi tänka om »ordskillnadsprincipen».

Jag vågar taga för afgjordt, att de alla tre skola vitsorda, att det understundom är nyttigt att i skrift förmå skilja det som i ljud är lika; de skola helt visst upplysa, att de just på denna grund skriva sina resp. namn så som de göra. Vi teckna oss

denna erfarenhet till minnes, detta likväl utan att ännu draga några slutsatser om huruvida man bör skilja mellan *jagt* och *jakt*. Till det spörsmålet återkomma vi senare.

Innan vi besluta oss för att helt och hållet afsvärja all kinesisk ideografi såsom främmande för vår skrift, böra vi ytterligare eftertänka, om det är bättre att skriva t. ex. ett årtal med bokstäver eller att teckna det med siffror. För min del finner jag att det senare beteckningssättet i de allra flästa fall är mera fördelaktigt, ty det är bekvämare både för den som skriver och för den som läser. Likså är det i vanliga fall ändamålsenligare att nyttja de från fonetisk synpunkt mycket otillfredsställande förkortningarna *t. ex., m. m., o. s. v.* än att fullt utskriva orden.

Redan efter dessa ganska hvardagliga iakttagelser torde det vara tydligt, dels att vår skrift från gammalt eger ett ideografiskt element, dels också att detta förhållande icke är att räkna som en ofullkomlighet, över hvilken vår skrift har skäl att blygas.

Det högsta skriftsystemet är icke det fonetiska, icke häller det kinesiskt-ideografiska. Det är det som går en praktisk medelväg mellan båda.

Denna slutsats har en större betydelse för rättstavningen och har särskildt redan nu en mycket vidsträcktare tillämpning i vårt svenska skriftsystem, än troligen någon af våra ortografer insett och betänkt.

Det gäller bland filologer nästan som en trossats, att den skriftform, i hvilken den fornindiska sanskrit-literaturen föreligger, ännu i dag kan räknas som mönstret för en god rättskrivning. Obestridligt är, att denna skrift genom en enkel och på samma gång noggrann ljudbeteckning följer det talade språket efter med en osjälvisk trohet och en konsekvens, som man svårligen finner annorstädes. Vi måste skänka vår odelade beundran åt det glänsande skarpsinne, med hvilket de gamle inderna genomfört sin fonetiska teori. Och dock tvekar jag ej att framställa just indernas skrift som ett godt bevis för satsen, att ett rent fonetiskt skriftsystem är i hög grad otjenligt för praktiska och literära ändamål.

Det är icke blott nybörjaren, som känner sig brydd af svårigheten att i en sanskrit-täxt särskilja och igenkänna de enskilda orden och ordstammarna. Jämväl den som är fullt hemmastadd

med språket stöter icke sällan på svårigheter, stundom olösliga, som ha sin källa blott i skriftens hänsynslösa tillämpning af den fonetiska grundsatsen.

Det talade språket innehåller, såsom redan är antydt, en mängd element, som aldrig kunna få något uttryck i vanlig skrift: röstens modulation och tonfall, betonandet af de enskilda orden i satsen i deras ömsesidiga förhållanden, akcentuerandet af den ena satsen framför den andra, och framhållandet af vissa hela satsperioder framför dem som föregå och efterfölja, med mera dylikt. Härtill kommer, att det talade ordet nästan alltid vid sin sida har en fortlöpande kommentar i åtbörder, ansiktsuttryck och andra yttre förhållanden, som det på papperet fästa ordet måste umbära. Heiberg har ju skrivit ett berömdt skådespel, där hela intresset samlar sig kring de växlande sätt, på hvilka det enda lilla ordet *Nej* uttalas.

Allt detta, som talet eger framför skriften, uppväges ingalunda däraf, att boken lättare än talaren kan tvingas att upprepa hvad man ej strax fattar. Det är ju dessutom redan en olägenhet att nödgas läsa om en sats, för att kunna begripa den.

Sålunda ligger alls intet orimligt däri, att vi af skriften fordra något annat, och något mera, än blott ljudtrohet.

När vi låta de enskilda orden i en sats framträda såsom skilda från hvarandra, så är detta *ett* exempel på, huru skriften med skäl kan välja andra banor än dess förebild talet. Ty det senare sätter vanligen icke någon tydligare gräns mellan orden i en sats än mellan stavelserna i ett ord: så gör icke häller indernas skrift.

I det talade språket hör man kanske lika ofta sägas *mim bror, ming kusin* som *min bror, min kusin.* På samma sätt blir i många andra fall slutet af ett ord ombildadt till bekvämare förbindelse med början af det påföljande. Ändringen sker omedvetet och så oförmärkt, att de människor äro ganska få som veta om, att de tala på så besynnerligt sätt. Också i denna punkt följer indernas skrift talet i spåren. Vi kunna icke räkna det som en brist, utan böra tvärtom skatta det som en väsentlig förtjänst hos vår europeiska skrift, att den i nämnda punkt afviker från talet: den vinner därigenom i begriplighet hvad den mister i fonetisk noggrannhet.

Naturligtvis förneka vi ej härmed, att hithörande företeelse

böra framträda i skrift, där de alldeles regelbundet och nödtvunget inträda under vissa särskilda förhållanden, och där de på ett mera påfallande sätt ombilda ordet; fransmannen får tydligen ej skriva *la église de ce évêque*, när han säger *l'église de cet évêque*.

Också inom ett fristående sammansatt ord bör samma regel få gälla, och den gäller faktiskt i de flästa folks skrift. Inderna äro emellertid också här konsekventa i sin stränga fonetism, och de stå jämväl i detta fall som ett varnande undantag. Hos oss skriver man sedan gammalt med rätta två *t* i *iakttagelse*, två *r* i *förräderi*, *förråd*, ehuru vi uttala orden med enkla, korta konsonantljud. *Bordduk* teckna vi med *rdd* och böra fortfarande teckna det så, om ock ordet af mellersta och norra Sverges befolkning allmänt uttalas *boduk* utan *r* och med ett enda *d*, vanligen af helt annan klang än det som höres i *duk*.

Jag vet ej, om det är af undseende för bruket eller emedan saken i och för sig anses riktig, som Rättstavningssällskapet också i fråga om sammansatta ord — liksom när det gäller orden i satsen — gör ett undantag från den fonetiska regeln att »teckna *a* med *a* och *b* med *b*». Det är emellertid ett faktum, att det låter en sammansättningsdel behålla sin ursprungliga stavning, såvida icke dess uttal undergått så stor förändring, att den, som det heter i dess Rättstavningsläras § 30, »ej kann utan svårighet ijännkännas». Emellertid anser sällskapet sig — naturligtvis ur pedagogisk synpunkt — icke kunna låta något ord inom rättstavningsläran gälla såsom varande sammansatt, om icke hvarje enskild del däri förekommer som fristående ord. Bildningar af det slag som *en-stämmig*, *sam-hälle*, *från-fälle* måste därför särskildt uppräknas; de införas såsom varande »otydligt härledda» men dock i stavning »likstälda med» de tydligt sammansatta orden. Sällskapets rättstavningslära innehåller följaktligen en lista på de enskilda ord, som falla under denna kategori. Listan upptager ganska speciella förstavelser och slutelement; den nämner t. ex. *um-*, hvilket endast finnes i sammansättning med stammarna *-bära*, *-gå* och *-gälla*, vidare *-föttes*, som väl endast fogas till *jäm-* och *skaf-* (fordom *skak-*); *-värtes*, som blott förbindes med *in-* och *ut-*, och annat dylikt.

I det följande skall jag söka visa, att det är ett genomgående grundfel i sällskapets rättstavningslära, att man trott sig genom mekaniska regler kunna frigöra ortografien från sambandet

med grammatikan, eller, allmännare uttryckt, att man velat göra ortografien oberoende af språkkänslan. Också med afseende på här omtalade lista röjer det sig vid flyktigaste granskning, huru illusorisk den tanken är, att man genom blott uppräkning skulle vara i stånd att lemna en tillfyllestgörande norm för stavningen af dessa s. k. »otydligt härledda» ord. Det vore en lätt sak att nästan på stående fot uppräkna ett dussin element, som borde ha nämnts med lika skäl som de upptagna, och hvilkas utelemnande är af betydelse för rättstavningsläran, särskildt med hänsyn till ords afdelning på två rader.

Se här några anmärkningar, som genast erbjuda sig. Hvarför nämnes icke *-vart(s)* lika väl som *värtes?* Det kan ju fogas till åtminstone dubbelt så många ord som detta: de fyra väderstrecksnamnen, för att icke tala om *lävart* och *lovart.* Efter sällskapets något underliga orddelningsgrundsats — hvarom senare — kommer nu *nordvart* att delas *nordv-art,* ty utom vid sammansättning föras alla konsonanter (med undantag af *h* och *l, n, r* före vokal) till föregående stavelsen. Och hvarför är *-faldig* utelemnadt, då *-stämmig* nämnes? Båda kunna fogas till ungefär samma ord: dem som uttrycka ett antal. Följden af ordets frånvaro på listan är att *åttfaldig* måste erhålla blott ett *t* och afdelas *åtf-aldig.* Och hvarför skall ej *munnen* lika väl kunna få ett rum i rättstavningsläran, som *foten?* Fonetici borde ju snarare minnas den förra. Nu förledas vi att afdela *lösm-ynt, storm-ynt, harm-ynt.* Men om nu rättstavningsläran särskildt skall hålla sig till fötterna, hvarför nämnes då blott *-föttes,* ej *-fotig* och *-foting?* I formellt hänseende äro de ju likställda med *-stämmig.* Sällskapets stavning kommer nu att alstra åtskilliga besynnerliga oting, sådana som *säksf-oting* och *tusenf-oting.* Andra märkliga stavningar, till hvilka man lockas, om man förlitar sig på lärobokens lista, äro *julm-akare, bläks-lagare, medelm-otig.* Det sista ordet borde konsekvent varit upptaget både på förstavelse- och efterstavelselistan, ty hvarken *medel-* (i denna betydelse) eller *-måttig* finnes som fristående ord.

Om vi kasta en blick också på förstavelserna, undra vi t. ex., hvarför *här-* ej lika väl nämnes som *hän-;* skola vi kanske skriva *härst-ama* för *här-stamma,* enligt sällskapets redan vid *-måttig* tillämpade regel, att dubbelkonsonant utom vid sammansättningar endast skrives i ordets huvudstavelse? Och skola vi,

stödjande oss på frånvaron af ett *kon-*, sluta att, då en *räktor* i sin *täkst* liksom i sin titel finner *ä*, så få däremot en *konrektor* och hans *kontekst* nöja sig med *e*? Och skola dessa lärda skolmän sedan också inplanta hos sina elever, att *pärfektum* af ett *värb* har *ä*, men att ett *e* inträder, så snart tempus ändras genom ett framförställdt *im-* eller *pluskvam-*, eller så snart man från *värbet* flyttar sin tanke till *adverbet?* Böra vi slutligen tolka den omständigheten, att prefixet *ärke-* saknas på listan, såsom en föreskrift, att man skall dela *ärkeb-iskop*, och att *ärkehertig* skall tecknas med *e*, fastän *härtig* har *ä?*

Visserligen antyder Rättstavningsläran, att enskilda ord finnas, som icke uppförts på dess lista. Men då bland »de viktigaste» af dessa utelemnade ord nämnas *färnbock, kakerlacka* och *hundsfått*, våga vi ej tro *ärkebiskopar* och *ärkehärtigar*, för att icke tala om *ärkeänglar*, böra tänkas höra till denna undantagsklass.

Enär sällskapet principiellt icke vill erkänna, att ett ords huvudform är bestämmande för dess sekundära utgreningar, borde listan rätteligen upptaga alla de tusentals språkets ord, som i sammansättning undergå någon ändring, alltså t. ex. *kyrk-, kyrko-, ridders-, juden-, -armad, -ögd, -bent* o. s. v. De förtjente ett rum lika väl som *-stämmig*, hvars sammanhang med *stämma* ju är otvetydigt.

Jag säger detta naturligtvis icke därför, att jag anser den en sida långa listan vara för kort. Tvärtom, jag anser den vara i det närmaste en sida för lång. Huruvida ett ord i ortografiskt hänseende skall behandlas som enkelt eller som sammansatt, det kan aldrig afgöras genom att eftersinna, om dess delar hvar för sig finnas i språket. I den frågan vet den naturliga språkkänslan mycket bättre besked än någon rättstavningslära. Den räknar utan tvekan *pickelhäring* som ett kompositum, fastän hvarken *pickel* eller *häring* har någon betydelse i vårt språk. Ordet är, liksom *var-sko, öd-mjuk, met-vurst, palster-nacka* (af det enkla lat. *pastinaca*) och många andra, formellt sammansatt; det måste också i sin stavning behandlas som språkets mera påtagliga och genomskinliga sammansättningar. Det är AURÉN, som har hedern att först ha utredt och namngifvit begreppet »formell sammansättning»; se hans för 12 år sedan (1874) utkomna mycket värdefulla *Bidrag till svenska språkets qvantitetslära.* AURÉN har också påvisat det yttre märke, genom hvilket språksinnet i vanliga fall brukar

igenkännna en sammansättning. Det ger blott akt på, huruvida ordet kan uttalas med mer än en lång stavelse.

Om man icke — uttryckligen eller underförstådt — låter den regeln gälla i rättstavningsläran, att de formellt sammansatta och de genom obetonadt prefix bildade orden äro likstälda med värkliga sammansättningar, så kan man aldrig nå till en ur språklig synpunkt naturlig beteckning. Så vidt jag vet, ha emellertid de svenska ortograferna hittills i denna punkt litat så mycket på den instinktiva språkkänslans vägledande makt, att de icke aktat nödigt upptaga någon regel för dessa fall.

De sista anmärkningarna ha fört oss något bort från vår närmaste uppgift. Jag påminner om att vi funnit, huru vid stavningen af sammansatta ord den fonetiska grundsatsen måste stå tillbaka för tydlighetens fordran att de särskilda orddelarna så mycket som möjligt bibehålla sin ursprungliga beteckning.

Kan nu denna grundsats om skriftens relativa självständighet i förhållande till uttalet få någon tillämpning jämväl inom det osammansatta ordet? I många fall förmår man ju inom detta skilja mellan stam och afledning eller böjningsändelse; frågan blir alltså, huruvida fogarna mellan dessa beståndsdelar äro så lösa, att också här hvartdera eller ettdera elementets stavning i någon mån kan vara konstant, oberoende af den tillfälliga förbindelse det ingått.

Rättstavningssällskapet vill endast för några mycket få speciella fall medgiva detta. Undantagen gälla de tio ändelserna *-inna*, *-era*, *-eri*, *-dom*, *-het*, *-skap*, *-bar*, *-sam* och *-(en)tlig*, samt *-ska* när det lägges till ord på *-or*. Det är endast på grund af dessa undantag, som man slipper att skriva *taksam*, *vesentlig*, enligt de regler som bjuda, att långt konsonantljud framför konsonant tecknas enkelt (med ett par inskränkningar), samt att *ä*-ljudet i obetonad förstavelse tecknas med *e*.

Låt oss se till, hvart man kommer, om man stannar vid dessa få undantagsfall. Då de utländska orden i detta hänseende äro synnerligen upplysande, kunna vi till en början taga dem i betraktande, så mycket hällre som de i sällskapets regler spela en större roll än i vanliga ortografiska läroböcker och tydligen i icke ringa mån varit bestämmande för reglernas formulering.

Det är särskildt en omständighet, som här blir af betydelse, den nämligen, att de utländska och speciellt de romanska

lånorden vid tillägg af en ändelse så gärna flytta sin akcent. Ett *ä* i betonad stavelse blir enligt sällskapets lag vid tonens flyttning till *e*, likså ändras under samma förhållande ett *å* till *o*, och en dubbel konsonant till enkel. Tillämpningen af dessa regler kommer i många fall att skaffa en olikartad beteckning åt närstående ord, om man endast i förutnämnda tio fall vill låta stamordens stavning vara bestämmande för afledningarna.

Ordet *cell* får, såsom vi sett, enligt sällskapets beteckning formen *säll.* När till detta ord lägges ändelsen *-ös* eller någon annan som drager tonen till sig, ändras *säll-* till *sel-*. Man skriver följaktligen *sel-ös, sel-ulär, sel-ulosa* o. s. v. — detta utan att stamordets uttal genom sluttillägget så väsentligen ändrats, att vanliga öron märka skillnaden.

Af ordet *läck* har man hos oss, liksom i danskan och tyskan, ett derivat af något hybrid bildning: *läckage.* I den nya skriften kommer stamordet att behålla sin nuvarande form *läck,* men derivatet blir *lek-asj.*

Två andra till sjöväsendet hörande nära sammanbundna ord gå på enahanda sätt skilda ortografiska öden till mötes: man skall nu skriva *flåtta* med *å* och två *t*, men däremot *flot-ilj* med *o* och ett *t*. Naturligtvis också *flot-ist.*

På samma grund kommer en efter den allmänna uppfattningen säkert till uttalet oförändrad ordstam att enligt den nya ordningen få olika tecken i

närv	men	*nerv-ös*	*säns-or*	men	*sens-ur*
sjäst	—	*sjest-ikulera*	*läks-ikon*	—	*leks-ikalisk,*
värs	—	*vers-ifiera*			*leks-ikograf*
säkt	—	*sekt-erisk*	*sänt-er, sänt-rum*	—	*sent-ral,*
päst	—	*pest-ilens*			*sent-rifug*
fäst	—	*fest-ivitet*	*ränt-a*	—	*rent-abilitet*
sjäpt-isk	—	*sjept-isism*	*präst-o*	—	*prest-issimo*

o. s. v.

flått	men	*flot-yr*	*stå-isk, stå-iker*	—	*stoi-sism*
byrå	—	*byro-krat*	*krån-isk*	—	*kron-ik,*
åbo-e	—	*obo-ist*			*kron-ologi*
såld (nu *sold*)	—	*sold-at*	*klår*	—	*klor-ur, klor-al,*
nåbel	—	*nobl-ess*			*klor-id, klor-oform*
frångd	—	*frongd-ör*			

o. s. v.

kass-a, (in-)*kass-era*	men	*kas-ör*	*gross*-handlare	—	*gros-ör*
klass	—	*klas-ifisera*	*bankrutt-erad*	—	*bankrut-ör*
klass-isk	—	*klas-ik*, *klas-isitet*	*intress-era*	—	*intres-ent*, *intres-angt*
tyrann	—	*tyran-i*	*summ-a*	—	*sum-arisk*

o. s. v.

Jag nämner så många exempel dels för att visa, huru olikartade sluttilläggen kunna vara, dels ock för att ådagalägga, att det gäller en sak af större ortografisk betydelse än man kanske först tror.

Att ett sådant åtskiljande af det sammanhörande, som det vi finna i föregående kolumner, kan vara ändamålsenligt ur den pedagogiska synpunkt, som sällskapet ställer högst vid sidan af eller rättare framför den fonetiska — det vågar jag betvivla. Jag hemställer till hvarje undervisare, om icke den lärjunge, som en gång gjort sitt öga och sin hand förtroliga med formerna *klass*, *summa*, *ränta*, också kommer att skriva *klass-ifikation*, *summ-arisk*, *ränt-abilitet*.

Det är säkert endast genom att underkasta sin intelligens ett onaturligt, rent yttre tvång, som man kan bringas att i skriften rycka åtskils så nära liktydiga och likljudande ord.

De tio undantag, sällskapet unnat bruket eller fastmer unnat naturen, förefalla också mycket godtyckliga. Hvarför icke nämna *-erist* lika väl som *-eri*? Skall man då efter *mäjerska* skriva *mäj-eri* med *ä*, men däremot med *e mej-erist*? Vidare, skall man efter *professor* teckna *profess-orska* med *ss*, men med *s profesor-lig*, *profes-ur*? Efter *kasärn kasärn-era*, men (såsom uttryckligen angives) af *modärn modern-isera*? Skall man *summ-era* med två *m*, men *koma-tera* med ett? Skall man *hålla kontroll* och *kontroll-era* med dubbel konsonant, men *vara kontrol-ant* och *kontrol-ör* med enkel? Skall en *rektor* skriva sin och sin hustrus titel med *ä*, men sitt ämbete med *e*?

Jag hoppas att sällskapet vidgår, att detta är ledsamma konsekvenser af dess system. Kanske skall man emellertid söka försvara sig därmed, att ändelser sådana som *-isera*, *-tera*, *-at*, *-ant* och dylika äro så pass ovanliga och därtill så mångfaldiga, att de icke kunna ha samma rätt som t. ex. *-era* att komma in i våra rättstavningsläror. Reglerna skulle då bli allt för många och allt för långa.

Härtill svaras först, att en rättstavningsläras uppgift icke är att ha få och korta regler utan att ha naturliga och riktiga. Vidare att den af sällskapet upptagna ändelsen *-(en)tlig* är oändligt mycket mindre vanlig än t. ex. *-ör* och *-ant*, af hvilka ändelser i de flästa fall endera står vid sidan af orden på *-era* (*inspekt-era* — *inspekt-ör*, *offici-era* — *offici-ant* o. s. v.).

Slutligen är att märka, att man i själva värket i fråga om afledningar — liksom vi nyss sågo i fråga om sammansättningar — genom att följa språkkänslan kan få en mycket god och enkel regel, låt vara att den icke har den rent mekaniska karaktär, som sällskapet i sina paragrafer så strängt fasthåller.

Vi skola emellertid först se till, om sällskapets mekaniska lagstiftning icke har sina obehagliga följder också för teckningen af de inhemska orden. Gränsen mellan båda områdena är för övrigt icke möjlig att uppdraga, och i det föregående har redan ett och annat nämnts, som lika väl kunde ha sin plats härefter.

Ordet *gäldenär* är åtminstone till sin stam att räkna som ett godt svenskt ord; dess sammanhang med *gäld* är fullt tydligt. Sällskapets regler tvinga oss att teckna stamordet med *ä* men afledningen med *e*: *jeldenär*. Ändelsen *-isk* är nu ett hos oss fullt hemmastadt ordslut, om ock visserligen en och annan på sista tiden försökt att inskränka dess område till förmån för det ännu fastare rotade *-sk*. De flästa erkänna väl, att ordet *nord-isk* är god svenska lika väl som *nor(d)-sk*, *mord-isk* lika väl som *mor(d)-sk*. Enligt sällskapets regler skrives *hälvete* med *ä*, men när detta *-isk* tillägges får man *helvetisk* med *e*. Likså tvingas man att ur *målaren* med *å* bilda ett *molérisk* med *o*.

Samma olägenhet yppar sig i fråga om ändelsen *-lig*: *fåfäng* skall ha *å*, men dock fordrar regeln *fofänglig* med *o*.

Och det är ingalunda nödigt att stanna vid dylika mera sporadiska fall, i hvilka tonflyttningen spelar huvudrollen. Hela stora ordgrupper kunna framdragas, där ett slitande af bandet mellan stam och afledning gör sällskapets stavning fullkomligt omöjlig.

Af de flästa ord, som uttrycka ett handlande, kan man bilda abstrakta på *-ande* eller *-(n)ing* (t. ex. ett *handl-ande*, en *handl-ing*) och likaledes nomina agentis på *-ande* eller på *-are* (en *handl-ande*, en kött-*handl-are*). Sällskapets lista nämner ej, att dessa följa sina stamord. Följden blir, att man af *summera*

med två *m* måste bilda *sumerande*, *sumering*, *sumerare* med ett *m*; man bör skriva *behålla* med *å*, men *behollning*, *be-hollare*, *förhollande* med *o*; en saks *värde*, med *ä*, angives af en *verderingsman*, med *e*, som förstår att riktigt *värdera*, med *ä*. Och så i hundra eller tusentals andra fall.

Jag vill icke förutsätta, att sällskapet värkligen önskar en sådan stavning, jag antager gärna, att allt beror på förbiseenden. Men när sådana förbiseenden rättas ett efter ett, förvandla sig undantagsfallen efter hand till — huvudregel.

Utan att vänta gensägelse kunna vi tills vidare anteckna som resultat af det anförda, att man i många fall måste låta stamordet vara en ortografisk norm för afledningarna, om man nämligen ej vill alldeles stöta den naturliga känslan för huvudet.

Vi vända oss nu därnäst till de böjda orden.

Också här har sällskapet genom en förunderlig glömska af just det väsentliga lyckats att framställa som ett enstaka undantag hvad som åtminstone närmar sig till att vara allmän lag.

Den nya rättstavningen vet ej af mer än ett enda fall, där en böjd form är ortografiskt bunden af huvud-formen. Det är pluralen af ord på *-or*. Man skriver trots akcent-flyttningen *läktorer* med *ä*, *professorer* med två *s*, detta efter mönstret af ordens singularer.

För att inse huru litet detta undantag gör tillfyllest, behöver man ej sända sin tanke ut på någon lång irrfärd: den kan stanna vid de motsvarande feminina plural-formerna. Jag vill ej tro, att sällskapet skriver *läktorska*, *professorska* i singularis, men *lektorskor*, *profesorskor* i pluralis. Följer man sällskapets regler blir likväl resultatet sådant.

Likså befinnes det, om man flyttar tanken något längre bort, att man efter sällskapets lära måste skriva en *teolog* med *o*, men två *teolåger* med *å*.

Ja, man skulle i sanning komma till underbara deklinationsmönster, om man följde dessa regler. Jag hitsätter för roskull böjningen af ordet *ridå*; man har vid dess stavning att påminna sig regeln, att *å*-ljudet endast före slutkonsonant i flerstaviga ord tecknas med *o*. Man får härigenom följande intressanta »grammatiska växling»:

	Obestämd form:	Bestämd form:
nom.	*ridå*	*ridon*
gen.	*ridos*	*ridåns*

Också från en annan ordklass må ett efter sällskapets regler bokstaveradt böjningsmönster hitsättas. Jag väljer den nyss omtalade stammen *hålla:*

Infinitiv: akt. *hålla,* pass. *hollas.*
Presens: akt. jag, du, han *holler*
vi *hålla*
I *hollen*
de *hålla.*

Jag fruktar, att sällskapet icke finner de här lemnade illustrationerna till dess regler synnerligen tilltalande. Naturligtvis tror jag icke häller, att det vill tillämpa dem.

Emellertid måste det räknas som en värklig inkonsekvens om så ej sker. När sällskapets regelbok såsom ett särskildt anmärkningsvärdt undantag omtalar, att ordet *slåss* skrives med *å,* visar detta — om annars bokens hela anda tilläte någon ovisshet i detta hänseende — att det ej blott är genom förbiseende som intet stadgas om att böjda former följa de oböjda: man har synbarligen menat sig kunna undvara en sådan regel. Man har också i många fall värkligen brutit med den. När sällskapet låter stammens slutande dubbelkonsonant förenklas framför genitivens *s* — så att man exempelvis skriver »en *boks* rygg» för »en *bocks* rygg» —, finnes i grunden intet, som bör hindra oss att tro, att i tillämpliga fall också vokalen ändras. Det vare emellertid härmed huru som hälst, såsom reglerna nu lyda nödgas man vidare böja:

nom. *såll*
gen. *sols.*

Och hvarför har då sällskapets Rättstavningslära så omsorgsfullt undvikit att lemna någon regel om, att böjningar och afledningar följa stamordet? Jo, ty annars skulle ju den förfärliga busen grammatikan ha kommit in i rättstavningsläran. På åtskilliga svåra punkter räddar sällskapet sig undan allt för stötande konsekvenser af det antagna antigrammatiska systemet genom påståendet att »uttalet vacklar». För min del har jag aldrig hört någon människa uttala *sagt* och *lagt* med andra slutljud än *takt* och *prakt;* stammens *g* har, af skäl som den sakkunnige lätt inser, framför *t* förvandlats till *k.* Också LUNDELL anser *k*-ljudet här »otvivelaktigt»; på samma sätt LYTTKENS och WULFF, SUNDÉN, AURÉN, LANDTMANSON m. fl. Men till

och med för så rättrogna fonetici som Rättskrivningssällskapet innesluter var det för starkt att skriva *sakt* och *lakt* vid sidan af *sagd* och *lagd*, i synnerhet som de nämnda formerna nödvändigt måste taga på släptåg *hökst* af *hög, huru daks* af *dag* och mycket likartadt. Låt vara att man i dylika fall någon sällsynt gång skulle få höra ett *g*-ljud, så blir det i alla fall för det stora flertal af Sverges befolkning, som i dessa och likartade ord uttalar *k*, bra mycket obekvämare att se efter i rättstavningsläran, huruvida orden upptagas som vacklande och därför tecknas med *g*, än det är under sakernas nuvarande ordning, då man på förhand nästan instinktmässigt vet, att stammens konsonant kvarstår på grund af den allmänna böjningsanalogien, konsonanten må nu uttalas som *g* eller som *k*.

Det har på många sätt röjt sig, att en stavning, som gör sig alldeles oberoende af ordets stamform, leder till mycket sällsamma ortografiska företeelser och alstrar ganska svårhandterliga regler. Skulle det då icke möjligen vara praktiskt att flytta hela ortografien över på en annan bas och rent af stadga en mera ideell stavning efter ordets stamform? Något ovetenskapligt kan ej sägas ligga i en sådan tanke, tvärtom, den innebär ju endast ett konsekvent fullföljande af de erfarenheter, vi gjort om hvad som var lämpligast på de sammansatta och åtminstone delvis på de afledda ordens område.

Frågan är då först, om vårt språksinne har en så tydlig förnimmelse af någon skillnad mellan ett ord och dess böjningsändelser, att man kan våga använda denna förnimmelse som underlag för ortografien. Jag vågar tryggt svara ja. Till och med ett ouppodladt språksinne förmår ganska väl uppfatta en viss del af ett ord såsom blott innehållande en tillfällig modifikation, en annan del såsom representerande själva huvudbegreppet. Vårt språk är också tillräckligt regelbundet i sin byggnad för att sällan lemna rum för något tvivel, hvar gränsen mellan båda elementen går. Ju högre språksinnet är utveckladt, dess klarare framstår naturligtvis också för medvetandet det enskilda formbildade elementet i sin egendomliga betydelse och funktion.

Om vi t. ex. tänka på genitivens *-s*, så kunna vi utan svårighet uppleta fall, där tanken uppenbarligen liksom med en apostrof afskiljer detta *-s* från det begrepp som genitiviseras, och där en rent mekanisk ljudstavning är otänkbar.

Våra grammatiska författare söka ofta protestera mot en sådan konstruktion som *kungen af Danmarks besittningar*. Från logikens synpunkt är den tydligtvis mycket förfelad; säkert är likvisst, att det ofta är detta uttryckssätt, som förefaller naturligast, och att man icke utan grammatiskt pedanteri kan alldeles förbjuda det. I danska språkläror, t. e. SCHNEEKLOTHS (2 uppl. 1885), upptages också *Kongen af Danmarks Besiddelser* såsom just det riktiga uttrycket. Man finner lätt, att i detta fall hela frasen *kungen af Danmark* är på algebraiskt vis liksom satt i parentes och försedd med genitivexponenten *s*. Vill man icke i sådana fall tillstädja hvad jag nyss kallade en ideell stavning, borde man naturligtvis skriva *kungenafdanmarks besittningar*, en form, som tydligen icke blott vore ortografiskt oerhörd utan också alldeles strede mot själva vår språkliga känsla.

Också inom det enskilda ordet kan man finna likartade bevis för språkkänslans uppfattning af stamformen såsom något oföränderligt, trots alla tillstötande grammatiska modifikationer. Framför två tillsammans uttalbara konsonanter brukar en lång vokal undergå förkortning; men om den sista konsonanten tillkommit genom böjning, blir stamvokalen i de allra flästa fall oförändrad till sin längd. Vi se detta förhållande tydligt, om vi jämföra de böjda orden *hal-t* och *jäs-t* med de oböjda *halt* och *jäst*, eller om vi jämföra genitiven *god-s* med neutret *gods*. I danskarnas uttal af *Gods*, *Bidsel* har *d* alldeles försvunnit; *d* framför *s* står däremot kvar, om *s* är en böjningsändelse som i *Blod-s*.

I samma mån som en ordform för känslan mister något af sin karaktär att vara alstrad genom böjning, i samma mån ändras lätt uttalet. Däraf skillnaden mellan *en dags* och *huru dags*.

Ännu ett litet fall. Vi uttala *k* i *kitt*, *g* i *ger* på annat sätt än i vi*kit*, ta*ger*. I de senare formerna har konsonanten samma uttal som i stamformerna *vik-*, *tag-*, och trotsar det inflytande, som en mjuk vokal annars brukar ha på föregående guttural. Man har alltså jämväl här en språklig afsöndring mellan ordets stam och dess böjnings- eller afledningselement, en afsöndring, som, den må nu ha hvilken grund som hälst, pekar på möjligheten att också i ortografiskt hänseende välja en något olika behandling.

Det allra handgripligaste beviset för språkkänslans böjelse

att uppfatta stamelementet såsom något i förhållande till böjningsändelserna fristående och konstant, kan emellertid hämtas just från ortografien, sådan den gestaltat sig hos de germaniska folken, och i större eller mindre grad väl hos alla folk, där den vuxit fritt, oberoende af vetenskapliga teorier.

När Rättstavningssällskapet skriver *räktorer* med *ä*, *professorer* med två *s*, har det, i syfte att åstadkomma likformighet mellan singularens och pluralens stavning, i förra fallet brutit med det bestående b r u k e t, i senare fallet trotsat det bestående u t t a l e t. Alltså, de två faktorer, som i allmänhet pläga räknas för de starkaste och högsta i fråga om ortografisk lagstiftning — de ha denna gång nödgats maka åt sig för en tredje, som här visat sig så kraftig, att ej ens Rättstavningssällskapet kunnat undgå att böja sig för den.

Jag vill kalla denna tredje faktor ***samhörighetslagen***. Att påvisa denna lags betydelse och att hävda dess för tillfället misskända rätt — det är hvad denna uppsats förnämligast åsyftar.

De anmärkningar, jag i det föregående framställt mot Rättstavningssällskapets regler, ha till sin väsentligaste del just inneburit ett vädjande till känslan för denna lag. Jag har vågat taga för afgjordt, att hvarje sundt ortografiskt omdöme skall resa sig mot en ordning, som bjuder att skriva *räktor* men *konrektor*, *fräsko*-målning men *alfresko, prästo* men *prestissimo, Åskar* men *Oskarer*, *Oskarisk.*

I sin allmännaste syftning kan samhörighetslagen formuleras så: likartade begrepp, uttryckta med likartade ljud, skrivas så långt möjligt är på samma sätt. Regeln kan synas så naturlig att den är trivial; den innebär emellertid, att skriften gärna går ett steg längre än språket i att likgöra det likartade.

Huru stora de skiljaktigheter i uttalet få vara, som skriften kan tillerkänna sig rätt att förbise, detta är lika litet möjligt att med en fonetisk regel noggrannt bestämma, som det är att afgöra, huru långt t. ex. de munartliga skiftningarna i uttalet af *r* få gå, för att man ännu skall ega rätt att innefatta dem under tecknet *r*. Man får i det ena fallet som i det andra nöja sig med ett »något så när», ett så stort mått af öfverensstämmelse, att den populära uppfattningen mera fäster sig vid likheten än vid den samtidigt befintliga olikheten. En vokals något mer eller mindre öppna ljud, en konsonants något längre eller kor-

tare uthållning, en stavelses något starkare eller svagare betoning — dylika förhållanden bli ofta i skriften opåaktade, när det gäller att tillmötesgå ögats fordran att se likartade begrepp också framstå i likartad gestaltning. I alla de tre nämnda hänseendena skiljer sig den andra stavelsen i *professorska* från den motsvarande i *professor*. Och dock vill ej ens Rättstavningssällskapet förmena dem att ha samma beteckning.

Till denna lag kan hänföras regeln om sammansatta ords teckning efter mönstret af de ännu icke hopförda enkla beståndsdelarna. När ordet *bordduk* skall nedskrivas, träda de båda begrepp, som ingå i sammansättningen, så tydligt för medvetandet, att man, uttalet till trots, ej kan förmå sig att teckna dem på annat sätt än de tecknas när de stå hvart för sig.

På samma sätt vid afledningar. Och detta ej blott i de enklare fall, där afledningselementet i någon mån är fristående och förknippadt med en utpräglad och hela språket genomgående betydelsemodifikation, såsom förhållandet t. ex. är med afledningar på *-dom*, *-skap*, *-lig*. Ändelsen *-le* i *grålle* är som ordbildningsmedel så pass ovanlig, att språkkänslan ej lätt finner någon anknytningspunkt därtill, men att ordet i sin helhet sammanhänger med *grå*, det förnimmer den omedelbart. Och fastän det korta *å*-ljudet regelrätt tecknas med *o* (*trolla*, *stolle*, *koller* o. s. v.) och troligen ganska få rättstavningsläror omtala att *grålle* hör till undantagen, är jag säker på, att de flästa svenskar utan tvekan skola teckna ordet med *å*. Rättstavningssällskapets regler nämna ej ordet, jag vet ej om af förbiseende eller emedan det värkligen vill skriva *grolle*.

Slutligen är också vid böjningar förhållandet enahanda. Hur mycket man än må vara invand till stavningen *oss*, *bloss*, *loss*, *kloss* med *o*, faller man dock svårligen på tanken att skriva ett *o* i *slåss*. Bilden af stamordet framträder för känslan tillräckligt tydligt att framtvinga ett *å* också i ordets böjda form.

Vid detta slags analogistavningar är det naturligtvis ordets huvudform, den vanligaste, djupast i ögats minne inbrända formen, som får gälla såsom mönster. Det enkla ordet blir i vanliga fall ortografisk norm för det sammansatta, stammen för afledningarna, det oböjda ordet för det böjda.

Det är icke nödigt att här inlåta sig på frågan om den psykologiska lag, som här visar sin makt. Blott därom må på-

minnas, att skrivandet är en mera reflekterad handling än frambringandet af ljuden, och att följaktligen också den fordran på ordning och sammanhang, som behärskar allt vårt görande, har lättare att skaffa sig ett uttryck i vår skrift än i vårt tal.

Ett med ändamålsenlig ortografi upptecknadt språk är därför alltid mera regelbundet och liksom mera genomskinligt än samma språk när det talas. Man kan våga säga, att ett flexions-språk förefaller mera agglutinerande på papperet än då det ljuder på läpparna: stam och ändelser afsöndra sig skarpare från hvarandra och äro hvar för sig mera konstanta i skrift än i tal. Ja, särskildt i fråga om ordstammen kan man påstå, att den alltid röjer en böjelse att bli till ett på kinesiskt isolerande vis oföränderligt ideogram, till hvilket ändelserna foga sig såsom yttre tecken på betydelsens mindre skiftningar, eller, om man vill använda ett bildligt uttryck, såsom ett slags begreppsakcenter. Blott motvilligt underkastar man sig att ändra stammens skriftliga beteckning efter de mera tillfälliga modifikationer, som ordets grammatiska ombildning egentligen fordrar.

Den ifrågavarande lagens värkningar kunna vara både till godo och till ondo.

Det är naturligtvis en ganska stor olägenhet för ett folk, om dess skrivspråk i högre grad får söndra sig från dess talspråk. Man kommer då att ha två språk att lära i stället för blott ett enda, och ett sådant förhållande innebär alltid bortslösadt arbete. Men om skriften utvecklar sig normalt och ständigt följer efter talet på sådant sätt, att de båda ha nära »känning» af hvarandra — såsom det ju heter i fråga om god militärisk marschordning — då uppväga fördelarna otvivelaktigt den olägenhet, som kunde ligga i en mindre skillnad mellan de båda språkformerna.

Med full rätt har författaren till Rättstavningssällskapets regelbok helt nyligen i en uppsats *Om språkriktighet* betonat, att »i och för sig är regelbundenhet, systematiskhet, organiskt sammanhang inom språket en härlig förmån» [1]) — detta på den grund, att begreppsmässigt sammanhörande former i ett sådant språk lättare associera sig med hvarandra och därför också bättre

---

[1]) A. NOREEN i Nord. Tidskrift, utg. af Letterstedtska föreningen, 1885, separattryck, sid. 18 f.

ihågkommas af den talande och snabbare uppfattas af den tilltalade.

Just en sådan ökad lätthet att associera är den väsentliga fördel, som en efter samhörighetslagens fordringar lämpligt ordnad rättstavning framför allt bereder. Tanken når icke så gent och utan omvägar till det afsedda målet, när den möter de ur ljudenlighetens synpunkt kanske riktigare formerna *uträtt, its, ött, guts, järskord,* som när den ser samma ord stavade på nu brukligt sätt. Naturligtvis eliminerar jag ur räkningen det inflytande, som bruket har på vår uppfattning af hvad som är naturligt. Jag har just valt ett par mindre vanliga exempel, på det att vårt omdöme mindre skulle villas genom ögats vana att se en annan beteckning. Kanske skall till och med en och annan läsare ej anse onödigt, att jag hitsätter upplysningen, att orden föreställa *utträdt, idts, ödt, guds, gärdsgård*[1]).

Då man för närvarande så mycket framhåller nödvändigheten att ha en ortografi, som gör det lätt att skriva, så må det också en gång för omväxlings skull läggas ortograferna på hjärtat, att det är ännu långt mera maktpåliggande, att vi få ha en skrift, som gör det lätt att läsa. Ganska få människor finnas, som icke läsa mångfaldt mera, än de skriva. Många, många finnas däremot, som hvarje årets dag i sitt tidningsblad läsa mera, än de under veckor och månader, kanske under hela året ha anledning att skriva. Och huru ofta inträffar det ej, att den bok eller den artikel, som *en* person skrivit, läses af tiotusenden!

För övrigt, samhörighetsgrundsatsen må nu vara gagnelig eller skadlig för vår ortografi, så har den i alla händelser den överlägsenhet och den makt, som ligger däri, att den är naturlig. Man må söka jaga ut den så mycket man vill, den kommer dock tillbaka, genom fönstret om icke genom dörren. Den visar sin oemotståndlighet i skolgossens första rättskrivningsbok, den tilltvingar sig ett ovilligt upplåtet rum jämväl i vetenskapsmannens nyaste lärobok i ämnet. Vi ha redan påvisat den i Rättstavingssällskapets program.

Hur mången »bock» har icke i skolorna bestått för ett *gjöt*, ett *skjöt*, där det olagliga *j* följt med från presens och infi-

---

[1]) Den obetonade senare vokalen i *järskord* har jag tecknat med *o* efter mönstret af *någon, lagom, mentor.*

nitiv till imperfektum! Här har den omedvetna lagens tillämpning varit till förfång, liksom den är det i motsatt riktning, när den alstrar ett olyckligt *gort* för *gjort*.

I andra fall blir samma lag till gagn. Det torde finnas många rättstavningsläror, som icke upptaga någon regel om att förgången tid af *tjuta* icke efter vanlig ordning tecknas *köt* utan *tjöt*, och motsvarande form af *ljuga* icke *jög* utan *ljög*. Och dock har väl ytterst sällan ett stavfel på dessa ord förekommit hos den lärjunge, som varit förtrogen med stamformernas utseende.

Det må tilläggas, att just samma inrotade sinne för ordning och symmetri, som röjer sig i de sistnämda formernas stavning, varit värksamt redan vid skapandet af själva de talade formerna. Man böjde dessa ord fordom *skjuta, sköt* (med hårdt *k*), *skutit*, — *ljuga, lög, lugit* (jfr *bjuda, böd, budit*); *j*-ljudet har sedan från ordets allmännaste form följt med in i de övriga.

Vi ha genom det som nyss anförts redan kommit ett stycke in i frågan om samhörighetslagens tillämpning på stavningen af böjda ord. Låt oss se till, i hvilken utsträckning denna lag genomförts inom vanlig svensk skrift.

Vår ortografi har icke få brister, icke få besynnerliga nycker, som högljudt ropa på förbättring och tukt. Men den har också sina förtjänster, som vi icke skola glömma. Under det att jag efterspanat samhörighetslagens uttryck särskildt i vår svenska skrift, har jag funnit, att denna lag, formulerad på det mera speciella sätt, som strax skall angivas, hos oss är genomförd med en konsekvens och en noggrannhet, som i sanning är förundransvärd.

Och ännu mera stiger förvåningen, när man upptäcker, att denna storartade konsekvens i det hela kan sägas vara en skapelse af en föga reflekterande instinkt. Åtminstone har regeln hittills, så vidt jag känner, aldrig varit formulerad, och dock kan man följa dess historia tillbaka i tiden bortom alla kända svenska ortografer.

De få afvikelser, som stå att uppvisa, äro faktiskt till väsentlig del uppkomna just genom ett opåkalladt ingripande af senare tiders stavningsförbättrare, som ej mäktat fatta planmässigheten i det hela. Rydqvist, som med alla sina stora förtjänster om vår språkforskning hade ett föga lyckligt grepp på ortografiska frågor, röjde detta visserligen mäst däri, att han satte sig emot

föreslagna nyheter, om de än voro tidsenliga och inneburo en förbättring; men han har också felat genom att själv bringa å bane mindre lämpliga nyheter, särskildt flera, genom hvilka den här omtalade lagen lidit störande afbräck.

Samhörighetslagen, så vidt den kommit till erkännande i vår svenska rättstavning, kan uttryckas så:

Sekundära bildningar behålla primär-elementets stavning, där detta kan ske utan att förleda den läsande till ett felaktigt uttal.

Som primär-element gäller

i förhållande till det böjda ordet det oböjda, eller stammen;

i förhållande till det afledda ordet dess stam;

i förhållande till det sammansatta ordet det däri ingående böjda eller oböjda enkla ordet;

i förhållande till satsen det däri ingående böjda eller oböjda, enkla eller sammansatta ordet.

Såsom man finner är den anförda rättstavningslagen i viss mån af negativ natur. Den afser icke att lemna den i ljudenligt hänseende enklaste och naturligaste beteckningen; den nöjer sig med att lemna en beteckning, som icke är vilseledande.

Hvad detta innebär inses lättast genom några exempel.

Det svenska uttrycket för 70 är sammansatt af *sju* och *tio*. Dock vore det emot samhörighetslagen att här skriva *sjutio*, ty en sådan form skulle mana till ett felaktigt uttal. Exemplet må ådagalägga, att samhörighetslagen är något helt annat än den etymologiska härledningsgrundsatsen, ehuru båda ofta kunna föra till samma stavning.

På samma sätt vid afledningar. *Bläddra* kommer af *blad*, och ordet borde alltså, etymologiskt sedt, ha blott ett *d*. Men *blädra* skulle icke kunna uttalas annat än med långt *ä*, efter analogien af *vädra*. Alltså måste konsonanten dubbelskrivas.

Slutligen också från ordböjningen ett exempel, ännu mera påtagligt än de föregående. Flertalet af *fot* kan ej skrivas *föter;* det är alldeles i enlighet med lagen att man tecknar formen som *fötter*.

I sitt ursprungliga program tecknade Rättstavningssällskapet *karakteristiskt* med *ä* efter mönstret af *karaktär*. Åtminstone om härmed skulle följa ett *ministäriell* af *ministär*, var detta ett från sällskapets ståndpunkt mycket förvånande exempel på en

tillämpning af den annars så förbisedda lagen till och med utöver dess befogenhet. Sällskapets utskott har också sedan föreslagit att här ändra *ä* till *e*, såsom uttalet ju fordrar.

Allt detta å ena sidan. Vi se däraf de negativa gränserna för lagens tillämpning. Nu också å andra sidan ett par exempel, där den på positivt sätt kan göra sig gällande.

Det *å*-ljud, som finnes i *slåss* och *slåtter*, har visserligen en något annan klang än det, som finnes i *slå*, men detta kan ej hindra att de båda orden behålla stamvokalen, om ock annars, såsom vi redan påpekat, kort *å*-ljud vanligen tecknas med *o*.

Likaså äro genitiv- och passiv-former som *valls*, *satts* med dubbelkonsonant fullt i enlighet med lagen, fastän de likljudande oböjda orden skrivas *vals*, *sats*.

Betänkligare synes det redan, att man kan skriva t. ex. *slagsmål*, ehuru uttalet snarare är *slaksmål*. Men härvid är att märka, dels att ett *g*, om det någon gång uttalades i detta ord, ingalunda skulle kunna stämplas som språkfel, endast räknas som onödig noggrannhet, dels ock att *k* i detta och liknande fall är en alldeles omedveten och ofrivillig ombildning af *g*. Det senare ljudet är, så att säga, tillstädes i medvetandet och i viljan, fastän det icke i oförändradt skick hinner fram till tungan. Beteckningen med *g* är sålunda ej missledande, om ock ej mäst närliggande.

Detta samma kan i viss mån sägas om *d* framför ändelsens *t*. Säkert finnas många människor, som tro sig uttala »ett *gladt* ansikte» på annat sätt än »ett *glatt* ansikte»; så oförmärkt inträder *d*-ljudets assimilation. Det gives till och med förhållanden, då *d* kan bringas att bli hörbart framför *t*. Om det t. ex. gällde ett tvivelsmål, huruvida någon *stött* sin arm mot en sten eller *stödt* den, så skulle nog en person med känsligt språksinne även utan läs- och skrivkunskap kunna komma att uttala det senare ordets *d*. Wulff fäster också uppmärksamheten därpå, att vissa ord på *d*, som mindre ofta antaga neutralform, bruka att, när denna påtvingas dem, kvarhålla *d*-ljudet före *t*. Man uttalar med tydligt *dt* ordet *faddt*, och om någon berättar, att »modren vardt rädd och barnet vardt också *räddt*», så torde han ogärna låta det sista ordets *d* bli alldeles klanglöst; det understödjes här (liksom själva neutralformen) af den bredvidstående oböjda formens analogi. I »ett *solidt* hus», »ett *nitidt* skrivet blad», »ett *stupidt* utseende» är man också mera böjd att uttala *d* före *t* än att

förkorta den långa vokalen, såsom borde ske, ifall *d* assimilerades. Då nu, såsom vi senare skola närmare omtala, det är det noggrannaste och icke det vanligaste uttalet, som måste vara rättstavningens norm, får man icke så utan vidare kasta *dt* över bord såsom en helt och hållet ofonetisk beteckning.

Till den ingalunda lätta frågan om *dt* återkomma vi emellertid i det följande. Alldeles i strid mot lagen vore det tydligen att bibehålla stamordets *d* i *killing*, *anka*, så att man i stället för dessa former skreve *kidling*, *andka*.

Med hvilken förvånande konsekvens samhörighetslagen tillämpats inom vår ortografi, skall man lätt finna, om man i AURÉNS eller FLODSTRÖMS rättstavningsläror efterser de paragrafer, som handla om böjda och afledda ords teckning. Det visar sig där, att de få afvikelser, som förekomma, till största delen grunda sig på den under senaste tid uppkomna smaken att förenkla konsonanter i ställningar, där de förut skrevos dubbla.

Anser man lagen förtjent att hållas vid makt, kunna också dessa undantag nästan alla aflägsnas utan att ögat synnerligen stötes.

Detta är emellertid just frågan: förtjenar lagen att fortfarande hållas vid makt?

För min del tvekar jag ej om svaret. Visserligen faller det mig ej in att påstå, att just en så formulerad regel bildar den enda möjliga grundvalen för en god ortografi. Olika språk kunna i detta hänseende ha olika krav, hvarvid mycket beror på regelbundenheten i deras byggnad. Nogsamt inser jag också, att lagen i vissa af sina yttersta konsekvenser leder till ortografiska svårigheter. Jag yrkar därför ingalunda, att man med doktrinär ensidighet skall hålla fast vid den i hvarje enskildt fall. En sund och praktisk ortografi måste alltid innebära en kompromiss mellan skilda grundsatser.

Men därom är jag förvissad, att samhörighetslagen hvilar på en så fast och bred psykologisk grundval, att den framgent som hittills måste i väsentlig mån vara bestämmande för vår skrift.

I det föregående ha vi sett, att Rättstavningssällskapets försök att kringgå denna lag invecklat det i stora svårigheter, ända därhän att undantagen, om de samlades, skulle växa dess regler över huvudet.

Redan på denna grund känner man sig böjd att rösta för uppehållandet af den bestående ordningen i detta hänseende, naturligtvis med förbehåll att i enskilda fall, där så nödigt finnes vara, få ingripa till förbättring.

Att en sak sedan århundraden bestått och fortfarande består, ger den ju också rätt till en viss aktning och innebär en viss befogenhet. *Beati possidentes*, heter det.

Ökad aktning bjuder vidare lagen därigenom, att den hos våra frändefolk sitter med okränkt auktoritet. Måhända kan man icke i Danmark och Tyskland formulera den alldeles som hos oss, men när danskarna af *sænde* bilda *sændt*, när tyskarna af *senden* härleda ett *gesandt*, som också vi upptagit, när presens af *werden* hos holländarna tecknas *wordt*, liksom imperfekten af *varda* hos oss skrives *vardt*, så utgå dessa och liknande skriftformer tydligen från alldeles samma åskådning, som reglerat vår svenska ortografi. Och när den nu officiella tyska rättstavningsläran stadfäster den gamla regeln, att »die Bezeichnung des Auslautes richtet sich nach dem Inlaut» (d. v. s. ehuru man uttalar *Kleit*, *Stap*, skriver man dock *Kleid*, *Stab*, efter mönstret af *Kleider*, *Stäbe*), så är detta visserligen på sitt sätt en omvändning af lagens svenska form, men ett uttryck för samhörighetens rätt är det icke dess mindre — ja, likformighetssträvandet har i detta fall gått så långt i sitt trots mot ljudenligheten, att vår svenska rättstavning lyckligtvis icke alls kan bjuda på något motstycke.

I det hela får man väl tillstå, att samhörighetslagen svårligen kan få någon måttfullare och mera praktisk formulering än den förut angivna, för hvilken vår ortografi bestämt sig. De fall, då lagen hos oss utsträckts utom tillbörliga gränser, äro säkert icke många.

Ännu ett skäl återstår att nämna, hvarför vi icke i förevarande hänseende böra rubba vårt gällande skriftsystem; och särskildt i de nu uppträdande stavningsreformatorernas ögon bör detta skäl väga tungt.

Den bestående, gamla ordningen har på sin sida just den nyaste vetenskapen.

Jag syftar på H. PAULS lilla skrift *Zur orthographischen Frage* (1880). Författarens namn är väl bekant i filologiska kretsar; dess bärare är en man, som spelar en utmärkt framstående roll i den s. k. unggrammatiska riktningen, hvars teorier

nu mer och mer synas bli rådande inom språkvetenskapen och särskildt vunnit stor anklang bland de yngre lärarna vid Uppsala universitet. PAUL är denna skolas främste teoretiker; det är i synnerhet han, som åt dess doktriner givit en filosofisk grundläggning.

I sin nyssnämnda skrift har nu PAUL kraftigt framhållit, att den fonetiska principen att »teckna *a* med *a*, *b* med *b*» alls icke duger till att ensam bilda underlaget för en god rättstavning. Bland andra synpunkter, för hvilka PAUL vid hvarje ortografisk lagstiftning fordrar erkännande vid sidan af den fonetiska, är också en som han nämner »analogiprincipen». I grunden är denna alldeles samma sak, som för min uppfattning gestaltat sig såsom en »samhörighetens» lag.

Märkvärdigt är att det svenska Rättstavningssällskapets teoretiker, som i sina utgivna föreläsningar omtalar PAUL såsom »en af språkvetenskapens främste målsmän i Tyskland» och citerar ej blott hans »utmärkta» *Principien der Sprachgeschichte* utan även hans nyssnämnda ortografiska arbete, likväl icke med ett enda ord antyder, att PAUL i rättstavningens kanske viktigaste tvistefråga står på helt annan botten än sällskapet och föreläsaren själv. Olikheten i ståndpunkt måste naturligtvis röja sig också i de praktiska konsekvenser, till hvilka de hvar för sig komma. Så yttrar sig PAUL principiellt och bestämdt mot det utbyte af *dt* mot *t* (i *gesandt*, *gewandt* o. s. v.), som den svenske föreläsaren af pedagogiskt skäl ställer till och med i främsta rummet bland reformer, som han vill påyrka.

Mot gammal tradition, *mot* bestående bruk, *mot* de närskylda folkens exempel, *mot* den nyaste och väl motiverade vetenskapliga åskådningen vill man med ett slag ombilda vår ortografi i en af dess allra väsentligaste egendomligheter. Kan detta vara lämpligt, kan det ens vara rätt?

Nej — och allra minst kan det tillstädjas, när man till gengäld för de stavningsmödor, som man lättar för nybörjaren, pålägger honom andra knappast mindre, därigenom att reformen till icke ringa grad mekaniserar bort naturen ur vår skrift.

Att det här värkligen gäller ett angrepp mot själva hjärtat i vår nuvarande rättstavning, detta inses bäst däraf att — utom den lilla regeln om ord på *-or* och de, såsom vi sett, ytterligt ofullständiga uppgifterna om sammansättning och härledning —

intet alls finnes i Rättstavningssällskapets bok, som motsvarar den föreskrift, hvilken ännu i sista, nittonde upplagan (1881) af ALMQVISTS gamla, af så många skolgenerationer studerade rättstavningslära står främst bland alla regler, ensam på sin sida. Det heter där:

»Följande är rättstafningslärans grundregel: Man skall vid hvart ord, som man önskar skrifva, eftertänka hvad som är grundstafvelsen, och efter rättstafningslärans regler bestämma, huru den skall tecknas. Sedan skola alla ord, som innehålla böjningar, sammansättningar och härledningar af grundstafvelsen, tecknas på samma sätt som denna, i anseende till de ljud, som i grundstafvelsen förekomma.»

Må vi unna den regeln att i en eller annan formulering fortfarande få behålla sin plats!

Det kan icke nekas, att man på sådant sätt får grammatikan in i rättstavningsläran, och detta hålles ju för att vara en svår olycka. Härvid äro likväl ett par omständigheter att ihågkomma.

För det första, att grammatikan alls icke är en så farlig buse, som man nu skyller den för att vara.

För det andra, att den i alla fall, huru vi än bete oss, smyger sig eller tränger sig in i rättstavningsläran.

Grammatikan, vårt modersmåls grammatika — icke skola vi däri blott se en torr samling af paragrafer, utstyrda med undantagen a, b, c och behängda med anmärkningarna 1, 2, 3! Det är att allt för mycket misskänna den, och misskänna vårt eget väsende, sådant det utbildat sig från den dag vi först började tala.

Grammatikan är ju en makt, som lever inom oss själva, ett slags samvete af speciellt slag, hvars råd vi omedvetet inhämta och följa, en inre röst, hvars maning vi endast med värklig ansträngning kunna motstå, när den en gång är förnummen. Det är blott i enstaka fall, där vårt språksinne ej är nog vaket eller nog utbildadt, som grammatikans bud för oss bli något yttre och som de antaga karaktären af en blott mekaniskt bindande regel.

På alldeles samma sätt för grammatikan sitt regemente inom en väl inrättad ortografi. I de allra flästa fall lyda vi henne omedvetet också på detta område. Hennes anordningar äro vår egen naturs anordningar. Blott när vi icke se klart nog för att veta hvad som är naturligt, hvad som är svensk natur, blott

då behöva vi leta i läroboken eller i minnet — blott då ter sig grammatikan för oss som en besvärlig samling af regler med undantag och anmärkningar. Och det skall visst ej förnekas, att på detta sätt fall kunna inträda, där grammatikan värkligen blir en börda för rättstavningen. Men sådant förekommer blott undantagsvis.

Det är en i högsta måtto obillig begäran, att man skulle kunna skriva ett språk utan att känna dess grammatika. Då kunde man lika gärna fordra, att någon skulle skriva språket utan att känna dess ordförråd. Jämväl i fråga om ordförrådet kunna ju ortografiska tvivel uppstå (jfr t. ex. s. 15 om *träd*). Sålunda: låt oss dröja med att förvisa grammatikan ur rättstavningsläran, till dess vi på samma gång kunna förvisa ordboken!

Om man med den ensidige fonetikern vill göra rättstavningen till blott naturvetenskap, till ett slags fonografi för ögat, så kommer man (från populär och praktisk synpunkt sedt) till onatur. Vill man åter i ensidigt pedagogiskt syfte lägga hela vikten på reglernas mekaniska påtaglighet, kommer man likaledes till onatur. Rättstavningslärans värde får ej anses vara högre, i alldeles samma mån som pappersbladet, på hvilket reglerna rymmas, blir mindre. Det är högre endast i samma mån som reglerna, de må vara många eller få, lätta eller svåra, noggrannt angiva de medel, genom hvilka den skriftbildade människan på sitt modersmål bäst kan uttrycka sina föreställningar och lättast överbringa dem till den läsandes medvetande.

Gent emot vår senaste svenska rättstavningsteori tror jag mig därför böra yrka på mera aktning för naturen, mera realism. Mera realism, det är här, såsom man också på andra områden stundom hade skäl att betänka, detsamma som mera idealism, mera sinne för de andliga faktorer, som ingå i vårt handlande.

Efter dessa allmänna betraktelser vända vi oss till mera enskilda spörsmål, och vi kunna till en början åter upptaga den redan något vidrörda frågan om *dt*.

När man träffar stumma bokstäver i ett folks skrift, brukar man vanligen kunna taga för givet, att de en gång fordom varit hörbara och stå kvar på grund af skriftens kända benägenhet att vara mera konservativ än talet. De äro ett slags gen-

gångare, som ortografien bör söka mana bort, så fort sådant kan ske utan för stor anstöt. Tecknen *l* i *ljus* och *h* i *hjul* äro af detta slag.

Det ortografiska missförhållandet har, som man ser, i dylika fall tydligen sin grund i en viss tröghet hos de skrivande: de ha ej förstått att följa med sin tid.

Sådant kan ej skälet vara därtill att vi skriva *ondt, rödt* i stället för *ont, rött*. Under medeltiden hade man nämligen intet *d* i sådana ord. Det stumma tecknet vittnar här alls icke om en trög språkkänsla. Tvärtom, det intygar en fullkomligt vaken uppfattning af språkets bildningslagar; det visar, att ortografen riktigt insett, att *t*-ljudet i dessa fall representerar ett ideellt *dt*, en sammansmältning af stammens *d* med ändelsens *t*.

Vår ortografis historia är ännu icke skriven; vi glädja oss åt LUNDELLS goda löfte att afhjälpa denna brist. Själv har jag ej haft tillfälle att nog studera den svenska skriftens äldre öden för att med säkerhet våga säga, på hvilken väg *dt* kommit in däri. Så vidt jag genom granskning af några skrifter från början af 1500-talet kunnat finna, hade *dt* vid denna tid ännu icke någon egentlig roll hos oss. I reformatorernas skrifter användes det däremot tämligen vidsträckt. SÖDERWALL (*Hufvudepokerna af Svenska språkets utbildning* sid. 105) betonar med rätta det anmärkningsvärda förhållandet, att den från Tyskland till oss komna reformationen med sin stora översättningsliteratur jämförelsevis så föga påvärkat vårt språk i tysk riktning. Vårt *dt* skulle alltså ha ett litet historiskt intresse, om det, såsom jag är böjd att tro, innehåller ett ända till vår tid kvarlevande intyg därom, att våra reformatorer ändock understundom följt sina tyska förebilder också utanför det religiösa området.

Ur ortografisk synpunkt har jag genomgått den gamla *Tobiæ Comedia*, hvilken skrift, som bekant, anses vara författad af OLAUS PETRI, den ene af reformatorerna. Rättstavningen lever där ännu på sitt sätt i naturtillståndet, åtminstone i så måtto att den i flera hänseenden är föga stadgad. Ehuru också i fråga om *-dt* oregelmässigheter äro lätta att finna, visar det sig dock i nämnda skrift vara nästan genomgående regel, att stammar på *-d* bibehålla detta framför ändelsens *-t*. Man tecknar *värdt, vendt, sendt, vardt* o. s. v.

Påfallande synes, att man ständigt skriver *ondt* med *d* men

gott utan. Just denna skenbara godtycklighet vittnar emellertid, bättre än mycket annat, att stavningen med *dt* åtminstone i någon mån hvilar på fullt naturlig grund. Skälet till olikheten är enligt min tanke det, att *godt* uttalas med annan vokal än *god*, under det att *o* i *ondt* behåller samma klang som det har i *ond*. Genom vokaländringen i *godt* hade nu denna form så mycket aflägsnat sig från stammen *god*, att språkkänslan ej längre fann de båda formerna tillräckligt sammanhörande för att låta den enas stavning vara bestämmande för den andra. Alldeles på samma sätt får man kanske förklara det förhållandet, att det är svårare att skrifva *laggd* med två *g* än att på sådant sätt teckna *byggd*. Därigenom att vokalen ändras, ryckes ordet ett längre eller kortare stycke väg bort från sambandet med stamformen och kan därför ock få en mera självständig stavning. Kanske kan hit också räknas den egendomligheten att vi skriva *inre* med ett *n* liksom *in*, men *yttre* med två *t*, oaktadt *ut*.

Det må ingalunda nekas, att det för nybörjaren med outbildadt språksinne kan innebära en ganska stor svårighet att i hvarje fall riktigt iakttaga skillnaden mellan *dt* och *t*. I synnerhet äro supinets och det passiva participiets stavning en obehaglig stötesten för skolbänkarnas befolkning. Det förtjenar därför helt visst allvarligt övervägas, om man ej för detta särskilda fall borde i praktiskt intresse göra ett undantag från samhörighetslagen.

Man behövde ej nödvändigt utsträcka undantaget så långt som Rättskrivningssällskapet, hvilket låter oss läsa om att ett brudpar är »*vigt*», om »Söner af ett folk som *blött*» o. s. v. Vi skola säkerligen icke så lätt finna oss i stavningar som

statt, glatt för *stadt, gladt;*
lett, svett, vrett för *ledt, svedt, vredt;*
sitt, vitt, blitt, its för *sidt, vidt, blidt, idts;*
lytt för *lydt;*
rått, brått för *rådt, brådt;*
spätt, trätt, hätt för *spädt, trädt, hädt;*
snött, stött, jött för *snödt, stödt, gödt,*

och andra liknande. I korta ord märkes hvarje förändring genast, och ändringen är i de nämnda fallen så mycket kännbarare, som offret där blir en stam-konsonant. Och om man än icke af grundsats vill motarbeta homografer, under

villigt medgivande, att den skada de vålla i vanliga fall är ingen, så blir det dock alltid motbjudande att på en gång släppa in i vår skrift en så ansenlig svärm af tvetydiga figurer.

Vida mindre stötande skulle reformen synas, om man inskränkte sig till att förenkla *-dt* till *-t* i de tvåstaviga participierna på *-adt*, i hvilka också *d* senast inträngt. Ordets betydelse, som väsentligen är bunden vid stammen, komme då icke att bli fördunklad. Det är mycket lättare att ändra *ledadt* till *ledat* än att förvandla *ledt* till *lett*. I äldre svenska, t. ex. just i *Tobiæ Comedia*, nyttjas ensamt *-t* i både supinum och participium (utan skillnad till genus) af dessa tvåstaviga former. Likså ännu i danskan, som alltså här undgår vår svenska stötesten. Danskan råkar i stället ut för en annan olägenhet, ty dess *-t* representerar *-ð*: *kaldet* uttalas som *kalleð*.

Men skall en ändring i fråga om vårt *-dt* göras, så borde också något väsentligt kunna vinnas därmed. Det beståendes rätt är i fråga om ortografi så stor, att hvarje ingrepp däri blir ett missdåd, om det ej leder till värkligt och påtagligt gagn. Särskildt böra vi påminna oss detta här, eftersom det ju gäller att införa ett undantag från en lag, som annars helt och hållet behärskar och säkert framgent kommer att behärska vår rättstavning.

Kan man då här tveka? Är det ej tydligt, att barnets ortografiska möda väsentligen skulle lindras, ifall det sluppe att bry sitt huvud med frågan, om *d* skall stå eller icke stå i »han har ett dukadt bord», »han har dukat ett bord», »han har ett bord dukadt», och liknande fall?

För den som blott ser rakt fram och icke åt sidorna måste det synas vara så godt som en paradox att vilja svara nej på denna fråga. Tänker man sig däremot en liten smula om, finner man att saken ej är så afgjord.

Vi måste komma ihåg, att alldeles samma svårighet, som förefinnes med afseende på *-dt* och *-t*, återkommer med afseende på *-et* och *-it*, och att barnets och den illiterates öra i fråga om denna skillnad knappast känner sig mindre osäkert, än hans språksinne känner sig i fråga om stavningen med *-dt* eller *-t*.

Skillnaden mellan *taget* och *tagit* är icke som den mellan *kalladt* och *kallat* blott ortografisk; den har sina rötter i själva språket. Den kan följaktligen icke afskaffas af rättstavningen, ty denna måste nöja sig med att rätta stavningen, den får icke rätta språket.

Så länge alltså skillnaden mellan *-et* och *-it* består i vårt högspråk utan att vara fast utpräglad i hvardagstalet, så länge måste också regeln om skiljandet mellan supinum och participium tillhöra den ortografiska undervisningen och förbliva ett bekymmer för nybörjare.

Man kan visserligen genom förenkling af *dt* till *t* undgå felen inom den s. k. svaga konjugationen, men följden blir då säkert blott den, att de komma så mycket talrikare igen inom den starka. Ty i samma mån, som man minskar antalet af de fall, där den ännu osäkre lärjungen får tillämpa regeln, i samma mån minskar man naturligtvis också hans säkerhet i regelns användning vid de återstående fallen.

Och dessa återstående fall äro visst icke hvarken så få eller så oviktiga, att pedagogen kan lemna deras stavning åt slumpen. Just våra allra vanligaste värb, ord sådana som *giva, taga, komma, fara, äta, dricka, bära, skära, finna, vinna, rinna, binda, hålla, falla, draga, hjälpa* och många flera bilda ju former på *-et* och *-it*. Den som kan använda dessa former riktigt, han skall icke häller känna sig villrådig om *-adt* och *-at*. Svårigheten ligger icke i tillämpandet af regeln på enskilda fall utan i det klara särskiljandet af själva kategorierna och uppfattandet af deras olika grammatiska betydelse. Och från en sådan insikt kunna vi icke befria lärjungen.

Vinsten af ändringen från *-adt* till *-at* är alltså ur pedagogisk synpunkt åtminstone mycket ringa, om den ens är någon.

Ett skäl mot det grafiska åtskiljandet af supinets och participiets neutrum, som till och med i de allra nyaste rättstavningsskrifterna upprepas, är att dessa former ur språklig synpunkt rätteligen äro identiska. Skillnaden skulle, såsom Rydqvist säger, »från rättskrivningen ha inkommit i ordböjningen», och detta skulle ha skett så sent som under förra århundradet.

Det är underligt, att en så ytlig och en så lätt vederlagd teori ännu alltjämt kan finna anhängare. Det enda sanna däri är, att supinum en gång i tiden utvecklats ur det neutrala participiet. Men denna utveckling tillhör en så aflägsen period, att vi, för att nå den, måste försätta oss tillbaka ända till Eddans och de älsta landskapslagarnas tid, ja, till ännu äldre språkliga skeden. När Eddan talar om att »Borghild hade *boret* (födt) Helge», visar just detta af Rydqvist som bevis för hans teori

anförda exempel, att språket redan så tidigt utsöndrat supinum ur participium såsom en egen grammatisk kategori. Vore *boret* här participium, borde det uppenbarligen ha haft maskulin form, i överensstämmelse med den omtalade personens kön. Uttrycket skulle då varit likställdt med ett »han har sitt tal *skrivet*» (part.); i stället motsvarar konstruktionen nu helt och hållet »han har *skrivit* (sup.) sitt tal».

Redan den omständigheten att formerna på *-et* och *-it* ha hvar sin språkliga funktion, visar ju, att vår grammatikas supinum står på en mycket fastare grund än den som en blott ortografisk nyck skulle kunnat giva det. Och ville man dristigt påstå, att också skillnaden mellan *-et* och *-it* vore godtyckligt uppfunnen af någon människofiendtlig grammatiker, så kommer man i alla händelser till korta med en så vågsam teori, när man ställes inför motsatsen mellan »tiden har *förgått*» (sup.) och »tiden är *förgången*» (part.), »han har *överstått* (sup.) sjukdomen» och »sjukdomen är *överstånden*» (part.). RYDQVIST omtalar också, att man i Stockholms folkspråk får höra de egendomliga formerna *bindi*(*t*), *stjäli*(*t*), *sälji*(*t*) nyttjade såsom supinum, under det att participium har kvar sin gamla bildning *bundet*, *stulet*, *såldt*.

Dessa sista fakta äro synnerligen intressanta. De visa, att supinum för språkkänslan numera sammanhänger med värbets stam, icke med participiets maskulina form: *förgått*, *överstått*, *bindit*, *säljit* sluta sig till infinitiven *förgå*, *överstå*, *binda*, *sälja*, icke till participiet *förgången*, *överstånden*, *bunden*, *såld*. Häraf visas åter, att den ortografiska instinkten just slagit huvudet på spiken, när den skriver supinum utan *d*. Samhörighetslagen kan ju ej tillämpas på andra former än dem som höra tillhopa; så snart supinum icke längre för tanken sammanhänger med participiet, har det sålunda icke häller någon rätt att därifrån upptaga ett *d*.

Supinet växlar icke, som participiet, form, när subjektets genus och numerus ändras. Formerna med *-ad* och *-en* träda därför här icke in »över medvetandets tröskel», för att tala filosofiskt; de kunna sålunda icke häller invärka genom sin analogi. Det intyg om sammanhang med det maskulina participiet, som formerna på *-adt* afgiva genom sitt *d*, formerna på *-et* genom sitt *e*, saknas därför med största rätt i supinerna på *-at* och *-it*.

Med anslutning till det här närmast sagda kan den pedagogiska regeln om supinum erhålla följande formulering, som torde vara både mera rationell och mera pålitlig än den vanliga om *vara*, *bliva*, *varda* och *hava:* Böjda former] på *t* få näst före detta ett *d* eller ett *e*, när dessa bokstäver skulle framträda, ifall ett subjekt med annat genus insattes». Mindre rationell, men kanske något mera praktisk blir regeln, om slutet formulerades så: »— när ett *d* eller ett *n* skulle framträda, ifall ett subjekt med annat genus eller annan numerus insattes» [1]).

En fråga, som i likhet med den föregående är af stor betydelse för de böjda ordens beteckning, är den om dubbelkonsonant.

Bör man behålla den nu vanliga olikheten i stavning mellan de likljudande uttrycken *rykt* och *ryckt*, *vals* och *valls?*

Från den ensidigt fonetiska synpunkten naturligtvis icke. Lika litet från den mekaniskt pedagogiska. Rättstavningssällskapets val är alltså klart.

Från samhörighetslagens synpunkt ter sig saken på alldeles motsatt vis. Dennas fordringar ha också hos nästan alla andra reformvänner rönt åtminstone något erkännande. Ehuru man sökt intala sig, att det endast var ovanligheten, som gjorde en genitiv som *tups*, ett passiv som *fiks* så stötande, har man dock dragit sig för att i dessa fall stadga förenkling. Språkkänslans protest var här allt för högljudd.

Från gammalt har det långa eller (som man förr ansåg och ännu stundom anser) dubbla *m* tecknats enkelt både i slutet af ord och framför konsonant. Skälet har i förra fallet varit rent grafiskt, det samma som gör att man skriver *tillit* i stället för *tilllit:* ögat och pännan tröttna vid de många likformiga strecken. På samma grund har också *n* i vissa fall, men icke konsekvent, från gammalt skrivits enkelt, där det efter vanlig analogi borde ha varit dubbelt.

Rydqvist utsträckte regeln jämväl till *l* och tillrådde att förenkla dessa tre »flytande» bokstäver framför värbala böjningsändelser med *d* och *t*. Nordiska Rättstavningsmötet 1869

[1]) En historisk utredning af förhållandet mellan participiets *-et* och supinets *-it* lemnar Kock i det snart utkommande andra bandet af sina *Studier öfver fornsvensk ljudlära.*

föreslog, att alla konsonanter skulle enkelskrivas framför böjningsändelser, nominala och värbala, som börja med *d* och *t*. Från denna tid har också den ortografiska utvecklingen hos oss mer och mer gått i denna riktning, och en beteckning som *knapt*, *alt*, *tunt*, *kyst* är nu ganska vanlig. Endast förenklingen af *ck* har bjudit emot; det fordras principfasthet för att med Rättstavningssällskapet i dess »skrivprov» låta Döbeln vid Juutas säga:

"Min kropp är *bräkt* och mina lemmar själva".

SUNDÉNS mycket spridda rättstavningslära gör icke undantag för någon annan konsonant än *k*; den äljest så varsamme författaren anser till och med, att »frågan om medljudsförenkling torde vara den af Nordiska Rättstafningsmötet bäst behandlade».

För min del har jag allt från början hyst betänkligheter mot denna förenklingstendens, och sedan jag nu underkastat frågan en ny granskning i sammanhang med andra rättstavningsproblem, har jag kommit till den övertygelsen, att det Nordiska Rättstavningsmötets beslut i denna punkt icke alls kan räknas som lyckligt. Dels RYDQVISTS kända böjelse att utsträcka förenklingen, dels mötets önskan att åvägabringa likformighet mellan den svenska och den dansk-norska ortografien förklara eller, om man så vill, ursäkta tillräckligt, att man under dåvarande tidsförhållanden enade sig om den enligt min tanke förhastade åtgärden.

Danskar och norrmän ha likväl en helt annan rätt att enkelskriva sina konsonanter framför böjningsändelser än vi: de teckna dem nämligen enkelt också i ordslut — detta därför att danskarna i ordslut värkligen uttala kort (enkelt) konsonantljud. Men för den som skriver *al*, *hvas*, *knap*, är det fullkomligt i enlighet med samhörighetslagen att bilda neutralformerna *alt*, *hvast*, *knapt*. Det danska föredömet kan därför på intet sätt rättfärdiga samma stavning hos oss.

Vi ha sett, att smaken för enkelskrivning har sin grund i enskilda ortografers ingripande under senaste tid. Den allmänna, mera på folklig väg utbildade stavningen tecknar konsonanten dubbelt också före *d* och *t*. Och detta är fullkomligt i harmoni med det sätt, på hvilket samhörighetslagen i öfrigt hos oss tillämpas. Redan från denna synpunkt borde man känna sig betänksam vid förslaget att rubba den gällande ordningen.

Härtill kommer en annan betänklighet, som i synnerhet ifall förenklingen skall genomföras också framför genitiv- och

passivändelser, kraftigt manar att här iakttaga varsamhet. Genom konsonantens enkelteckning utsättes vår skrift för att erhålla en överflödande mängd nya homografer, och — hvad värre är — homografer, som icke på samma gång äro homofoner. Vår skrift skall sålunda bli fonetiskt mindre tydlig än vårt tal, under det man tvärtom, såsom vi redan framhållit, har rätt att fordra, att skriften i stället är mera tydlig — ett krav, som också i det hela fylles, om ock just i detta fall redan nu tvetydigheter förekomma.

Vi ha, som kändt är, intet annat medel att antyda stamvokalens korthet än den följande konsonantens dubbelskrivning. Om nu denna förbjödes, komme vårt skriftspråk att försämras genom beteckningar sådana som *hops*, *stops*, *kubs*, *vads*, *tags*, *lags*, *slags*, *vägs*, *högs*, *vigs*, *boks*, *taks*, *koks*, *tals*, *vals*, *bols*, *stals*, *sils*, *skals*, *päls*, *skäls*, *löns*, *vins*, *fans*, *spets*, *hats*, *rots*, *trots*, *skyld*, *skylt*, *bräkt*, *läkt*, *väst* — alla dessa och många likartade med dubbelt uttal och dubbel eller flerdubbel betydelse. Det sistnämnda ordet *väst* motsvarar t. ex. omsatt i vanligare ortografi 1) *hvässt*, 2) *hväst*, 3) *väst*, 4) *vest*.

Om förenkling framför böjnings-*s* infördes, skulle — såsom Lyttkens och Wulff riktigt anmärka — precis lika många tvetydiga och på samma gång (hvad jag mäst vill betona) för afläsning svåra fall kunna uppstå, som man skulle få, i fall enkelskrivning företoges i samma ords nominativ och infinitiv. Om man icke vill vara med om att stava *tall* lika med *tal*, en *vis fader* som *tiger* lika med en *viss fadder* som *tigger* o. s. v., bör man därför också betänka sig, innan man skriver *stals*, *rots*, *skyld* af stammar med dubbel konsonant. Gärna må det medgivas, att genitiven är ovanligare än nominativen, passivum ovanligare än aktivum. Betänkligheten blir icke därigenom undanröjd.

De sistnämnda båda författarna, Lyttkens och Wulff, följa Nordiska Rättstavningsmötet i förenkling af konsonant framför *d* och *t*. Men de göra detta, såsom man finner, snarare för att med anslutning till den en gång uppkomna seden få en enkel regel, än därför att de principiellt föredraga enkelskrivningen. Åtminstone uppställa de såsom alternativ förenkling af alla eller förenkling af inga medljud; jfr deras *Förslag till ändringar i svenska språkets rättskrivning*, s. 8. I sin lilla goda uppsats om *Teckningen af långt konsonantljud* (*Pedag. tidskrift* 1872 s. 346) uttalar sig Lyttkens till och med afgjordt för dubbelskrivning såsom ur teoretisk synpunkt mera berättigad.

Också andra ortografer, även bland dem, som icke stå på den ensidigt konservativa ståndpunkten, ha i förevarande fråga uppträdt mot den nya ordningen. Till och med Rättstavningssällskapets egna främste ledare ha i denna sak stridiga meningar. De tre filologiska fackmännen LUNDELL, SCHAGERSTRÖM och AKSEL ANDERSSON äro avogt stämda mot en genomförd förenkling. Af sakkunniga personer utom sällskapet med samma uppfattning må nämnas KOCK, som nästan endast i fråga om enkelskrivning af konsonant underlåtit att följa Nordiska Rättstavningsmötets övergångsförslag, LINDER, som blott vill förenkla *m* och *n* framför *d* och *t*, LANDTMANSON, som enkelskriver samma konsonanter i samma ställning, men den senare blott i värbalformer, icke i adjektivböjningar. Ännu mindre hågad för enkelskrivning är AURÉN, som hälst synes vilja stanna vid det gamla undantaget *m*. Icke häller Stockholms läraresällskap är villigt att gå så långt som Nordiska Rättstavningsmötet. Dess egen regel är emellertid för invecklad och principlös, för att kunna ha någon synnerlig utsikt till framgång. Det kan ej vara lämpligt att stava *gält* såsom participium, men *gällt* som adjektiv, och detta på samma gång som man af ett annat adjektiv *tunn* bildar neutrum *tunt*, med enkel konsonant. RYDQVIST själv synes under sin senaste tid ha ångrat sina äldre enkelskrivningstendenser. Han talar då (*Sv. språkets lagar* IV, 385) med beröm om det nu gällande »väl öfvertänkta» systemet, som han under en femtiårig skriftställarebana funnit »lättare att störa än att ersätta», så att »en afvikelse från den antagna ordningen vanligen visat sig sämre än efterföljden».

För min egen del står jag helt och hållet på AURÉNS och det ursprungliga LYTTKENSKA förslagets sida. Undantaget med *m* kan ej undvikas; då *m* tecknas enkelt i ordslut, är det ju ej alls oskäligt, att det tecknas på samma sätt framför konsonantiska ändelser; *stum*, neutrum *stumt* är just hvad samhörighetslagen fordrar.

I vissa fall är fördubbling af *n* numera ganska ovanlig; särskildt gäller detta om ställningen framför *d*. Ett *spännd* förefaller ovanligare än ett *spännt*. Skälet är väl blott att dubbelkonsonanten före *t* stödjes af adjektivformer som *tunnt*, *grannt*, hvilka intill sista tiden allmänt haft två *n*. Framför passivets -*s* förenklas konsonanten icke ens af Nordiska Rättstavningsmötet. Då alltså formerna *spänns* och *spännt* icke göra någon större svårighet

mot *nn*, bör väl också *spännd* kunna förmås att för ordningens och regelmässighetens skull antaga denna beteckning. Visserligen yttrar LEOPOLD i sin *Afhandling om Svenska stafsättet* (1801) rörande former som *spännt*, *rännt*, att de »hafva ett visst barbariskt utseende, som på en gång sårar smaken och ögat»; men då under denna dom inneslutas också formen *kysst* med två *s*, bör omdömet ej oroa oss. För vår tid är det väl lättare att ändra *spänd* till *spännd* än *kysst* till *kyst*.

Två vanliga värb finnas likväl som mer än andra spjärna mot dubbelskrivning. De äro *kunna* och *känna*, och särskildt det förra torde framgent få bilda undantag. Ett *kunnde* är åtminstone för min känsla mycket stötande — naturligtvis endast därför att ordet är så särskildt vanligt i formen *kunde*. Enkelkonsonant i former af detta värb låter också i någon mån försvara sig från en synpunkt som vi strax skola omtala, och *kunde* så väl som *kan* må därför få rätt att stå kvar i oändradt skick.

Frånsedt de af *kunna* bildade orden *kunskap*, *kungöra*, har man i några andra enskilda afledningar och sammansättningar på regelvidrigt sätt fått enkelkonsonant. Delvis har detta skett först på allra senaste tid.

Man bor i *granskapet* af sin *granngård;* man mäter *spanmål* med *spannmått;* man kan af *bränbara* ämnen få *brännsår*, som sedan baddas med *bränvin*. På samma godtyckliga sätt stå *kvinfolk*, *sinlig*, *missunsam* med ett *n* mot *grannfolk;* *sinnrik*, *tunnhet* med två, o. s. v.

Dessa oegentligheter kunna visserligen till en del förklaras, men de böra icke få stå kvar. Lika litet kan man, för att taga ett par exempel af annat slag, nöja sig med formerna *gäsling* och *mäsling;* orden måste efter uttalet tecknas med dubbelt *s*. *Gässling* sammanhänger visserligen med *gås*, och *mässlingens* fläckiga märken med *masurns*, men häri ligger intet försvar för enkelskrivningen; jfr hvad som sagts s. 36 om *bläddra* af *blad*.

Den af LYTTKENS i nyss anförda tidskriftsuppsats formulerade lagen för enkelskrivning af långt konsonantljud framför annan konsonant, fastställer att förenklingen plägar inträda, när konsonanterna kunna (enligt svenskt språkbruk) »tillsammans uttalas efter en vokal». Alltså *bulta* men *bullra*, ty *-ult* men ej *-ulr* bildar ordslut. Om i denna regel framför »vokal» inskjutes »kort», försvinna nästan alla

de undantag, som af LYTTKENS uppräknas, och man inser bättre att regeln är fullt rationell. Undantagen tillhöra ljudförbindelserna *rl*, *rn*, *ln* (i *herrlig* uttaladt med kort *ä*, *surrning*, *svullnad*, *skillnad* o. d.) — förbindelser, som visserligen alla förekomma som ordslut, men i högsvenskan alltid (yngre och sekundära former som *förr'n, tull'n* oberäknade) fordra lång vokal: *sorl*, *horn*, *aln*. Ett *skilnad* med enkelt *l* vore sålunda missvisande. Ordet har därför. fullkomligt i öfverensstämmelse med samhörighetslagens vanliga begränsning, allmänt skrivits med *ll*, och den på sista tiden uppkomna förenklingen är alldeles obefogad — jag påminner åter om *bläddra* af *blad*. — Den LYTTKENSSKA lagen kräver däremot knappt dubbelkonsonant i *sötma*, *fetma*, *lisma*. Vi. hafva ju orden *rytm, skism* m. fl. liknande; det ifrån vårt vanliga *m* afvikande uttal, som slutkonsonanten företer i dessa ord, uppfattas endast af fonetikerns öra. Med ett *söttma* skulle ock följa böjningen *rytm-ryttmen*. — Då ingen stam slutar på *kj*, *pj*, *tj*, bör man däremot, i enlighet med gammalt och först på senare tid vacklande bruk, skriva mot etymologien *lättja*, *kättja*, liksom också *gyttja*, *vittja*, *nyttja*.

Åter en rad exempel, där det gällande bruket visar sig ha rätt gent emot förbättrare, dels af gamla, dels af nya skolan!

Också i *skyddsling*, *brottslig*. *köttslig* har den gängse seden skäl för sig emot de föreslagna ändringarna. Orden sluta sig till genitiv-analogien och böra bibehålla dubbelkonsonant lika länge som man skriver t. ex. *hushållsaktig* med två *l*. *Kitslig*, som ej har någon genitiv bakom sig, bör däremot framgent som hittills nöja sig med ett *t*.

Formen *visste* skrives i Sv. Akademiens Ordlista *viste*, och enligt våra vanliga stavningsgrunder är detta riktigt. Emellertid tror jag att skriften bör, som också hittills allmänt skett, visa det undseendet mot de läsande, att ordet tecknas på annat sätt än det icke likljudande *viste* af *visa*. SUNDÉN har i sista upplagan af sin rättstavningslära återgått till den förut af honom övergivna beteckningen med *ss*; — detta på grund af i skolan vunnen erfarenhet om att orden annars stundom förväxlas. Formerna *visste* och *viste* förhålla sig alldeles som *visst* och *vist*, hvilka ju ingen vill likskriva.

Samma undseende mot de läsande torde också böra visas i fråga om stavningen af *lam*, *dam*, som ju redan nu understundom skrivas *lamm*, *damm*, när detta uttal åsyftas. Jag

instämmer i denna önskan med SCHLYTER, LINDER, AURÉN m. fl. Ur pedagogisk synpunkt kan detta undantag ej vålla stor svårighet; orden äro de enda inhemska på *m*, där skriften lemnar den med språket bekante i ovisshet om uttalet, och såsom redan sagdt är, bör skriften söka undgå att vara mera tvetydig än talet. I mindre vanliga utländska ord, t. ex. *gemm*, bör också den läsandes bekvämlighet tillgodoses.

Ett skäl som gärna anföres mot dubbelskrivningar är deras obekvämlighet. Skälet kan ej väga tungt, ty vid företagen beräkning finner man, att vid afskrivandet af en bok på ett par hundra trycksidor den tid, som skulle sparas genom förenkling, blott uppgår till några få minuter. Och lika mycken tid som den skrivande förlorar, lika mycken vinner kanske hvar och en af de läsande genom den större tydlighet skriften erhåller, om fördubblingen följdriktigt iakttages.

I fråga om teckningen af ordet *gudom* är Rättstavningssällskapet mera etymologiserande än man skulle väntat: sällskapet skriver *guddom*. Enligt dess regler skulle emellertid det tillhörande adjektivet skrivas *gudomlig*. Mot teckningen med två *d* kan invändas, att i övriga fall, där en aflednings- eller böjningsändelses början de ljud är lika med stammens slutande, vår ortografi icke låter båda kvarstå, så vida ej uttalstydligheten fordrar detta. Man skriver icke *otadl-lig* (jfr *otadle-lig*), *otal-lig* (jfr *oräkne-lig*), *oskäl-lig*, icke häller *tänd-de*, *svält-te* (däremot naturligtvis *stöd-de*, *stöt-te*); lika litet skriva tyskarna *Hoh-heit* med två *h*. Erkännas må likväl, att *gudom* är ett svårare fall att afgöra, emedan ändelsen *-dom* för språksinnet har en större självständighet än t. ex. *-lig*.

Ett synnerligen intressant bevis på den säkerhet, med hvilken den naturliga instinkten förstår finna det rätta, där de lärdes teorier famla, lemnar oss en liten grupp af småord, som mot vanliga regler tecknas dels med enkel konsonant för dubbel och dels med *e* för *ä*: orden *man*, *min*, *din*, *sin*, *han*, *hon*, *kan*, *än*, *men*, *den*, *det*, *denna*, *detta*, *eller*, *efter*. Äldre författare skrevo flera andra likartade ord med enkel konsonant; jag har hos STIERNHIELM anmärkt *et*, *mit*, *tit*, *sit*, *intil*, *des*, *at*, *upå*, *skal*, *vil*. Ända inemot vårt århundrade var samma teckning vanlig. RYDQVIST påminner om att HANS JÄRTA, en man som gärna höll på

gammal ordning, ännu 1824 i sin tidskrift *Odalmannen* nyttjade formerna *at*, *til*.

Nordiska Rättstavningsmötet föreslog att i några fall återgå till denna gamla beteckning. Mötet hade, teoretiskt sedt, alldeles rätt — men det märkligaste är, att det icke insåg skälet, hvarför det forna skrivsättet var bättre. Mötesberättelsen talar blott om, att så »ofta återkommande» ord borde ha en bekväm teckning. Samma förklaring på ordens afvikande form — deras vanlighet — finner man hos LEOPOLD, RYDQVIST och andra författare i senare tid. Från Rättstavningsmötets synpunkt var naturligtvis också den eftersträvade likformigheten med våra skandinaviska fränders beteckning en anledning att önska de kortare formerna.

Orsaken till ordens oregelbundna stavning är ingalunda deras vanlighet, utan deras tonlöshet. Ett ord sådant som *det*, hvilket under de allra flästa förhållanden är obetonadt, bör teckna sin vokal efter mönstret af den sista tonlösa stavelsen i *ban-det* och icke i enlighet med den första tonstarka stavelsen i *dädan*, *däglig* o. d. I de båda satserna »han *band det* ej än» och »fann han *bandet* ej än?» låter ju stavelsen *det* alldeles lika. Sammalunda bör det mycket ofta tonlösa hjälpvärbet *kan* ha rätt att modellera sig efter sista stavelsen i *hal-kan*, och icke åläggas att söka sin förebild i *kann*-flaska.

Det kan icke på minsta sätt betvivlas, att den riktiga teckningen af dessa ord kommit till helt och hållet på den naturliga känslans väg. Då emellertid detta förhållande blivit så förbisedt af våra äldre och yngre ortografer, anser jag det mödan värdt att anteckna, att den rätta förklaringen af saken finnes angiven i en enkom åt denna fråga egnad skrift från midten af förra århundradet. Den lilla bortglömda afhandlingen är författad af en på sin tid mycket förlöjligad man, professor LAUREL i Lund, hvilken med alla sina underliga idéer i vissa fall onekligen var före sin tid[1]).

---

[1]) Skriften heter: LARS LAURELS Prof. Ph. Th. O. R. och Medl. i K. S. V. Ac. Räfst med sina Orthographiska arbeten, hvaruti Vårt allmänna Skrif-Bruks laggde Dubbel-Grund utmärkes och allena följes, tillika med en orthographisk Tavla och behörig erindran till Fullkåmmelighets ernående i Vår Skrif-Kånst. Lund 1756. — HAZELIUS II 98 citerar om LAUREL följande samtida epigram:

Supra grammaticos adeo hic stultuit omnes,
Ut melius nullus desipiisse queat.

Han skiljer i sin uppsats mellan »Hufvud-Ljud», d. ä. sådana stavelser »som falla under röstens utstötning», och »Bi-Ljud», sådana stavelser, som »alltjämt sakna utstötning äller vigt på sig af rösten». De förra stavelserna, som »bemärka Hufvud-Tankar», nyttja dubbelkonsonant och föredraga vokalerna *ä* och *å;* de senare, som »bemärka Bi-Tankar» (språkets formella element, böjningsändelser, pronomina o. d.), tecknas med enkelkonsonant och hava vokalerna *e* och *o*. LAUREL sätter till och med sin för den tiden mycket skarpsinniga iakttagelse på rim. Hans ortografiska poem är visserligen något knaggligt:

Mot Hufvud-Tankar Hufvud-Ljud,
Och mot Bi-Tankar Bi-Ljud är.
Olika Ljud olika Skrud
Ej mot men med Naturen bär.
Ty skrifves Hufvud-ord full-rent
Men Bi-ord kann ej skrifvas så,
Som med ett annat Ljud förent,
En annan Teckning måste få.
O. s. v.

I Tyskland har man på samma sätt som hos oss enkel konsonant i många obetonade småord: *an*, *in*, *mit*, *von*, *ab*, *ob*, *bis*, *es*, *was* m. fl.; också i ett hjälpvärb *bin*, däremot icke i *kann*. I fråga om *an* och *in* har säkert den tyska ortografien påvärkat vår, ty båda orden äro visserligen hos tyskarna obetonade, men icke ofta hos oss, särskildt icke *an*.

Alldeles riktigt ur fonetisk synpunkt är tyskarnas ortografiska särskiljande mellan substantivet *Mann* och det obestämda pronominet *man*. Också danskarna skilja på samma sätt mellan *Mand* och *man* (*-nd* motsvarar i danskan vårt *-nn*). Såväl LYTTKENS och WULFF som Rättstavningssällskapet vilja, att vi hos oss skola införa samma differentiering.

Rättstavningssällskapet är i detta fall något inkonsekvent. Vi ega i vårt språk redan ett annat ordpar, som på grund af olika betoningsgrad antagit olika stavning. Vi skriva *och* när ordet är obetonadt, *ock* när det är betonadt. Såsom KOCK påvisat (*Studier i fornsvensk ljudlära* I, 76 ff.), har formen *och* fordom uttalats med tyskt *ch*-ljud, uppkommet genom försvagning af det ursprungliga *k*-ljudet. Ordets slutkonsonant är numera nästan öfverallt i Sverge försvunnet ur hvardagstalet, just på grund af tonlösheten. Den betonade formens *k* har däremot

hela tiden hållit sig kvar. I stället att lära nybörjaren att »*och* nyttjas när ordet betyder *samt*, men *ock* när det betyder *även*» — en regel, som uppenbarligen är olämplig, då ju barnet icke är hemmastadt med de i hvardagstalet föga hörda bindeorden *samt* och *även* — borde man säga: »*och* nyttjas när man i stället kan sätta ett hastigt uttaladt *å*, annars nyttjas *ock*».

Rättstavningssällskapet vill i båda fallen teckna *ock*, eller enligt sitt första program *okk*. Skälet till ändringen är, såsom man ser af LUNDELLS föreläsningar, väsentligen det pedagogiska, att barnen ha svårt att skilja orden. Att *ch* ur fonetisk synpunkt är en mindre lämplig stavning, betyder mindre än intet i ett så ytterst vanligt ord, som både för den skrivandes och den läsandes känsla helt visst mycket snart blir till ett blott ideogram, likställdt med det *&*, som också understundom nyttjas. Den rätta fonetiska beteckningen af det alltid obetonade *och* vore dessutom icke *ock* utan *ok*, efter sista stavelsen i *Enok*, *maniok*.

Men om man ur pedagogisk synpunkt anser sig nödsakad att ändra det bestående bruket i fråga om *och*, borde man ej, lika afgjordt mot det pedagogiska intresset, ändra det bestående bruket i fråga om *man*. Det blir icke lättare för barnet att skilja mellan substantivet och pronominet *man* än mellan *och* och *ock*, snarare svårare, ty hvardagstalet lemnar ej här så god fingervisning.

Enär hvarken den fonetiska synpunkten, som bestämt Rättstavningssällskapet att klyva *man* i två former, eller den pedagogiska, som förmått det att sammanslå *och* och *ock* till en form, får underskattas vid lösningen af ortografiska problem, känner man sig villrådig hvad här bör göras. Men när man är villrådig i en rättstavningsfråga, finnes en utmärkt skiljedomare, till hvilken man både kan och bör vädja. Den heter: bruket. Bruket är här inkonsekvent, må så vara; vi äro då säkra att åtminstone göra rätt i ettdera fallet. Genom hvarje ändring riskera vi att få en olämplig beteckning i två fall.

Ändringen af *man* till *mann* är dessutom svår ur den synpunkten, att ordet är så vanligt och därtill åtföljdt af en mycket stor stab af härledningar och sammansättningar, som tydligtvis borde ändra uniform på samma gång som huvudordet. Vi skulle få skriva *mannlig*, *manndom*, *mannskap*, *mannsdräkt*, *landsmann*, *Västmannland* o. s. v.

Ljudrättast vore tydligen att teckna ej blott *man* och *och*, utan även *han*, *min*, *den* olika, allt efter som orden uttalades med eller utan eftertryck. Om man alltid kunde reda sig med en akcent — såsom danskarna när de skilja mellan *én* (eller *een*) *Mand* och *en Mand*, eller fransmännen när de skriva *le nôtre* men *notre ami* — då vore saken enkel nog. Men ett sådant medel är här icke tillfyllestgörande, skillnaden måste i de omtalade fallen få ett mycket starkare uttryck: vi borde ljudenligt skriva »*den* ene talade med *den* andre om *dänn* och *dänn* saken». En sådan dubbel beteckning skulle emellertid leda till allt för stora svårigheter, och skriften har i de allra flästa fall nöjt sig med att upptaga en af formerna: den som oftast förekom. Så har också själva språket vanligen gjort. Den obetonade formen *mig* (eller hvardagligt *mej*) har i ny-svenskan undanträngt den betonade *mik (mek)*, som mindre ofta hördes. Alldeles så också i ny-isländskan: våra dagars isländare skriva liksom svenskarna *mig* för det gamla *mik*. Fransmännen ha däremot utbildat en språklig skillnad mellan det betonade *moi* och det obetonade *me*.

Ordet *igen* är såsom fristående alltid akcentueradt, och om det nu först skulle klädas i skrift, borde det icke få en sådan stavning som det har. Det är emellertid svårt att ändra ett så vanligt ord, och vi få väl trösta oss med, att dess oregelbundna teckning nödtorftigt kan ursäktas därmed att den är fonetiskt berättigad i ordets många sammansättningar: *ìgenkänna*, *ìgenkommen*, *ìgenlöst*, *ìgengrodd* o. s. v. I hvarje fall vore det ej lätt att förlika sig med Rättstavningssällskapets *ijänn*; tre ändringar i ett ord af fyra bokstäver är bra mycket.

Däremot kan svårligen något skäl förebringas till stöd för teckningen af *mun*. *sven*, *vän* med enkelt *n*, och i fråga om dem böra vi enligt min mening söka att bryta med våra vanor. Formen *vänlig* med lång vokal, som skulle stödja vårt gängse *vän*, är förmodligen att räkna blott som ett dialektuttal.

Försöket att återställa de riktiga formerna *at* och *til* har föga utsikt att lyckas, huru nära intill vår tid de än fortlefvat. Icke ens Nordiska Rättstavningsmötets understöd torde kunna hjälpa dem åter på fötterna. Orden äro lyckligtvis så vanliga, att en oregelbundenhet i deras stavning från pedagogisk synpunkt intet betyder. Också andra fall finnas, där regeln om de obetonade ordens teckning överträdes: vi skriva ej mera som

danskarna »du *er* god» utan »du *är* god», icke »större *en*» utan »större *än*» (danskt *end*), icke »jag *eler* du» utan »jag *eller* du» o. s. v. För teckningen *up*, som Rättstavningsmötet önskade införa, saknas tillräckligt skäl, ty ordet är vanligen betonadt. Dess forna tonlösa form har förlorat ej blott sin konsonantlängd utan ock sitt begynnelseljud; formen återfinnes som bekant i vårt *på,* af *upå,* en beteckning, som man, efter hvad nämndt är, träffar hos STIERNHIELM o. a.

Flera exempel ha i det föregående anförts, som ådagalägga, huru föga lyckligt Rättstavningssällskapet uppfattat begreppen sammansättning och afledning. Följderna af det felaktiga betraktelsesättet visa sig särskildt genom enkelskrivning af ljud, som obestridligen ha rätt att tecknas dubbelt. Om sällskapet följer sina regler, såsom de nu äro affattade, måste det skriva icke blott *vilkor* och *alvar* — dessa oriktiga former ser man även hos andra ny- och gammalmodiga ortografer — utan till och med *inbila*, *markata, virvar* (delade *inb-ila, mark-ata, virv-ar*), och dylikt. Anmärkningen att ej tillräckligt hava fasthållit begreppet formell sammansättning såsom vägledande vid rättstavningen, träffar i någon liten mån också LYTTKENS och WULFF. Även de skriva *vilkor, alvar.* Vore dessa former en gång fast rotade i vår rättstavning, finge man kanske tåla sig med dem, såsom vi väl få fördraga *skorsten, lispund, arvode, salpeter,* hvilka alla rätteligen borde sluta sin första stavelse med dubbelkonsonant. *Almosa* torde kunna rättas till *allmosa.* Några andra ord, såsom *härbärge, arbete, hälvete, persilja, biskop,* ha vacklande uttal, och må därför stå oförändrade. Men då formen *villkor* redan är ganska vanlig och formen *allvar* nästan ensamt bruklig, finnes alls intet skäl att här förenkla. Lika litet bör man skriva *ensama, tacksamast* med enkelt *m*, så länge man tecknar de ävenledes formellt fast ej historiskt sedt sammansatta orden *färnbock* (af ortnamnet *Fernambuco*) och *kardemumma* (på latin *cardamomum*) med *ck* och *mm*. *Sådana, likadana, ungdomen* kunna uttalas med lång vokal i nästsista stavelsen och äro därför ej likartade med *ensamma. Miskund* bör få dubbelt *s* lika väl som *misskänd.* Den mot analogien af andra ord med samma prefix stridande förenklingen beror troligen på uttalet *misskúnd;* ännu säga vi stundom *miskúndlig, miskúndsam. Spillkum* sammanhänger för vår språkkänsla med *spilla* och bör ha två *l,* i plur. också två

m, låt vara att etymologerna kunna föra ordets härkomst tillbaka till det tyska *spülen*, vårt *spola*, och att även danskarna säga *spölkumme*.

Sin redan tillräckligt röjda mordlust mot dubbelkonsonanter får Rättstavningssällskapet ännu ymnigare tillfälle att mätta på de utländska ordens valplats.

Här visas, såsom man snart märker, ingen barmhärtighet; de obetonade stavelsernas dubbelkonsonanter falla hoptals. Blott sådana kunna hoppas undgå olycksödet, som genom ett efterhängdt *-inna* eller *-ska* lyckas dokumentera sig såsom tillhörande det svagare könet, eller som hovera med de af sällskapet särskildt artigt behandlade suffixen *-era* och *-eri*. Det är en stor mängd ord, som på detta sätt ändra utseende. *Alléen* tränger ihop sig till en *alé*, *abbéen* magrar af till en *abé*; själva *nulliteten* förminskas med en bokstav. En *officer* kan då icke häller hålla stånd; han mister utan vidare sitt ena *f* och omskapas till *ofiser*. Må vi hoppas, att ingen bärare af denna sista titel följer exemplet af den etymologiserande officer, som, enligt hvad LJUNGGREN beskriver (*Sv. Vitterhetens häfder*, III. 54), år 1801 i Dagligt Allehanda dundrade mot Svenska Akademien, därför att denna ville ändra hans i konungens nådiga fullmakt givna titel *lieutenant* till *löjtnant* — ett ord, hvars härkomst man ju lätteligen kunde söka i *löje*.

Eftervärlden har givit de reformatorer rätt, som ändrade den sista titelns stavning. Vi skola icke häller vara så fördomsfulla, att vi icke erkänna det berättigade och förtjänstfulla i Rättstavningssällskapets önskan att också i fråga om dubbelkonsonant bringa de utländska ordens beteckning i samklang med de regler, som gälla för det inhemska ordförrådet. Men »lagom är bäst» i detta fall som annars.

Först och främst är det, såsom jag hoppas, redan visadt, att samhörighetens lag också här måste röna ett mycket vidsträcktare erkännande än man velat unna den. Skola ordsluten *-era* och *-eri* skydda dubbelkonsonanten, måste ej mindre *-isera* och *-i* göra det. Lika väl som man kan få *kokettera* och öva *koketteri* med två *t*, lika väl bör det tillstädjas att *tyrannisera* och öva *tyranni* med två *n*.

För att ej genom pännan skilja hvad tanken förenat må

vi också ha rätt att dubbelteckna konsonanten i *tabell-arisk*, *mass-iv*, *kompromiss-arie*, *koloss-al*, *klarinett-ist*, *kristall-isation*, *metall-oid*, *metall-urgi* och otaliga andra. I *galopp-ad* har vår ortografi med rätta insatt ett *p*, som fransmännen icke skriva. Behåller man, såsom sällskapet gör, *abbot* med dubbelt *b*, så bör man ej häller förmena oss att teckna *abbedissa* och *abbé* med två *b*. Så länge *per-mille*-afgift är ett till sin betydelse uppfattadt ord, är det ej lämpligt att fördunkla sammanhanget mellan detta uttryck och de nu hos oss införda internationella *milli-gram* och *milli-meter*, vid hvilkas sida också stå de redan från äldre tider bekanta *million* och *milliard*.

Vidare måste sidoordnade, om än icke etymologiskt likställda ord få likartad teckning. Skriver man *million* med två *l*, så måste man på samma sätt teckna *billion*, *trillion* o. s. v. Skriver man *kavalleri* med *ll* — hvilket man ju måste, då ordet sammanhänger med det till sin betydelse kända speluttrycket *kavall* — så kan man svårligen undgå att likaledes behålla *artilleri* med två *l*.

Ett ytterligare undantag måste göras för ord som härledas af namn — sådana finnas flera än man kanske tror. Ingen har rätt att stjäla blomsterkonungens minne bort ur hans blomma genom att teckna henne som *linea*. Lika litet kunna vi ändra *backanalisk*, *apollinarisk*, *palladium*, *hellenisk*, *russifiera*, så länge orden för språkkänslan sammanhänga med stamformer som ha dubbelkonsonant. Annars nödgas man också skriva t. ex. »den *sjöjtska* räknemaskinen».

Botin, *sotis* — jag är viss att ingen vid första påseendet skall läsa dessa ord riktigt. Från läsbarhetens sida måste de alltså fortfarande behålla det dubbla *t*, hvarmed de hitintills varit utrustade. Detsamma gäller om *flottist*, *flottilj*, hvilka vi redan ur en annan synpunkt funnit böra ha kvar sin nuvarande konsonantbeteckning. Förhållandet är att svenskan — såsom man också kan se hos LYTTKENS och WULFF — blott i sällsynta fall har *å*-ljud i öppen obetonad förstavelse. Detta har vållat, att när vi från främmande språk lånat sådana ord som *polis*, *komik*, *probabel*, *approbera*, *krinolin*, *amorin*, hvilka i sitt hemland uttalas med *å*-ljud, ha vi, delvis under inflytande af skriften, förvandlat deras *å* till *o*. De sparsamma undantag, där *o* i sådana ord får representera sitt ursprungliga *å*-ljud, äro vanligen jäm-

förelsevis nya, ej fullt acklimatiserade, och därjämte ofta vacklande till uttalet: *monopol, fotograf, fonetisk* o. d. I några fall ha vi undgått vokalförvandlingen just därigenom att den följande konsonanten blivit fördubblad: mot fransmännens *coterie* svarar vårt *kotteri*, mot deras *bloquer, roquer* står vårt *blockera, rockera*.

Alltså, när Rättstavningssällskapet nämner *oponent, komod, ofiser* såsom skriftformer, hvilka det vill genomdriva, så leder dess reform den läsande på villospår — den inför med andra ord en ofonetisk beteckning. »Förenklingen» visar sig leda till försvåring.

Fullkomligt samma anmärkning kan göras mot ett *pusera*, ett *muslin*, skrivna så med förenkling af konsonanten. De komma att läsas efter mönstret af *husera, kusin*. Vårt *annullera* skrives i franskan med ett *l*, och etymologiskt sedt vore alltså Rättstavningssällskapets beteckning riktig, men den är emot uttalet (jfr *granulera*), och i sin mån även mot samhörighetslagen: språksinnet finner trots vokalväxlingen lätt vägen från detta ord till ordet *noll*.

De flästa dubbelkonsonanter i romaniska lånord ha tillkommit genom fastväxandet af en partikel, hvars slutkonsonant antingen från början varit lika med stamordets början ljud, eller vid sammansättningen likdanats därmed. De många prepositionella sammansättningarna på *komm-, syll-, irr-* o. s. v. få därför lemna det största antalet offer åt det nya »förenklings»-begäret. Men också här möta stora betänkligheter, som man likväl alldeles tyckes ha förbisett.

Genom det som nyss sagts om *o* och *u* i öppna förstavelser bör redan en mycket stor del af dessa ord i min tanke vara tryggad mot det gjorda angreppet, nämligen alla de många, som börja med *koll-, komm-, konn-, korr-* — *off-, ock-, opp-* — *suff-, summ-, supp-, surr-*.

Vi hava ur denna grupp redan nu ett ord, som ofta tecknas med enkel konsonant, ordet *komité*. Skälet till denna abnorma teckning är rent etymologiskt: ordet har en sådan form i franskan. Den stöter afgjordt emot vårt naturliga sinne för ortografi och kännes otillfredsställande såväl ur fonetisk synpunkt (jfr det snarlikt skrivna men helt olika uttalade *komet*), som ur synpunkten af ordets fullt uppfattade sammanhang med *kommittera. -d*, som hittills vanligen haft två *m*. Svenska Akademiens

Ordlista skriver därför riktigt *kommitté* med *mm* och *tt*, detta dock visserligen på bättre grund än den som antydes genom ett i parentes tillagdt: »*E. committee*»; ty från ängelskan ha vi ej fått ordet.

Men det är icke nog med att de nyssnämnda prefixen måste undantagas från reformen. Även många andra kunna giva laga skäl för sin dubbelkonsonant.

Det är icke nödigt att ha läst latin eller franska för att veta, att *in-* och *im-* åt sammansättningar giva en nekande betydelse. Vårt språk har upptagit så många ord af samma slag som *in-direkt* och *im-populär*, att känslan mycket väl uppfattar betydelsen af det utländska prefixet; orden äro följaktligen att räkna som sammansatta också från svensk synpunkt. Jag tror icke att Rättstavningssällskapet på allvar vill dela dem *ind-irekt* och *imp-opulär*, ehuru reglerna onekligen innebära dessa besynnerliga former. Men om de erkännas som omöjliga, kan det ej häller vara rätt att, som sällskapets regler bjuda, skriva och dela *i-normal*, *im-oralisk*. Så länge vi teckna vårt svenska *in-nästla* med två *n*, böra vi ock skriva *in-normal*, *im-moralisk*. Och har vårt öga på detta sätt en gång vant sig att se negationen uttryckt genom ett *i* åtföljdt af dubbelkonsonant, så vågar jag tro, att det också skall fordra dubbelkonsonant, när *i* följes af *l* och *r*: det skall oberoende af alla etymologiska spekulationer finna ett *il-liberal* mera naturligt än ett *i-liberal* och ett *ir-rationell* mera rationelt än ett *i-rationell*. Vi måste också noga märka den viktiga omständigheten, att prefixet nästan alltid står i en halvbetonad stavelse, hvadan dess konsonant med lika godt skäl kan räknas vara lång som kort; den är nämligen halvlång. Den bör redan därför kunna tecknas enligt den skiljedom, som bruket fäller.

Fullkomligt detsamma, som nu yttrats rörande det negativa prefixet *in-*, kan sägas om den till uttalet likljudande prepositionen *in-*, *im-* i *in-novation*, *im-matrikulering*, *il-lumination*, *ir-ruption*. Den främmande förstavelsen kan här till och med stödja sig på vårt inhemska, delvis likbetydande *in-*: *in-fluera*, *im-portera* äro paralella med vårt *in-flytande*, *in-försel*.

På samma sätt lemnar *sym-pati* stöd åt formen *sym-metri*, och i andra hand åt *syl-logism*; *inter-nationell* drager med sig *inter-regnum*; *dis-harmoni* följes af *dis-sonans*, *dis-senters* och visserligen på längre afstånd af *dif-fus*, *dif-ficil*; *ad-mittera*, *ad-*

junktion leda oss till *ad-duktion, ad-dition* och sedan ytterligare till *at-traktion, ap-position, ac-kreditera, an-notera, as-sonans* m. m. Jag tror icke, att den lemnade bevisningen väsentligen brytes genom anmärkningar, som möjligen kunna göras mot enskilda af de anförda exemplen. Mycket väl inser jag t. ex., att endast ett ovanligt skarpt språksinne uppfattar *addition* som sammansatt (genom jämförelse med *tra-dition, e-dition, kon-dition*); i detta som i de flästa andra fall kommer likväl den nyss omtalade halvbetoningen till stöd åt dubbelkonsonanten. Och dessutom är det väl billigt, att rättstavningens lagar icke stiftas af det slöa språksinnet utan af det vakna och fullt utbildade, med andra ord, af ett språksinne, som utan att hänfalla till lärda spetsfundigheter förstår att klart överskåda det sammanhörande i sitt sammanhang. Annars kommer enhet och konsekvens att saknas, och det ortografiska systemet blir en samling af godtyckliga påbud, som peka än åt ett håll, än åt ett annat.

Ett djupare inträngande i frågan om dubbelkonsonanterna skulle bättre än något annat ha övertygat våra reformatorer om att det är en ytterligt svår sak att företaga en omstöpning af vårt ortografiska system i så stor skala som nu ifrågasättes. För att vara en sådan uppgift vuxen, fordras ett skarpsinne och en vana att här se icke blott framåt utan även åt sidorna och bakåt, som endast förvärvas genom träget och långvarigt arbete på just detta område. Också vetenskapsmän, som i andra fack äro framstående och väl bevandrade, kunna här gå vilse.

För min del är jag nöjd, om jag genom det närmast föregående lyckats visa, att de utländska ordens dubbelkonsonanter icke så utan vidare kunna offras på fonetikens och pedagogikens dubbelaltare. Hvar en lämplig reduktion på detta område borde börja och hur vidt den lämpligen finge sträcka sig, det tilltror jag mig ej att afgöra. För att här kunna framställa ett dugligt förslag till reform, bör man naturligtvis först ha från denna synpunkt genomgått och granskat hela ordförrådet. Detta har jag icke gjort — och jag tror icke att de nya lagstiftarna i det hänseendet ha något att förebrå mig.

Vår ortografi har redan i många fall infört en fonetiskt riktig konsonantförenkling. Jag uppräknar alla exempel, som jag, visserligen mera tillfälligtvis, antecknat — flera af dem grunda sin enkelskrivning på tyskt föredöme: *kurir, furir, furage, stafett,*

pioniär, bajonett, banér, barett, alarm, flankonad, bastonad, karbonad, kanel, kalas (af *kollats, kollation*), *kaross, suflett, boricka, resår* (fr. *ressort*), *resurs, portmonä* (*-é*), *botfår, pomada, peruk, polisonger, marokäng, marionett, sonett, anamma.*

Jag vill till denna lista knyta en anmärkning, som åter visar, hur planmässigt den ortografiska instinkten kan gå till väga. Med två lätt förklarade undantag ha samtliga dessa ord låtit förenklingen inträda i stavelsen näst före tonen — den bland ordets alla stavelser, som brukar ha det flyktigaste uttalet. Även om man genom ett noggrannare efterletande skulle kunna finna exempel, där förenkling inträdt i halvbetonad stavelse, torde sådana vara ganska sällsynta; i dylika stavelser tyckes den germaniska språkkänslan snarare önska än undvika konsonantfördubbling, jfr t. ex. vårt *galleri* med det franska *galerie,* vårt *gallimatias* med det franska *galimatias* o. d. — De nyss åsyftade två undantagen äro *pioniär,* hvars enkla *n* lätt kunde förklaras af uttalet *pionjär,* men dock snarare grundar sig på det tyska *Pionier,* det danska *Pioneer,* där förenklingen har sin vanliga plats i förtonstavelsen; samt *marokäng,* af det franska *marroquin,* egentligen läder från *Marocko,* stamordet alltså med enkelt *r.* Ordet *boricka,* motsvarande det franska *bourrique,* hade förr allmännare tonen på andra stavelsen jfr KOCK, *Sv. Akcent* II 212 och BELLMANS värs om huru »de lärde vände om som åsnor och *borickor*»); ordet har ännu samma uttal hos en stor del af vårt folk.

I några utländska ord, ytterst få till antalet, skriva vi mot samhörighetslagen enkel konsonant för dubbel. Viktigast bland dessa ord är väl *kafé* vid sidan af *kaffe.* På grund af vanan finna vi nu ordens olika stavning helt naturlig, men om någon ville på samma sätt skilja mellan värbet *húrra* och utropsordet *hurrá,* skulle han svårligen vinna bifall. Vidare skriva vi efter fransk förebild *fadäs, paket, kapott,* oberoende af stamformerna *fadd, packe, kappa.* Diminutiverna af *cigarr* och *karaff* tecknas väl oftast *cigarett* och *karafin,* likväl förekomma också formerna *cigarrett* och *karaffin,* t. ex. i SUNDÉN-JANZONS nya *Ordbok öfver Svenska Språket* (1885). Ordet *grotesk* är härledt af *grotta,* men begreppssammanhanget är nu så förbleknadt, att man ej kan begära någon ortografisk överensstämmelse. Detsamma gäller också möjligen om sammanhanget mellan det mycket litet ackli-

matiserade spanska lånordet *kamarilla* och vår *kammare*. Andra afvikande exempel än dessa känner jag ej. Omvändt ha vi däremot efter vårt *rulle* ombildadt fransmännens *roulade* till *rullad*.

Det är i de nyss anförda fallen säkert mindre uttalet än den utländska förebilden, som är anledning till överträdandet af samhörighetslagen. Emellertid bör man ej förbise, att också i alla dessa fall, utom i det också från annan synpunkt oregelbundna *kamarilla*, enkelskrivningen faller just på den svaga förtonsstavelsen. Den främmande stavningen har alltså på ett mer än vanligt kraftigt sätt understödts af våra inhemska ljudförhållanden.

Den fingervisning, vi genom förestående ordsamlingar erhållit, bör vara oss till ledning vid ytterligare steg på samma väg. Genom den erfarenhet, de lemnat oss om skriftens naturliga benägenhet att ha enkel konsonant i stavelsen före tonen, få vi t. ex. ökad rätt att ändra *ballett* till *balett*, i hvilken senare form också ordets af känslan uppfattade sammanhang med *bal* tydligare framstår; den berättigar oss också, negativt, att ur näst sista stavelsen af ordet *parallell*, såsom redan stundom sker, bortlemna det ena af ordets många tröttande *l*, o. s. v.

Dubbelskrivning af hittills bruklig enkel konsonant föreslås nu såväl af Lyttkens och Wulff som af Rättstavningssällskapet för ord på *-ikel*, *-ipel*, *-itel*. Vi skola alltså skriva *artickel*, *multippel*, *kapittel*, med hvilka former väl också följa *binockel*, *simulacker* o. d.

Ändringen synes mig berättigad i dessa flerstaviga utländska ord, där uttalet knappt kan sägas vackla. Den ses också stundom redan tillämpad i literaturen, äfven hos andra än »nystavare», t. ex. nyligen i V. Lagus' bok om *J. H. Kellgren* (1884). De olägenheter, som uppstå såsom konsekvenser af ändringen, äro knappt betydliga.

Lösningen af ett par mindre svårigheter må här antydas. Med *massacker*, plur. *massackrar*, bör kunna följa *massackrera* också med *ck*. Däremot vågar jag icke att efter *discippel* sätta in två *p* i det även till betydelsen något aflägsnade *disciplin*. Så länge *cykel* betraktas som vacklande till uttalet, får väl detsamma gälla om *bicykel*.

Till det nämnda ordet *cykel* vill jag anknyta en anmärkning eller fastmer en liten språklig iakttagelse, som har sin be-

tydelse också för ett konsekvent reglerande af stavningen inom en ej oviktig ordgrupp.

Vi hava i vårt språk en tämligen ansenlig mängd ord, som vackla mellan uttalet med lång och kort stamkonsonant. Vid närmare granskning af dessa ord skall man finna, att de till allra största delen förete en och samma bildning: de hava en af de s. k. »flytande» bokstäverna *l*, *m*, *n*, *r* efter stamkonsonanten, och det är dessa bokstäver, som vålla osäkerheten i uttalet. Ett i vissa former mellankommande *e* upphäver ej inflytandet: efter *skacklar* bildar man *skackel* o. s. v. Jag anför de exempel jag känner:

k : *cykel, hukle, kräkla, skakel, takel, mäkla, sjuklig; sjukna, öken, teknisk; eker, lakrits, makrill, sakristia.*

g : *kägla, ragla, dregla, ögla, mögla; ögna, egna.*

t : *titel, hvitling, betla; matmor; hvitna.*

d : *tadla, sudla, jodla, dadel; vadmal; rodna.*

p : upp-*stapla, apel, stipel, skrupel, skröplig, snöplig, väpling, vidskeplig; göpen; knapra.*

b : *hyble.*

f : *skrofler.*

v : *hyvel, skovel, stövel, skrovlig, skovla, snövla, kravla.*

s : *kisel, usel, muselman; besman; hisna.*

Så vidt möjligt är bör naturligtvis hela denna grupp behandlas likformigt i ortografiskt hänseende, så att man ej, efter ett möjligen blott munnartligt uttal, godtyckligt fördubblar konsonanten i ett af orden och skriver den enkel i ett annat likartadt. Visserligen har fördubbling redan införts i åtskilliga fall. Vi skriva t. ex. alltid *teckna*, fastän uttalet *tekna* även finnes, och denna nu mindre vanliga form af poeterna användes som rim till *blekna*. I *fetma* och *sötma* höres nu också alltid långt *t*-ljud; för 200 år sedan skrevos orden däremot af AURIVILLIUS *feetma*, *söötma*; se dennes *Gramm. suecana*, utg. af STJERNSTRÖM 1884, sid. 25.

Orsaken till konsonantens benägenhet att bli lång i alla dessa fall är densamma som af *sval* bildat *svalka*, med ändradt uttal af stammen, af *blid blidka*, af *vid vidga*, af *ren rensa*, af *gud guds* o. s. v. Den talande strävar alltid, liksom i brådska, att draga så många ljud som möjligt över till hvarje föregående vokal; häraf blir åter en följd, att vokalen själv mister något af sin

längd, så att stavelsens tyngdpunkt förlägges till närmaste konsonant. I ord som *svalk-a*, *guds* och andra, där den följande konsonanten ej är »flytande», försiggick ändringen så lätt och så fullkomligt regelbundet, att vår svenska skrift, liksom för öfrigt alla germaniska folks, stannat vid den på sitt sätt onekligen ganska praktiska utvägen, att här icke alls beteckna konsonantförlängningen; hvad som faller af sig själv behöver ju ej för hvarje gång särskildt sägas ifrån. Just på grund af ett sådant betraktelsesätt (visserligen ytterst grundadt i språkhistoriska förhållanden, som här ej lämpligen kunna omtalas) är det som vi aldrig i stamstavelser skriva dubbelkonsonant före annan konsonant, och som vi kommit till den skenbart så godtyckliga olika bokstaveringen af *rykt-e* och *ryck-te*.

Sämre måste försöket utfalla att säga *tadl-a*, *kräkl-a*, ty de »flytande» konsonantljuden kunna ej bekvämligen uttalas i samma stavelse som ett föregående *d*, *k* o. s. v. Därför har förlängningen här först sent och med en viss tveksamhet börjat inträda; därför måste den ock, när den vinner stadga, alltid uttryckas genom konsonantens dubbelskrivning.

I ett visst sammanhang med fördubblingsfrågan står frågan om *ä*-ljudets teckning — så till vida nämligen, som båda till icke ringa del ha sin svårighet inom de obetonade förstavelserna. Här må därföre några anmärkningar om *ä* och *e* få sin plats.

På sitt sätt är detta område troligen det, där en reform med största utsikt till framgång kan företagas. Ty efter det Nordiska Rättstavningsmötets tid råder här — jag vågar säga lyckligtvis — så mycken oreda, att några ändringar till, om sådana finnas nödiga, föga skola märkas. Längtan efter en räddning ur trasslet är så allmän, att man nog underkastar sig ett steg utöver de redan gjorda, om lugn står att vinna utan ett allt för inveckladt och allt för omstöpande förslag.

Ä-frågan är kanske den enda, där Rättstavningssällskapet går mindre långt i ändringar än LYTTKENS och WULFF; likväl förekomma också här fall, där å andra sidan sällskapet är mera radikalt än de nämnda författarna.

Skillnaden ligger väsentligen däri, att LYTTKENS och WULFF i vissa obetonade förstavelser ändra *e* till *ä*, en reform, som sällskapet — jag förmodar på fonetisk grund — underlåter att

föreslå. Också för mitt öra är det vokalljud, som förnimmes t. ex. i första stavelsen af *spek-tak-let*, intet värkligt *ä*; det är så likt det som höres i sista stavelsen af samma ord, att jag ej kan anse det lämpligt att ändra dess beteckning till *ä*, så länge sista stavelsens *e* får stå kvar. Icke häller kan jag finna något fonetiskt skäl att i *den dentisten* skriva de båda första stavelserna på olika sätt. Det ofta hörda uttalet *int'ndent'n* för *intendenten* likställer också för- och efterstavelsens vokal.

I öppna (vokaliskt slutande) förstavelser har det svenska uttalet allmänt ett värkligt *e*-ljud: så i *eremit*, *general*, *lekamen*. Blott afledingar af ord med *ä* (som *präjeri*, *häxeri*) samt några få utländska ord hava här *ä*. Vid betonade tillägg, som göra den föregående stavelsen öppen, inträder därför ofta vokalförändring.

I denna egenhet står vårt svenska uttal ej ensamt: jag påminner om att också fransmännen säga *je préfère*, med *ä* i andra stavelsen, men — vid tonflyttning — *nous préférons* med *e*. Vid *j'aime* och *nous aimons* ändras uttalet på alldeles samma sätt från *ä* till *e*, om ock *ai* står kvar även i senare fallet — ett exempel på fransmännens tillämpning af samhörighetslagen. Vokalväxlingen i vårt *ministär* — *ministeriell*, *karaktär* — *karakteristik* torde följaktligen snarare ha sin paralell än sin källa i fransmännens motsvarande *ministère* — *ministériel*, *caractère* — *caractéristique*.

I en halvbetonad sluten stavelse blir ljudet, såsom naturligt är, mera öppet än i en alldeles obetonad: begynnelsevokalen har mera *ä*-klang i *lektionant* än i *lektion*. Dock är olikheten ej så stor, att man ej kan ha fonetisk rätt att också här behålla *e*, då det en gång finnes. Så sker ju i halvbetonade efterstavelser.

Jämväl inom de fullständigt betonade stavelserna visar sig det annars så reformivriga Rättstavningssällskapet mindre benäget för ändringar än LYTTKENS och WULFF: det skriver icke som dessa *arrände*, *exämpel*, *semäster*, utan behåller de gamla formerna. Likväl har sällskapet å andra sidan genomgående *ä* i början huvudstavelser, t. ex. *läktor*, *räktor*, där LYTTKENS och WULFF stundom behålla *e*, särskildt i de båda nämnda orden.

Olikheten mellan båda förslagen i fråga om teckningen af betonadt *ä*-ljud ligger mäst däri, att Rättstavningssällskapet som vanligt lagt huvudvikten på korta och undantagslösa regler, om ock ljudriktigheten skulle få sitta emellan; LYTTKENS och

WULFF ha däremot, här som annars, ärligt låtit leda sig af uttalet och endast jämkat sin beteckning efter bruket, när de befarat att en ändring skulle synas för motbjudande.

Vid sidan af Rättstavningssällskapets och LYTTKENS-WULFFS förslag har man nu också att tänka på det HAZELISKA och på Stockholms Läraresällskaps, hvart på sitt sätt afvikande från den gamla ordningen.

Då villervallan och meningsskiljaktigheterna redan äro så stora, kan det tyckas oförsynt att komma med ännu ett förslag. Det måste ju bidraga till att »*make confusion worse confounded*». Jag vågar likväl tro, att mitt förslag framför LYTTKENS och WULFFS skall ha fördelen af enklare regler, medan det å andra sidan skall visa mera hänsyn dels mot uttalet, dels mot bruket än Rättstavningssällskapets. Från det senare skiljer det sig för övrigt mindre i sak än i form; jag tror mig ha givit mitt förslag en affattning, som bättre antyder den naturenliga grundval, på hvilken beteckningen hvilar.

Huvudreglerna — från hvilka några få undantag finnas, om hvilka sedan — bliva följande, naturligtvis uppfattade med den inskränkning, som kräves af samhörighetslagen:

1. Det obestämda *ä*- eller *e*-ljudet i (slutna) tonlösa stavelser tecknas med *e*.

2. Långt *ä*-ljud tecknas med *ä*.

3. Kort *ä*-ljud tecknas med *ä*, utom i formellt utländska ord, där det skrives med *e*.

Vi skola något närmare betrakta dessa regler, men anmärka först att vi, såsom alla föregående ortografer, naturligtvis bortse från den i vissa delar af vårt land, särskildt i huvudstadstrakten, förekommande dialektiska sammanblandningen af *e*- och *ä*-ljuden. En Uppländning är ingen kompetent domare i *ä*-frågan, icke häller en finne eller gottlänning; se LUNDELLS föreläsningar sid. 59 f., 118 f.

1. Om det obetonade ljudet har jag redan uttalat min åsikt, att det bör tecknas med *e*, såsom hittills varit vanligt. Jag har ock antydt att regeln blott har betydelse för slutna förstavelser. När i några få undantagsfall *ä* höres i öppen förstavelse, måste också *ä* skrivas; det vore vilseledande att med samma bokstav teckna så skilda ljud som de två första vokalerna i *eklärera*. Rättstavningssällskapet yrkar visserligen att vi skola skriva också

dessa ord med *e*, alltså *sesong*, *drenera*, *trenera*, *eklerera*, *pledera*, *maltretera*, *preri*, *sjeferi*, *egrett*, *metress*, *renesangs*, *rafresjisemang*, *suverenitet*. Men ingen af dessa former torde anses vara en *»konesangs»* *à faire*.

Till de obestämda *ä*-ljuden böra vi också, enligt hvad redan antydts, räkna dem som finnas i småorden *den*, *denne*, *eller*, *efter*, *ej*, med hvilket sista ord må följa *nej*. Teckningen med *e* är sålunda här riktig. Också i *henne*, det danska *hende*, bör *e* behållas; dess rätt att stå kvar är lika god som den enkla slutkonsonantens i nominativformen *hon*. Med stamordet följa som vanligt afledningarna. Alltså *fördetting* ej efter uttalet med *ä*.

2. Om teckningen af det långa *ä*-ljudet bör det ej vara svårt att komma till enighet. Formerna *järn*, *gärna* o. d. äro genom SUNDÉNS lärobok införda i en mängd skolor och stödjas nu ytterligare af Stockholms Läraresällskaps genom M. LUNDGREN utgivna och i flera Stockholmsskolor antagna rättstavningslära. Dessa ords framtid är alltså tryggad. På samma sätt befästas genom Stockholmslärarnas understöd formerna *där*, *bärnsten*, *färnbock* m. fl. Också i utländska ord är *ä* såsom tecken för det långa ljudet nu så godt som allmän regel. Det skrives redan af många nästan alltid i *affär*, *karantän*, *karaktär;* till och med ett *depäsch* ses stundom och bör kunna bliva regel. Det enda fall, som här förekommer mig något svårt, är teckningen af *ä* i *modärn*, *kasärn;* dock kan man väl förmå också dessa fåtaliga ord att följa med den övriga flocken. Kanske beror min särskilda motvilja mot ett *ä* i dessa ord därpå att jag, liksom en icke ringa del af Sveriges befolkning, här uttalar kort *ä*-ljud. Skola orden behålla *e* måste det också vara på sådan grund; de falla då under nästföljande regel.

3. Vid de korta *ä*-ljuden är det som ortografens egentliga svårighet börjar; det är här som meningarna mäst skifta.

Såsom vägledande vid behandlingen af hithörande ord har jag användt begreppen »formellt inhemskt» och »formellt främmande». Uttrycken härstamma, liksom det förut omtalade »formellt sammansatt», från AURÉN, och de hade förtjent större påaktande både af ortografer och grammatiker, än de hittills synas ha tillvunnit sig.

Med »formellt främmande» ord förstår jag, liksom AURÉN, i allmänhet uttryckt sådana ord, som språksinnet uppfattar såsom

främmande. De kännetecken det härvid använder, äro dels ett mera yttre och handgripligt, dels andra af mera ideell natur.

Det yttre kännetecknet ligger i akcenten. När ett ord, utan att kunna upplösas i svensk-klingande delar, såsom t. ex. *förstå, bestå*, har tonen på annan stavelse än den första, är det för känslan gärna utländskt, det må än så mycket ha vuxit på inhemsk mark. *Bolina* (af *boglina*), *skavank* (af *skad-vank* eller enligt Rietz *skaf-vank*), *manet* (af det gamla *mar*, 'hav', och *net*, *netla*,' nässla') — dessa och andra dylika ord gälla för vår känsla såsom utländska. Likså är *predika* för oss ett utländskt ord, däremot *præke* för danskarna ett inhemskt, fastän förmodligen båda språken samtidigt gjort detta gamla lån. Det latinska *advocatus* räkna vi under formen *advokat* som ett utländskt ord, men under formen *fogde* som ett svenskt.

På mindre mekaniskt sätt men nästan lika säkert spårar vår språkliga känsla främlingar i ord sådana som *kaschmir*, *premium*, *kustos*, *monitor*. Dels dessa ords ljudsystem dels deras grammatiska form och särskildt deras ändelser, som icke följa de inhemska analogierna, lemna här kännetecknet. Fall finnas naturligtvis, där språksinnet icke med säkerhet kan göra detta slags slutsatser.

I likhet med alla ortografer, som försöka lagstifta för *ä*-ljudet, anser jag det oundvikligt att iakttaga en viss återhållsamhet vid insättandet af *ä* i de utländska orden. Det är ju på sitt sätt befogadt och naturligt, att uttryck, som för språkkänslan gälla såsom främmande, också för ögat kunna bära en något främmande dräkt. Blott de f u l l t naturaliserade lånorden kunna fordra att alldeles likställas med det inhemska ordförrådet.

Se vi nu till, huru rättstavningen i fråga om det korta *ä*-ljudet bör gestalta sig, när denna synpunkt genomföres, så faller den slutsatsen genast i ögonen, att *ä*-ljudet i enstaviga ord endast i ytterst sällsynta fall kan ha rätt till någon annan beteckning än det inhemska *ä*. Hvarken akcentförhållanden eller ändelser kunna röja så korta ord såsom främlingar. Vi uppställa alltså som regel: i enstaviga ord tecknas *ä*-ljudet med *ä*.

Regeln vållar ändringar både i vissa inhemska ord och i vissa utifrån komna. Rubbningarna bliva dock icke så synnerligen många, när man frånräknar de fall, där reformen redan nu håller på att genomföras i våra skolor, dels genom SUNDÉNS,

dels genom Stockholms Läraresällskaps rättstavningsböcker, för att icke taga med i beräkningen de läroböcker i ämnet, som direkt ansluta sig till HAZELII förslag: FREUDENTHALS, FLODSTRÖMS och NYSTRÖMS. När lärjungen tillhålles att skriva *päls* och *päll* med *ä*, bör han med om möjligt ännu större skäl få skriva *pärs;* skall han skriva *färm*, *pärm*, bör man ej häller förbjuda honom *präst*, *värs*, *bärg*. Annars finner den oinvigde, stundom också filologen, blott godtycke i ortografernas utskiftning af *e* och *ä* på olika ord. Må vi i denna punkt få vara konsekventa, även om kanske den ene finner ett *päst*, den andre ett *värs*, den tredje ett *rägn* o. s. v. vara »alldeles omöjligt».

För ett par utländska ord, *gest* och *cell*, vill jag likväl medgiva behållandet af *e*. Då jag icke tror mig om att föreslå någon ändring af ordens begynnelsekonsonanter, komma orden genom sin utländska uppsyn i detta hänseende att ur ögats synpunkt i sin helhet vara »formellt främmande»; de kunna därför med en viss rätt behålla *e*; LYTTKENS och WULFF ha också denna uppfattning. På samma grund må undantagas ordet *chef*, oftast med *ä*-ljud; jag tror icke att man så lätt skall lyckas ändra detta till *sjäf* eller *fäf*. Orden *gêne* och *chaîne* hava ännu intet anspråk på att få antaga svensk dräkt.

Ett inhemskt ord finnes också, som jag ej vill ändra — även detta i anslutning till LYTTKENS och WULFFS förslag. Rättstavningssällskapet skriver *svänsk* med *ä* men *italiensk* med *e*. Det är motigt att nödgas teckna en likljudande stavelse olika i så likartade uttryck. För min del låter jag *svensk* behålla sitt *e*. Ordets för oss så egendomliga ställning och dess egenskap att till hälften vara ett nomen proprium, samt den omständigheten, att vi svårligen ännu kunna ändra *e* i det med ordet sammanhörande *Sverge*, må ursäkta denna inkonsekvens.

Orden *mäst* och *fläst* göra ock motstånd mot en ändring, kanske i synnerhet på grund af formerna *mera* och *flera*, som måste behålla *e*. Dock tror jag icke, att vi behöva låta dessa ord bli undantag.

Icke häller anser jag, att vi böra göra något undantag för räkneorden. LYTTKENS och WULFF hava nog rätt i, att *fäm*, *säx*, *trätton* äro för känslan afskräckande former. Men när man besinnar, att vi under övergångstiden, medan ögat mer och mer vänjer sig vid ett utsträckt bruk af *ä*, hava tillfälle att uttrycka

dessa tal med sifferbeteckning, så försvinner det mästa af betänkligheten. Härtill kommer, att *ä* redan börjar bli allmänt i räkneorden *tvänne* och *fjärde*, och att det af Stockholms Läraresällskap är antaget också för *sjätte*.

Något större blir svårigheten att uppdraga gränsen mellan *e* och *ä* i de flerstaviga orden.

Så mycket följer emellertid af den uppställda regeln, att i allmänhet ord, som börja med obetonad stavelse, gälla för utländska och tecknas med *e*. Vi slippa sålunda de ej lätt antagliga formerna *exämpel*, *arrände*, *divärse*, *eläktrisk*, *lakäj* och liknande, som LYTTKENS och WULFF af sitt system funnit sig tvungna att tillstyrka.

Några få utländska ord af detta slag ha emellertid redan *ä* i enlighet med både uttalet och etymologien, och det kan, enligt min tanke, ej vara tal om att nu vilja tränga dem tillbaka till en beteckning, som i sig själv naturligtvis är mindre god. Rättstavningssällskapet synes emellertid vilja skriva *portrett*, *retrett*, *adrett*, liksom det under *å*-ljudet föreslår att teckna *aplod* för *applåd*. Skälet är uppenbarligen i båda fallen önskan att få reglerna fria från undantag. Men ett sådant tillvägagående af en ortograf förefaller mig vara ungefär som om en grammatiker, sedan han gjort upp ett skema för de oregelbundna värbens böjning, företoge sig att normalisera och förbättra de motspänstiga exemplar, som icke ville foga sig i hans system utan röjde tendens att i en eller annan form bli regelbundna. Då vi naturligtvis önska, att *ä*-tecknet en gång skall komma till sin rätt också i lånord, så må vi ej fördriva det från de ord, som det redan erövrat; de understödja ju en blivande reform. Ord sådana som *porträtt* må alltså få gälla som undantag, intill dess de bli regel. Sällskapet har själv unnat ett liknande undantagsrum åt former på *-äng: maräng*, *basäng* o. d.

Bland flerstaviga ord med betonad första stavelse, ord sådana som *rektor*, *lexikon*, har man vanligen endast ändelsens form till ledning, när man vill afgöra om ordet är inhemskt eller främmande. I de fall där känslan utan tveksamhet uppfattar ordet som inhemskt, bör också dess *ä*-ljud tecknas med *ä*, ordet må för övrigt, historiskt sedt, vara hur mycket främling som hälst i språket. *Ängel*, *pänna*, *pänning*, *pänsel* böra därför skrivas med *ä*, lika väl som *svängel*, *ränna*, *ränning*, *känsel*.

När Stockholms Läraresällskap lär oss att »lasten är en *häxa*» med *ä*, men bjuder oss att som rim därpå skriva *lexa* med *e*, så händer det nog att mången med fru LENNGRENS *Pojkar* finner sin ortografiska *läxa* allt utom »lätt och lustig». Ordet är så grundligt försvenskadt, att troligen rätt få personer tänka på dess härkomst ur latinets *lectio* (jfr danskarnas förmedlande form *Lektie*). Etymologien kan därför ej försvara dess *e*, om den nu över huvud taget kan försvara något. Man skriver ju alltid *läktare* med *ä*, och detta ord har samma latinska stam som *läxa;* det angav egentligen den plats i kyrkan, från hvilken täxten förelästes. Ännu underligare förefaller det, att Stockholms Läraresällskap ändrar *venster* till *vänster*, men behåller *vester* oförändradt. Etymologiskt är icke här skälet; jag misstänker att det är att söka — på kartan. *Däglig* med *ä*, men *dejlig* med *e* lemnar ett annat afskräckande exempel på de besynnerliga följder, till hvilka en icke nu naturliga principer framvuxen ortografi kan leda även den bäste. Vi kunna väl emellertid hoppas, att Stockholms Läraresällskap, som röjt en så berömvärd lust för ortografiskt framåtskridande, och hvars nya Rättstavningslära vittnar om mycken både insikt och omsikt, i nästa upplaga af sin lärobok tager ännu ett steg framåt och till undvikande af allt för konstiga regler låter *ä*-reformen, som redan nu kan anse sig viss om segern, få sin naturliga gräns — den gräns, som bestämmes af uttalet och samhörighetskänslan, icke den som bestämmes af etymologien och geografien eller andra främmande vetenskaper.

Det sist sagda — om ett fullt genomförande af *ä*-beteckningen där ljudet höres — afser naturligtvis här det inhemskt svenska ordförrådet. Vi vända oss emellertid nu till de utländska lånord, som oaktadt betoning på sin första stavelse dock på annan grund böra få gälla som utländska. Denna klass är ganska fåtalig; på den långa listan över utländska ord med *e*, som finnes i LUNDGRENS rättstavningslära, upptages blott ett dussin hit hänförliga ord.

Som exempel af detta slag vill jag nämna först några på *-o: netto*, *fresko*, *tempo;* dylika ord uppfattas af språkkänslan utan tvekan som främmande. Då man engång står på den ståndpunkten, att *e* till en viss grad bör fördragas inom främmande ord, synes det mig icke lämpligt att efter Rättstavningssällskapets regel skriva dessa som *nätto*, *tämpo*, *fräsko*.

Af lånord på *-or*, sådana som *rektor*, *lektor*, hava vi åtskilliga i vårt språk, och rörande deras främlingskap känner sig språksinnet möjligen mera tveksamt. De böra dock tills vidare få räknas som utländska; jfr de för känslan tydligt utländska *direktor*, *inspektor*. De måste sålunda behålla sitt *e*, i synnerhet som de nästan alla äro titlar, och detta slags ord i ortografiskt hänseende bruka vara synnerligen konservativa och ömtåliga. Såsom ett litet bevis för denna sista riktiga iakttagelse af LYTTKENS och WULFF må tjena den sid. 60 citerade löjtnantshistorien. Det hithörande ordet *censor* är redan genom sitt *c* för ögat formellt främmande. Detsamma gäller om de till andra formområden hörande *centrum*, *center*, *centner*. Alla skrivas sålunda med *c*. — Blott genom sitt tonfall (akut, ej grav akcent) röjer sig *extra* som utländskt. Det bör ej ändras, särskildt därför att det föga nyttjas utom i sammansättningar, där det vanligen är obetonadt: *extraordinär*, *extravagant* o. s. v. Rättstavningssällskapet skriver i sammansättning *ekstra-vagera*, men det måste icke förty enligt sina regler skriva t. ex. »söka ett pastorat *äkstra*».

Rättstavningsläran bör naturligtvis nämna dylika tvistiga fall; de äro, som sagdt, mycket få. Till dem böra också räknas de båda orden *hektisk* och *skeptisk*, hvilka se ganska inhemska ut, men dock på grund af sina släktförbindelser icke genast torde kunna få svensk medborgarerätt: de sammanhänga allt för nära med *hektik* och *skepticism* för att kunna hava annan beteckning af sitt *ä*-ljud än dessa. Det är just denna i de utländska orden så vanliga akcentflyttning, som ofta allra mäst försvårar deras naturalisering. Den ena formen fordrar *e*, den andra *ä*, och för att ej för mycket stöta emot samhörighetsgrundsatsen, kan man bli tvungen att stanna vid *e* längre än man egentligen ville.

Ordet *herre* borde naturligtvis skrivas med *ä*; däremot har formen *herr*, hvilken aldrig nyttjas annat än som obetonad, full rätt till sitt *e*. Då det emellertid är olämpligt att skilja de båda formernas stavning, föredrager jag att i enlighet med gammalt bruk skriva båda med *e*. Ordet uttrycker en titel, även i sammansättningarna *friherre*, *kammarherre*, och det är på denna grund svårt att ändra.

Till Rättstavningssällskapets anmärkningsvärdaste skapelser höra nog orden *pängsné* och *sjeslong*. De draga med sig en hel rad underliga former som *tetatät*, *visavi*, *dosadå*, *sjarabang*,

angtuka (eller *entuka*?), *sjapoklack*, *stipeltjes*, *odökolånj*, *kordölosji*, *volovang*, *rangdevu*, *tabeldot* o. s. v.

På mig göra dessa former nästan intrycket af maskeradfigurer. Skälet, hvarför känslan så bestämdt reser sig emot att dylika på utländsk botten sammanförda ord utan vidare omsättas i svensk beteckning, är väl mäst att orden i detta fall liksom föra med sig något af sitt hemlands grammatik; de äro ej blott ord, de äro fraser. Hur ofta man än säger *au revoir*, har det knappt ännu fallit någon in att teckna detta uttryck som *å r'voar*.

Visserligen har den germaniska rättstavningen vågat sig på att försvenska ett och annat sammansatt uttryck ur franskan; jag har antecknat *gris de lin*, *garde-robe*, *bottes fortes*, *duc d'Albe* (hos oss ofta förvridet till *diktal*) och några med *porte-*: *porte-chaise*, *porte-monnaie*, *porte-feuille*, *porte-épée*. Ombildningen har dock i flera af dessa fåtaliga exempel skett redan i Tyskland. Tyskarna ha annars i fråga om dylika ord visat samma obenägenhet som vi mot att fullt erkänna främlingarna.

Grundsatsen om utländska ords teckning efter den inhemska ortografien är utan tvivel god och riktig, och vi svenskar stå i tillämpningen af denna grundsats långt före de allra flästa folk, afgjordt framför alla germaniska. Tillfälliga modeuttryck, som det ena året komma och det andra gå, böra vi emellertid ej ha för brådt med att omkläda i svensk kostym. Dylikt långods är ofta nog att räkna endast som löst skum på språkets yta, så flyktigt, att hvarken lexikografen eller ortografen är förpliktad att taga närmare befattning därmed. Det hopar sig annars så lätt för båda till en ganska tyngande börda. Man skänker ej infödingsrätt åt främlingar, som komma på ett sommarbesök till vårt land, icke ens åt sådana, som möjligen under en följd af år ligga vid någon *fäsjenäbel* badort. Hvarför skulle vi anse oss skyldiga att vara mera förekommande mot ord än vi äro mot människor?

Befinnes det nu emellertid en vacker dag, att sådana ord som *pince-nez*, *chaise-longue* ha blivit i någon mån folkliga uttryck — och det nekas ej, att de kanske äro på väg därtill — så må då också med folklighetens rätt det senare af dem skrivas *schäs-lång*. Ordet *chaise* ha vi ju redan upptagit i vårt språk under formen *schäs* — visserligen icke i alldeles samma betydelse som här — och fransmännens *long* är alldeles identiskt med vårt

lång. Till en ändamålsenlig nationalisering af främmande ord hör att icke förbise en sådan för språksinnet omedelbart framträdande motsvarighet som den mellan det romaniska och det svenska uttrycket för längd. Därför kan också intet invändas mot att stava *långitud*, *långör*, om ock dessa former ännu icke af någon hos oss föreslagits eller försökts.

Med de sist omtalade formerna må vi flytta våra anmärkningar in på ett nytt område, *å*-ljudets, där det ortografiska problemet om möjligt är ännu mera inkrångladt än med hänsyn till *ä* och *e*. *Å*-frågan är just nu från motsatta sidor behandlad i två uppsatser, som finnas intagna i sista (andra) häftet af *Pedag. Tidskrift* för 1886, författade den ena af SCHAGERSTRÖM, den andra af LYTTKENS och WULFF.

Hur svårt — man kunde också kanske säga huru lätt — det är att på detta område uppträda som reformator, inses bäst däraf, att Rättstavningssällskapet under sin korta tillvaro redan hunnit framlägga två nästan motsatta program till frågans lösning. Ursprungligen uppställde det *å* som normaltecken för det korta *å*-ljudet, men det af sällskapets främste män nu framlagda nya programmet vänder om regeln och sätter i stället *o* som normalbeteckning. Det är, såsom jag efter LYTTKENS och WULFFS ovärderliga förteckningar kunnat beräkna, minst tvåhundra ord, som sålunda den ena månaden anses böra skrivas med *å* och nästa månad föreslås till teckning med *o*-; och ändå är den misskund, som visas mot det bestående bruket, i intetdera förslaget synnerligen stor.

Man har under sådana förhållanden svårt att tro, att detta fält ännu är fullt moget för en afgörande reform.

Ännu mer betänksam måste man känna sig, när man erfar, att det här ej blott gäller en beteckningsfråga, utan hvad värre är, en uttalsfråga. Är det samma ljud som höres i *kol* och *kål*, i *spott* och *spått?* Rättstavningssällskapet går i sitt senaste program ut från den uppfattningen, att frågan måste besvaras jakande, och det inrättar sin stavning därefter. Det låter oss koka hvit-*kål* med sten-*kål*, och giver oss rätt att möta med spe och *spått* hvad klena profeter *spått*. I sitt första program åter tycktes sällskapet antaga två skilda korta *å*-ljud, det ena förekommande framför läppbokstäverna *p*, *f*, *m* samt framför *j* och *r*, det andra

i övriga ställningar. Man skrev då *kort* med *o*, men *tjåkk* med *å*. Möjligen afsåg dock regeln ett slags eftergift åt gängse bruk. De båda formerna af långt *å*-ljud tecknade sällskapet redan då lika, *kol* sammanföll med *kål*.

Lyttkens och Wulff anse, att de långa *å*-ljuden sinsemellan icke förete någon mera väsentlig skillnad, och att icke alls någon skillnad finnes mellan de korta. Däremot betona de starkt den olikhet, som eger rum mellan de långa å ena sidan och de korta å den andra. De höra ett väsentligen annat ljud i *blå* än i *blått*. För egen del erkänner jag, att mitt öra icke är nog finkänsligt för att uppfatta någon af dessa skiljaktigheter som så väsentlig, att jag därpå skulle vilja grunda en ortografisk regel. Jag uttalar *kål* och *kol* alldeles lika, och jag finner skillnaden mellan dessa ords slutna vokal och den öppna vokalen i *kolt* ingalunda större än den mellan de båda *u*-ljuden i *ful* och *full*, de båda *a*-ljuden i *kal* och *kall*. Och då språket alldeles regelbundet låter dessa *å*-ljud växla i samma stam, allt efter som stavelsen fordrar lång eller kort vokal (*blå, slå* med slutet, *blått, slåss* med öppet ljud), skulle jag finna det bekvämast och mäst i konsekvens med vår skrifts anordning i det hela att ha blott ett tecken. Samhörighetens fordringar skulle då aldrig här kunna anses komma i strid med den ljudtrogna beteckningens. Förhållandet är ett annat med *e-ä*-ljudet: man har där två olika korta ljud, jfr t. ex. *sett* och *sätt*. I denna punkt kan jag alltså sluta mig till Schagerströms uttalande i *Pedagogisk Tidskrift*.

Och likväl blir den regel, jag under nuvarande förhållanden ville uppställa för behandlingen af *å*-ljudet, mycket mera i enlighet med Lyttkens och Wulffs förslag än med Rättstavningssällskapets.

Hur motsatta de båda synpunkterna kunna synas vara, komma dock bådas målsmän att stanna vid alldeles samma huvudregel, den från gammalt brukliga: långt *å* tecknas med *å*, kort med *o*. Saken är nämligen, att den senare delen af regeln nära nog påtrugas oss af redan bestående ordning. Det skulle vara nästan naivt att tro sig kunna tvinga vår skrift att för närvarande sätta in ett *å* i de många hundra ord, som i likhet med *topp, rock, loss* af gammalt nyttja *o* i stamstavelsen.

Om man nogare granskar vår nuvarande ortografi i detta hänseende, kommer man nämligen till det i början högst överraskande resultatet, att svenskans normaltecken för *å*-ljudet ingalunda är *å* utan *o*. I LYTTKENS och WULFFS förteckning fylla de ord som hava den förra beteckningen (*norr* o. s. v.) över två sidor, de ord som använda *å* (*blå* o. s. v.) icke mer än en. Det är uteslutande på grund af själva bokstavsnamnets uttal, som vi äro böjda att anse *rock* vara en mindre ljudtrogen beteckning än *råck*. Vi kunna så mycket bestämdare påstå detta, som vi finna, att tecknet *o* mycket mera sällan uttalas med det vokalljud som höres i *nord* än med det som höres i *norr;* det förra slagets ord fylla hos LYTTKENS och WULFF ej fullt halvannan sida.

Vill man på det beståendes botten reformera *å*-ljudets teckning i fullt rationell riktning, så kan detta knappt ske på annat sätt än att alla *å*-ljuden, långa och korta, tecknas med *o* och ett nytt tecken (det grekiska *ω* eller det isländska *ó*) upptages för *o*-ljudet, långt och kort. På detta sätt komma vi också i öfverensstämmelse med den allmänt europeiska beteckningen af *å*-ljudet. Ett genomförande af *å*, även i de obetonade stavelserna (*någån, enkåm*), är nu ej tänkbart, och skulle alldeles förändra utseendet af vår skrift, oafsedt att det skulle göra den synnerligen obekväm för handen. Då emellertid en radikal reformering på detta område ej är möjlig och ej ens af Rättstavningssällskapet föreslagen, måste vi intill vidare, liksom hittills, räkna både *å* och *o* som berättigade tecken för kort *å*-ljud. Reformen måste inskränka sig till att förenkla reglerna för dessa teckens användning i särskilda fall.

Rättstavningssällskapet och LYTTKENS-WULFF hava, såsom nämndes, alldeles samma huvudregel. Skillnaden mellan bådas system visar sig egentligen i de undantag, som från motsatta håll uppställas.

Rättstavningssällskapet utdömmer utan vidare *o* som tecken för långt *å* i början de stamstavelser. Det skriver följaktligen *dåv, såva, åvan, dåld, årdning*. Så till och med i utländska ord: *bråsj, pårter, nåbel.*

Den historiska utvecklingen af vår skrift har redan länge gått just i denna riktning. Vi skriva nu oftare *fågel, mån, hög*, än *fogel, mon, hog*, och de gamla formerna *boge, spor, tog* äro

alldeles försvunna. Det är för mig otvivelaktigt, att vi mer och mer — och jag tillägger lyckligtvis — närma oss den dag, då vi skola skriva ordet *sova* efter samma norm som *gåva*. LYTTKENS och WULFF hava icke häller något principiellt emot en sådan ändring.

Om likväl hvarken de eller LUNDELL eller jag nu våga tillstyrka den, är skälet blott, att denna punkt visat sig vara så synnerligen ömtålig för den del af Sverges befolkning, som i uttalet har kvar skillnaden mellan två långa *å*-ljud, att vi icke anse den vinst, som skulle göras genom ändringen, motsvara den risk man skulle löpa att öka antalet af motståndare till reformarbetet i allmänhet. Sedan en minoritet en gång kommit till väldet, är man nödsakad att behandla den med ett visst undseende.

Härtill kan läggas ännu ett skäl. Det är mäst framför *v*-ljud, som detta *å* förekommer, och det måste medgivas, att om samtidigt *å*- och *v*-ljudets beteckning ändras, så erhålla åtskilliga korta eller vanliga ord ett mycket främmande utseende, så t. ex. *håv*, *dåv*, *låv*, *skråv*, *såva*, *åvan*, af hvilka de tre förstnämnda till två tredjedelar få ny beteckning.

Om de utländska orden undantagas — såsom Rättstavningssällskapet redan undantagit de många, som äro likstälda med *symbol, monolog* — är likväl olägenheten af *o* såsom tecken för långt *å*-ljud icke utomordentligt stor: den inskränker sig till regeln att *o* skrives före *rl* och *v* (utom i *gåva, håva, håv, påve*) samt i ungefär ett dussin enskilda ordstammar. Af detta dussin undantager också Rättstavningssällskapet några på grund af vacklande uttal. Men lika väl som *moln, dolde* o. s. v. erhålla rätt att tecknas efter regeln för kort *å*-ljud, bör man kanske unna samma medgivande åt *sorl, dold, portvin* m. fl., som i en stor del af Sverge och, enligt FREUDENTHAL, vanligen också i Finnland hava kort *å*-ljud.

Skarpare gestalta sig motsatserna i fråga om teckningen af det korta *å*-ljudet. Dock äro också här undantagen från det regelenliga *o* till stor del gemensamma för Rättstavningssällskapet och LYTTKENS-WULFF. Båda sidorna skriva i enlighet med gammalt bruk *å* framför *ld, nd, ng, nk*, t. ex. *ålder, vånda, sång, stånka*. Däremot tillägger Rättstavningssällskapet tre nya undantag: framför *sk*, *d* och *t*.

Det första undantaget är, såsom LYTTKENS och WULFF påvisa, mera underligt än viktigt, det gäller blott några få ord och inför t. ex. formerna *dråska*, *flåskel* (*floskulös* får däremot bestå med *o*).

De båda andra undantagens syftning är påtaglig; det gäller den vanliga spökrädslan att släppa in grammatikan i rättstavningsläran. Man insåg, att det var omöjligt, att ur stamformerna *grå*, *stå*, *så* bilda *grott*, *stott*, *sodd* med samma *å*-ljudsbeteckning som i *slott*, *brott*, *brodd*. Men å andra sidan ville man icke ha en sådan regel som den, att afledningar och böjningar skulle följa stamordet — en regel, som i detta fall var så naturlig, att utan tvivel de allra fläste skulle tillämpat den, om den ock saknats i läroboken. Det fanns då ingen annan räddning än att påbjuda att omvändt *slott*, *brott*, *brodd* och deras likar — ett antal af omkring 50 ord — skulle utbrytas och stavas i strid med gällande sed, och i strid med sällskapets egen huvudregel. Hvart en så godtycklig åtgärd leder, visar sig, när man ser, att variantformerna *klots* och *kloss*, båda af samma betydelse och samma ursprung, och båda med samma vokalljud, komma att teckna detta ljud på olika sätt: det förra ordet med *å*, det senare med *o*. Likså kommer man att skriva den hvardagliga formen af *låtsa* med olika vokal i presens och imperfektum: »han *loss* ej om», men däremot »han *låddes* ej om». Att utländska ord som *måtto*, *tåddy* med *å* vid sidan af *ponny*, *kolli* med *o* komma att se underliga ut, bör man väl ej särskildt framhålla.

I fonetiskt syfte är denna reglering icke gjord, den afser ej att vidga området för *å*-tecknet. Då skulle ej Rättstavningssällskapet på andra punkter ha inskränkt detta område, t. ex. genom att skriva *trockla*, *aplod*.

Om regeln alltså måste tänkas hava ett pedagogiskt syfte, vågar jag påstå, att den alldeles förfelar sitt mål. Den stora mängd af nya undantag från huvudregeln, som på detta sätt införes, måste påtagligen värka förslappande på känslan för dennas giltighet; den som vänjes att skriva *å* i många sådana fall som *brådd*, *brått*, *bråsk*, kommer också att gärna skriva *blåck*, *pråpp*, *fråst*; felen bli på detta sätt flere och ingalunda färre.

När man talar om att den nuvarande regeln är en så tung börda för minnet med sina »50—60 ord, som (utanför de all-

männa kategorierna) måste inläras ett och ett», så är detta en väldig överdrift. Till en så hög siffra hinner man endast om man räknar t. ex. *sålde*, *sålt*, *såld*, *såldt* som skilda fall. Förtjenade dessa att räknas som fyra olika ord, så kunde man så gärna räkna ännu ytterligare fyra, genom att upptaga motsvarande passiv- och pluralbildningar: *såldes*, *sålts*, *sålda*, *såldas*.

Jag ställer utan vidare reflexioner här emot hvarandra Rättstavningssällskapets regel för det korta *å*-ljudet och den regel, som för närvarande allmänt tillämpas. Jag utelemnar allenast några få vacklande och ovanliga ord, som jag i likhet med Lyttkens och Wulff anser böra följa den allmänna regeln:

<table>
<tr><th>Rättstavningssällskapet:</th><th>Gällande bruk (obetydligt förenkladt):</th></tr>
<tr><td colspan="2">Regel: kort å-ljud tecknas med o.
Undantag: å nyttjas</td></tr>
<tr><td>1. i 7 särskilda förbindelser i hufvudstavelse (framför ld, nd, ng, nk, sk, d, t).
4 undantag.</td><td>1. i 4 särskilda förbindelser i huvudstavelse (framför ld, nd, ng, nk).
1 undantag (sold), samt lånord där n betecknar ng.</td></tr>
<tr><td>2. i 21 enskilda ord, däraf 9 med vacklande uttal.
Anm. I 3 ord med vacklande uttal skrives o.</td><td>2. i 19 enskilda ord, däraf 6 med vacklande uttal.
[3. i böjningar och afledningar af ord med å.]</td></tr>
</table>

De 4 undantags-undantagen på Rättstavningssällskapets kolumn äro *blott*, *gott*, *blond*, *blonder*. De två sista orden, hvilka sällskapet »tråts vacklande uttal» skriver med *n* för *ng*, vackla, så vidt jag vet, icke i fråga om sitt *å*-ljud, och ha möjligen blott genom förbiseende upptagits med *o*, under det sällskapet tecknar andra liknande ord med *å*: *fångd*, *sångd*.

Det tredje undantaget på det gällande brukets kolumn behövde egentligen ej upptagas, enär det ju ej är en för detta fall gällande bestämmelse utan en grundregel i hela vår rättstavning. Några få hithörande förhållanden äro visserligen sådana, att de måste särskildt påpekas. Men det intresse lärjungen finner af att veta, att t. ex. »han *låtsar* vara sjuk» egentligen är »han *låter sig* vara sjuk», torde väl kunna väga ungefär jämnt mot mödan af inlärandet. [1]) Och att *brådska*, *slåtter*, *skårsa*,

[1]) Formen *låtsa* är likväl icke, såsom flerestädes (t. ex. i Ordlistan) uppgives, alstrad genom omkastning af de sista bokstäverna i *låtas;* den är en analogibildning ur presensformen: "han *låts* (*låss*) vara sjuk".

nånsin i sin stavning böra följa *bråd*, *slå*, *skåra*, *någon* faller sig väl också ganska naturligt; för ordet *skårsa* fordra emellertid Rättstavningssällskapets regler *o*, likaså (genom glömska?) för *nånsin* som då också skulle afdelas *nons-in*. Hjälpvärben *måste* och *månde* hänga för språkkänslan ihop med *må*, och de böra därför kunna behålla sitt *å*. Historiskt sedt gå orden visserligen tillbaka på skilda stammar. Med *månde* bör få följa frågeordet *månne*, som ännu ej är så aflägsnadt från sitt ursprung, att ej sambandet emellan dem stundom kan uppfattas; jfr *hvad månne de göra?* med *hvad månde de göra?* — Se där alla de etymologiska klyftigheter, som särskildt tarva att påpekas. De lära ej kunna sägas vara allt för outgrundliga.

För att ej synas partisk mot Rättstavningssällskapets kolumn bör jag nämna, att de där upptagna 21 enskilda undantagen endast skulle gällt som 17, ifall de flyttats till den motstående kolumnen. Rättstavningssällskapet kan ej taga för givet, att den som stavar *måst* och *fåll* också vet huru *måste* och *fålla* tecknas. Fullt konsekvent upptagas också båda formerna i dess regelbok. Partisk har jag dock ingalunda visat mig, när jag efter sällskapets egen lista satt siffran till 21. Tvärtom. Rätteligen borde den varit vida högre, nämligen så hög, att den motsvarade alla tänkbara böjningar och afledningar af de uppräknade orden; jag antager nämligen, att sällskapet ej akcepterar paradigmen på sid. 28 och böjer: jag *holler*, plur. vi *hålla*, *såll* gen. *sols*, *båld* neutr. *bolt* o. s. v.

Kanske bör jag särskildt nämna, hvilka de af mig undantagna 13 orden äro — jag uppför naturligtvis blott en representant för hvarje stam: *fåll*, *håll*, *såll*, *sålt*, *vålla*, *plåster* (dessa 6 uppräknade också af Rättstavningssällskapet), *åska*, *påsk*, *mått*, *åtta*, *råtta*, *tråckla*, *vålla* [1]). I några af dessa fall har vårt språk också släktord som stödja *å*-formen. Sedan man en gång in-

[1]) Vill man på grund af biformerna *tåt, flåt, bråk* (de 2 sista blott munnartligt förekommande) tillägga de tre föga vanliga orden *tått, flått* (ett kryp), *bråck*, som Lyttkens och Wulff föreslå att teckna med *o*, så blir ändå siffran måttligt hög. Det må anmärkas att man redan har biformerna *husblås* och *husbloss*. Utöver Lyttkens och Wulff borde man såsom tecknade med *å* kanske också räkna *våm* och *fråssa*, det förra emedan *vom* är nog svårläst, det senare emedan *fråssa* är ungefär lika vanligt i skrift som de undantagna *tråckla* och *sålla*. Också i danskan bildar *fraadse* undantag, däremot icke *Vom*.

hämtat att *tråckla* är bildadt af *tråd*, att *mått* och *mål* sammanhänga också i fråga om ursprung, att i *vålla* innebäres ett visserligen ofta mildt *våld*, att *åskan* egentligen är *ås-åka* (*Åsa*-guden Tors åkande) — sedan man inhämtat detta, finner man säkert undantagen icke så konstiga. — Etymologier böra naturligtvis ej såsom en lärd barlast få tynga på elementarundervisningen, men den hjälp för minnet de ofta lemna får icke därföre underskattas och förbises, icke häller det uppfostrande element de kunna innehålla: det är nyttigt att från början vänjas att söka en orsak jämväl för det skenbart nyckfulla. Många etymologier i SUNDÉNS rättstavningslära ha säkert varit till gagn redan på undervisningens allra första stadier.

Liksom vid *ä*-ljudet måste man i fråga om *å* uppställa något andra lagar för utländska ord än för inhemska. Så hava ock alla ortografer gjort; ej ens Rättstavningssällskapet har kunnat undgå det, fastän det ej uttryckligen nämner »utländska ord».

Vår regel blir helt kort och analog med den för *ä*-ljudet gällande: I formellt främmande ord tecknas långt *å*-ljud med *o*.

Då ju det korta *å*-ljudet även i inhemska ord skrives med *o*, blir här ingen olikhet mellan dem och lånorden.

Några få undantag från den givna regeln måste emellertid göras. Det viktigaste är det som stadgar *å*-tecknets användning i ordslut: *berså, riddå.* Ävenså böra tills vidare några ej fullt naturaliserade utländska ord behålla sitt *o*, ehuru de icke genom yttre märken kunna igenkännas som främmande.

»Formellt främmande» ord röja sig, såsom vi påminna oss, väsentligen därigenom att de ej hafva akcenten på sin första stavelse. Rättstavningssällskapet låter också regeln utan inskränkning gälla för ord af sådan form som *symbol.* I sitt nit för undantagslösa regler stavar det till och med *aplod* — en beteckning som ju obestridligen är att anse som sämre än den vanliga, så länge det långa *å*-ljudet regelmässigt skrives *å.* Ordet är visst ej det enda undantaget. *Aladob, debosj, resor* (för det nuvarande *resår*) följa med, och möjligen ännu flera. Former som *resor, aplod* äro från läsbarhetens synpunkt ej berömvärda. Om man ock vet, att tonen ligger på sista stavelsen, är man dock mäst böjd att uttala orden efter mönstret af *kontor, metod.*

Ja, till och med två rent svenska ord träffas af regeln;

gutår (af *godt år*) och *gunås* (af *Gud nåde oss*), hvilka ord alltså, om inga undantag medgåves, skulle komma att tecknas *gutor, gunos*.

De utländska ord, som utan att på sin form genast igenkännas som främlingar, dock böra stavas som sådana, äro ej många; få rättstavningsläror anse mer än 4 à 5 tillräckligt svenska för att behöva upptagas.

Jag har emellertid antecknat följande större antal: *lord, hord, brosch, loge, tom, dom, trop, klor, rob, strof, portvin, porter, proper, nobel, sobel, kronisk* och *logisk*, samt med kort *å*-ljud *onkel* och *sold*. Naturligtvis också alla släktord till de uppräknade. Rättstavningssällskapet, som ej tänkt på samhörighetens fordringar, kommer att som motsats till sitt *nåbel* få ett *ingnobel*, eller — om det uttalet anses rättare — ett *injobel*.

Då svenskan ej känner stammar på *ångd* och *ångs*, kunna ord som *rond, sond, fond, blond, frond, brons* räknas som formellt främmande och på denna grund behålla *o;* om *n* jfr s. 123.

Enligt Rättstavningssällskapets regler skola alla dessa ord skrivas med *å*, utom det redan nämnda *blond* och märkvärdigt nog *logisk* (genom förbiseende eller på grund af ett mig obekant uttal med *o*?). *Kronisk*, som uttryckligen upptagas med formen *krånisk*, förefaller alldeles likställdt med *logisk*, och om *blond* har det »vacklande uttal» med *o*, som angives genom skriften, gäller säkert detsamma om de övriga på *-ond*.

För mig synas Rättstavningssällskapets *bråsj, fångd, ånkel* föga antagliga, i synnerhet icke de senare, som ha det vanligen med *o* tecknade korta *å*-ljudet.

Efter sällskapets regler måste vi också få namnformerna *Åskar, Gåtfrid, Åtto*. Det är sannt att sällskapet icke vill lagstifta för namn, enär dessa »äro beroende af vederbörandes godtycke». Men om »vederbörande» själv är en uppriktig medlem i sällskapet, bör han naturligtvis, enligt den gamla regeln att *charité bien ordonnée commence par soi-même*, i första rummet lätta sin egen allra mäst privata rättstavningsmöda, detta jämväl för exemplets skull. Formen *Aksel* har ju på denna väg redan fått en hedrad plats. Märkvärdigt är att tecknet *ä*, som till följd af historiska förhållanden från gammalt har en mycket tillbakaträngd ställning inom namnområdet, ännu knappt där gjort någon erövring utom det lilla *Pär*. Ett *Äbbe* eller *Ämma*, ett *Härman* eller *Svänn* eller *Ärnst* synes ännu ingen ha vågat sig på.

Regeln att *å*-ljudet i obetonande förstavelser tecknas *o* medför ändring i flera främmande ord. Fröken *Aurore* skall icke hädanefter, sedan hon på teatern *applåderat* en *vådevill*, vid hemkomsten söka hvila i en *fåtölj* eller en *kåsös*. Hon förvandlas själv till *Oror*, *aploderna* komma att gälla en *vodevill* och hvilan sökes i en *fotölj* eller en *kosös*. Att dessa former och andra med dem likställda — *koseri*, *epolett*, *sovera*, *sjosé* (d. v. s. *chaussé*) m. fl. komma att blott för den pedagogiska linjalens skull få en värkligen missledande beteckning, inses om man beaktar det sidan 61 nämnda förhållandet, att *o* i öppna stavelser regelrätt är tecken för *o*-ljudet, ej för *å*-ljudet.

En på särskildt sätt beaktansvärd uppgift förekommer i Rättstavningssällskapets *å*-regel. Det säges där, att man, »till undvikande af tvetydighet» skriver *blott* (i betydelsen *bara*) och *gott* (af *god*). Man borde ha full rätt att häraf draga den slutsatsen, att sällskapet, mot hvad man väntat, i allra högsta grad håller på den s. k. »ordskillnadsprincipen». Ty de tillfällen, då supinet *gått* och adjektivet *godt* kunna genom förväxling vålla missuppfattning äro så ytterligt få, att det fordras en icke vanlig fyndighet för att sätta ihop en sats, där sådant inträffar. Om värkligen så svårförblandade ord behöva skiljas, så är man i ännu mycket högre grad befogad att hålla på andra hittills befintliga dubbelformer. Ja, man skulle t. o. m. kunna anses skyldig att införa nya, man borde t. ex. genom olika stavning förekomma, att *ris*gröt antoges vara lagad af björk*ris*, eller att uppgiften om att en häst blifvit *fodrad* uppfattades såsom om han varit inlemnad hos skräddaren.

Sanna förhållandet är väl emellertid, att det icke alls är fruktan för missförstånd, som hindrat ändringen af *godt* till *gått*; det är helt enkelt den naturliga känslan för samhörighetslagen som inlagt sin oemotståndliga, om ock omedvetna protest. Intet kan bättre än anförandet af ett sådant skäl som det nämnda visa, hur grundligt man förbisett tillvaron af ifrågavarande lag. När en så främmande grund åberopas för en i sig själv naturlig sak, så förefaller det nästan som ett tillämpande af satsen: *naturalia non sunt turpia, modo occulte fiant.*

Ett oriktigt skäl för en riktig åtgärd anföres också, när stavningen af *byrå* med *å* skylles på ordets »vacklande uttal». Som namn på en möbel är ordet icke alls vacklande; det har

då alltid akcent på första stavelsen. Men om ock så ej vore, måste dock *å* skrivas, här som i *gorå*, för att ej locka den läsande till ett falskt uttal. Ett *o* i slutet skulle naturligast uppfattats såsom likbetydande med det vi finna i *motto, sago, Otto.*

I sammanhang med den nyss behandlade frågan om *godt* och *gått* kunna några anmärkningar om ordskillnadsgrundsatsen få sin plats här.

Att denna principiellt ej kan frånkännas ett visst berättigande, har jag redan i början af denna uppsats sökt visa. Häraf följer emellertid ingalunda, att jag anser dess tillämpande vara nödigt eller ens lämpligt i alla de fall, där sådant hittills varit vanligt. Tvärtom är det min åsikt, att i de flästa fall olikstavningen är fullkomligt gagnlös.

Blott när båda orden i grammatiskt hänseende stå hvarandra mycket nära, är missuppfattning tänkbar, svårligen om t. ex. det ena är ett värb, det andra ett nomen eller ett advärb o. d. Ordens ställning i satsen förebygger i sådana fall alltid hvarje tvetydighet. Från denna synpunkt är det alldeles onödigt att skilja t. ex. mellan *män* och *men, däm* och *dem, jo* och *Hjo, rykte* och *ryckte, kära* och *tjära, lacks* och *lax, hjärna* och *gärna, hvart, vart* och *vardt* o. s. v.

Men icke ens de grammatiskt likställda orden behöva skiljas, när de tillhöra långt skilda begreppsområden. Sammanhanget förbjuder då nästan alltid en förväxling.

Om vi läsa att någon fiskare användt en *not* för sitt fiske, uppfatta vi det ej så, som skulle han ha insnärjt sina offer med en illfundigt affattad diplomatisk skrivelse. Icke häller tänka vi att han, likt Arion eller Väinämöinen, lockat havets åbor till sig med musik.

Hundra gånger ha vi hört och sett frasen *hoppets ankare*, men dock har säkert vår fantasi aldrig sökt det vare sig i gymnastiksalen eller i vinkällaren.

Och skalden, som besjunger sin längtan till sin *flickas famn*, icke tänker han därvid först på en skomakare och sedan på tre alnar ved. Hans läsare göra det icke häller, lyckligtvis.

Förväxling blir på sådant sätt ej ofta möjlig. Fall sådana som *gladt* och *glatt, vidt* och *hvitt*, där de likljudande uttrycken båda äro egenskapsord, båda af samma genus och båda i vid-

sträckt omfång tillämpliga, eller sådana som *flykt* och *flygt*, där orden i grammatiskt hänseende äro fullständigt paralella och till betydelsen mycket närstående — sådana fall träffas endast ytterst sparsamt i vårt språk. Bland de något över 100 likljudande men enligt bruket olikskrivna ordpar, som jag antecknat ur vår svenska ortografi, äro de anförda, jämte möjligen några participier såsom *trätt-trädt, stödt-stött, blödt-blött, bedt-bett* samt substantiven *skäl-själ, verk-värk, plikt-pligt, jord-hjord* de enda, som någon gång, fast icke just under vanliga förhållanden, skulle kunna giva anledning till missuppfattning.

De olikklädda tvillingord, som vårt språk eger, hava — såsom man vid granskning lätt skall finna — ingalunda fått sin skilda dräkt som följd af någon önskan att förebygga misstag. Skälet har legat blott i etymologiska och grammatiska förhållanden. *Jord, hjord* och *gjord* skiljas af oss i skrift blott därför att de hos våra förfäder skilde sig i uttal, *stödt* och *stött* blott därför att stamformerna äro olika; i intetdera fallet har man haft till mål att differentiera. De enda exempel, där ett sådant syfte kan tänkas föreligga, lemna, så vidt jag kan se, de förutnämnda orden *verk-värk, pligt-plikt, jagt-jakt*.

Med afseende på det första ordparet kan erinras, att man ända tills in mot slutet af förra århundradet utan olägenhet tecknade båda orden som *värk*, och att danskarne ännu i dag teckna dem lika. Orden skilja sig dessutom i kön, och när en artickel eller ett egenskapsord tillkommer, förbjudes oftast redan därigenom hvarje sammanblandning. Någon olägenhet torde under sådana förhållanden ej gärna kunna uppkomma genom utplånandet af den blott grafiska, icke språkliga skillnaden mellan orden. Etymologiskt sammanhänga de, som bekant; jfr huvudet »värker» med huvudet »arbetar».

Också *pligt* och *plikt* äro egentligen samma ord användt med olika begreppsskiftning. IHRE skriver båda uttrycken på samma sätt; han upptager dem i sitt lexikon tillhopa under rubruken: »*plickt*, vel rectius *pligt*». Att i stavningen skilja den andliga och den materiella plikten är lika onödigt, som det vore att ha olika stavning i *bot* allteftersom det betecknar en andlig botöfning (»göra bot») eller står som entalsform till det materiella *böter* (»vid bot af tio daler» DALIN).

Likså äro *jagt* och *jakt* etymologiskt sedt alldeles samma sak: det senare heter egentligen *jagtskepp*, d. v. s. snabbseglare. IHRE skriver orden lika och båda sammanfalla i danskarnas *Jagt*. Att skilja deras stavning är så mycket onödigare, som de tillhöra nog skilda begreppsområden för att ej genom likskrivning kunna vålla otydlighet.

De båda ord, som vi skilja under formerna *flykt* och *flygt*. sammanfalla hos danskarna i *Flugt*. Och vinsten af att i vår skrift kunna skilja dem, då vi i alla fall ej kunna skilja dem i vårt tal, synes mig ej uppväga mödan att ha en särskild ortografisk regel för dessa två ord. Om *gt* och *kt* mera sedan.

Orden *verld* och *värd* skulle näppeligen kunna förväxlas, om vi ock beslöte oss för att efter uttalet teckna dem alldeles lika. Emellertid fruktar jag, att det vore för mycket stötande, om vi på en gång i två hänseenden ville ändra stavningen af det särskildt i andlig literatur så vanliga ordet *verld*. Det torde tills vidare vara lämpligast att skriva det som *värld*.

När någon gång under egendomliga förhållanden en tvetydighet uppstår genom dessa eller andra likljudande uttrycks likskrivning, så är den i de flästa fall afsiktlig och att räkna blott som ett ordspel. Och till dylika skämtsamma användningar af språkets ljudförhållanden är ortografen ej skyldig att taga hänsyn. Såsom skäl att olikstava det senast nämnda ordparet må man därför ej åberopa, t. ex. att FAHLCRANTZ i ett skåltal i *Noachs ark* inflätar raden:

Vår verld är den bästa och likaså vår värd.

Enligt gammal erfarenhet behöver man ju ej alltid gå med paraply, därför att det stundom rägnar. Om den skrivande bryr sig om att bli förstådd af sin läsare, så undviker han naturligtvis tvetydighet, och när det t. ex. gäller att skilja mellan *flykt* och *flygt*, ger han i skrift lika väl som i tal en sådan vändning åt sina uttryck, att missuppfattning förebygges.

Det har förmodligen icke undgått läsaren, att formerna *jakt*, *flykt* såsom härledningar af *jaga*, *flyga* stå i strid mot samhörighetslagen, och att jag sålunda genom att här insätta ett *k* varit otrogen mot mina egna läror.

Det är också först efter mycken tvekan, som jag vågat föreslå att i detta fall göra ett undantag från nämnda lag — ett

undantag, som skulle omfatta substantiviska bildningar på *-t*, *-d*, *-st*, vanligen med abstrakt betydelse.

Vår nuvarande skrift är i fråga om dessa ords stavning mycket inkonsekvent. För att bringa reda måste man antingen bestämma sig för det undantag jag nämnt och som redan af flera författare varit sedan åratal erkändt och antaget, eller ock i motsatt fall gripa sig an med att ändra en rad andra ord på ett sätt, som skulle stöta vida mer. Former som *brannd*, *afunnd*, *svullst*, *skyggd*, *lasst*, *skrivt*, *lövte* kunna icke hoppas bli mottagna.

Ett språkligt skäl af värklig betydelse finnes också att här ej tillämpa lagen om stavning efter stamordet. De nämnda abstraktbildningarna leda i de flästa fall sina anor tillbaka till en mycket aflägsen forntid, en tid, som ligger bortom all historia; så orden *brand* och *af-und*. Till en annan betydande del ha dessa ord också uppkommit i andra länder än vårt och äro att betrakta som (visserligen gamla) lånord; så *jagt*, *flygt* och övriga på *-gt*, hvilka nästan alla äro bildade efter hög- eller lågtyska mönster.

Man kan icke nu hos oss skapa nya ord med dessa ändelser, såsom man t. ex. kan med *-ist*, *-isk* och *-het* (t. ex. alla förenade i ett *Darwin-ist-isk-het*); de äro icke längre hvad KLUGE kallar »produktiva» ordbildningsmedel.

Men just dessa förhållanden, ordens höga ålder och deras utländska härkomst, vålla att de i sin betydelse ofta ganska mycket aflägsna sig från de motsvarande stamord, som finnas i vårt språk. Samhörighetskänslan kan därför här ofta endast mycket svagt göra sin makt gällande. Det band, som knyter *dräkt* och *tvedräkt* till *draga*, det som förenar *bukt* med *buga*, *slakt* och *släkt* med *slag*, detta band är tydligen mycket löst. *Ut-sikt* är i formellt hänseende så långt skildt från *se*, *såg*, att här en analogistavning ej efter vanliga regler kan fordras. Detsamma gäller om *makt* och *förmåga*. Till *svikt* finnes i högsvenskan icke ens något stamord, som kunde försvara *g*.

Som ett stöd för det uppställda ortografiska undantaget kan möjligen också förtjena anföras, att jag kommit därtill oberoende af en alldeles liknande regel om bildningar på *d*, *t*, *st*, som finnes i den nya och delvis i den äldre tyska ortografien, och här

stadgar enkel konsonant för dubbel; jfr *du kannst* men *die Kunst*, *du gewinnst* men *der Gewinst*. Språkhistoriskt sedt är också enkelskrivningen i dessa fall det riktiga; i sådana ord som *af-und*, (på-)*fund* har från början ljudförbindelsen *un* uttalats på ett mycket flyktigt sätt.

Den undantagsregel, som blivit uppstäld för ifrågavarande ordgrupp, sträcker sig naturligtvis också till därmed sammanhörande sekundära former. Alltså *släkte*, *släkting*, *ansikte*, *duktig*, *spänstig*.

En mindre angenäm konsekvens af undantaget är att det nödgar oss att stava orden *bygd* och *brygd* (och möjligen ännu något annat) olika, allteftersom de äro substantiv eller participier. Så är väl emellertid redan nu ett ganska vanligt skrivsätt.

Mera kännbar är en annan olägenhet af undantaget: det tvingar oss till formerna *upptäkt* (jfr dock *nattväkt*, som för känslan sammanhänger med *väcka* snarare än med *vaka*), *grus-täkt* (= *-tägt*), *mitt* (= *midt*), *ritt*, *skritt*, *bunt*, *glättig*. Vi skriva dock redan *snitt*, *stötta*, *ketting* med *tt*, vid sidan af *snida*, *stöd*, *ked* och *kedja* med *d*, och vi ha alltså redan i vårt våld en del af det område det gäller. Dock nekar jag ej, att min känsla så starkt reagerar särskildt mot formerna *mitt* (jfr *mid-ljud* och *midt-ljud* samt danskarnas *Midt*), *ritt* (d. *Ridt*) och *glättig* (jfr *glädje*), att jag vore frestad att här göra ett undantag från undantaget.

Former som *hardt när*, *vindt-hund*, *ändt-lig* höra ej hit, ty *t*-ljudet är i dem ej en afledningsändelse, utan en rent fonetisk ombildning af *d*. Af dessa ortografiskt svåra ord böra enligt min åsikt blott de fåtaliga stavas med *d*, som i svenskan ega lätt igenkända släktingar med *d*. Således å ena sidan *hart när*, *skiltvakt*, *anförvant*, *valthorn*, å andra sidan *handtvärk*, *landtman*, *vindthund*, *ändtlig*, *fiendtlig*. *Tidt* (och ofta) förenklas af en och annan till *titt*, en ändring, som ej är berättigad, så länge vi ännu ha kvar ordets superlativform i uttrycket *som tidast* (förbigånget i de flästa ordböcker, men dock nämndt både af WESTE och DALIN). Danskarna skriva visserligen *tit* utan *d*, ehuru de äljest använda *dt* efter samma regel som vi. Men när man finner gradförhöjningen *tit* — *tiere* — *tiest* undrar man ej härpå: *d*-ljudet i det danska stamordet har alldeles försvunnit både ur uttalet och ur språkmedvetandet.

I anslutning till det enda stora undantag, som samhörighetslagen redan delvis hos oss har, och som jag för att vinna konsekvens ytterligare velat något utvidga, nämner jag här några andra mindre undantag, förekommande i den vanligen gängse ortografien. Vi skriva *sits, sats, stiltje* med enkel konsonant, oaktadt stamorden *sitta, sätta* och *stilla* ha dubbel. Skälet till oregelbundenheten är naturligtvis att de tre substantiven ej äro inhemska bildningar utan lånord, de båda första från Tyskland, det sista från Holland; samma skäl är det för öfvrigt, som skaffat oss *tt* för *dt* i de ovannämnda *snitt, stötta, ketting.* — *Känsla* och *bränsle* borde haft dubbelkonsonant lika väl som *dricksle.* I *rädsla* hör man väl ofta långt *ä*, hvarför formen kan anses riktig; ordet är också bildadt ej af *rädd* utan af *rädas.* — Vid *spindel* tänker man åtminstone i ordets ena betydelse ej på *spinna*, ordet borde annars haft två *n.* Likså väntade man i *vilse* två *l*, i *torka* två *r* — så tecknades också det senare ordet ofta förr. Framför ändelsen *sk* enkelskriver man på senare tider gärna konsonanten; *lapsk, klipsk, rysk* ha dock ej ännu fullt utträngt de konsekventa formerna *lappsk, klippsk, ryssk;* i namn står naturligtvis dubbelkonsonanten alltid kvar: *Cardellsk, Benettsk.* Mera afgjordt hänger bruket vid *ilsken, inbilsk* (i danskan *inbildsk*), *spotsk, finsk.* Likså väl också vid enkelskrivning af *d* i neutralformer som *sedt, trodt;* då tre bokstäver *ddt* onekligen vore mycket för ett enda ljud, må samhörighetslagen här få jämka med sin fordran.

De undantag, som kanske finnas utöver de här nämnda, torde icke vara synnerligen många.

Vi kunna nu vända oss till frågan om *f* och *fv* såsom tecken för *v.* Både Lyttkens och Wulff och Rättstavningssällskapet yrka här på reform. Att jag i denna punkt står på samma sida har läsaren redan haft tillfälle att märka — och att stöta sig på. Ty det lönar sig ej att bestrida, att en ändring i detta afseende väcker anstöt. De ord, som genom införande af ett ljudenligt *v* för *f* och *fv* antaga ändradt utseende, äro så många, delvis även så vanliga, att reformen ej kan ske obemärkt. Alltså, en ändring är här svår, svår i icke ringa grad. Må vi emellertid se till, hvad som likväl talar för en reform och hvad som kan underlätta den.

Om en sak, som är fördömd af teorien, också därmed vore förvisad från praktiken, så skulle vi längesedan varit befriade från alla afhandlingar om detta ämne. Det finnes väl knappast någon svensk ortograf, som icke erkänt, att den ifrågavarande användningen af *fv* och *f* är ett af vår skrifts svåraste och orimligaste lyten. De, som ändock hållit på denna beteckning, ha så godt som uteslutande gjort det på den grund, att felet syntes för inrotadt att nu kunna rättas.

Många ha emellertid de varit, som ansett en reform möjlig och yrkat på att företaga den. I HAZELII arbete finner man en lång och intressant redogörelse för den ihärdiga opposition mot den oriktiga användningen af *fv* och *f*, som pågått ända sedan 1600-talet, en opposition, som knyter sig till namnen AURIVILLIUS, TJÄLLMANN, PFEIF, STOBÆUS, BJÖRNER, LAUREL, BROMANN, HOF, SILVERSTOLPE — själva namnets form är betecknande — TULLBERG, SUNDEVALL m. fl., för att ej nämna den sista tidens författare. Bland dem som uttryckligen ogillat det vanliga skrivsättet och endast på grund af misströstan om ändringens möjlighet fogat sig efter bruket, kunna vi nämna IHRE, BOTIN och LEOPOLD. Också Svenska Akademien erkänner (1801), att ifrågavarande sed är en »onödighet och besynnerlighet». RYDQVIST, som innan han förblindades af polemisk iver i flera fall själv var intresserad för ortografiska reformer, kallar (1863) *fv* en »barbarism» och finner det »innehålla både en oriktighet och en onödighet». Ännu starkare uttrycker sig TULLBERG, som i *fv* ser »den styggaste och vedervärdigaste av alla svenska skrivformer»; på liknande vis bedömmes det af AURÉN, som finner denna beteckning sådan, att man »vore berättigad att tro den tillhöra vildarne på Söderhafsöarne och icke ett af Europas mest bildade folk».

Af Nordiska Rättstavningsmötet föreslogs också enhälligt att här införa den enkla och naturliga beteckningen med *v*.

All möjlig enighet råder alltså därom, att en reform vore önsklig. Nästan det enda argument till förmån för bruket, som RYDQVIST under sin olyckliga fäjd mot de skandinaviskt sinnade nystavarna kunde hitta på, var att *fv* borde bevaras såsom »en fana för dem, som nitälska för svenska bruk och traditioner». Med ett sådant argument kunde man ju dock på sin tid ha försvarat först hedendom, sedan katolicism; det kunde ännu med

fördel brukas till försvar för vidskepelse, dåliga landsvägar, skogssvedjande, näsdukslöshet, halmtäckta hus vid stadsgatorna, och många andra fosterländska institutioner, som genom en ännu högre ålder äro ännu mer vördnadsvärda än *fv*.

Den fördomsfrie bör naturligtvis räkna det som en ren vinst, om genom försvinnandet af ett så olyckligt svenskhetsmärke vår skrift mera närmas till våra skandinaviska fränders. När den fullkomligt onödiga, blott ortografiska skillnaden blivit undanröjd, kommer ju danskars och norrmäns literatur att förefalla oss så mycket mindre främmande, och omvändt måste också då svenska författares arbeten synas mera tillgängliga för övriga skandinaver. Säkerligen anse alla våra grannar med den berömde danske språkforskaren RASK, att *fv* är »ett fel och en fläck» på den svenska rättstavningen. Och knappast finnes någon blott ortografisk egenhet, som i lika hög grad som denna skiljer de nordiska folken.

Just från våra grannfolk kunna vi också hemta ett bevis, att det är möjligt att med framgång föra krig mot *f*. Ännu HOLBERG skrev i sina älsta arbeten *gaf* för *gav* o. d.; längre är det ej sedan danskarna genomförde den reform, som nu hos oss står på dagordningen. Också vi själva ha för övrigt flera gånger reformerat vår *f*-ortografi. I den äldre Västgötalagen skrives fullkomligt riktigt *hava, haua*; från och med 1300-talet uppdyka så formerna *hafua, haffwa, hafva*. Under reformationstiden skrev man *haffua* (liksom i slutet af ord *haff*) och det är först på 1600-talet, som det nuvarande *hafva* blir fullt befästadt [1]).

Ingen kan väl önska eller tänka att den nuvarande formen skall kvarstå i vår skrift intill dagarnas ända. Förr eller senare måste en reform ske, om ej genom hopningen af slika arkaistiska element i vår stavning denna skall komma på engelskans ståndpunkt.

[1]) Redan i slutet af 1600-talet använde man samhörighetslagen till förklaring att det överflödiga *f*-tecknet i *fv*. "Hvad *fw* angår — heter det i ett troligen af URBAN HIÄRNE författadt dokument — så har det mäst begyntz att skrifwas emot det femtonde seculum, som i Calmare Recess och andra skrifter kan finnas, hwilcket man altsedan har brukat, och det icke utan ordsak, emädan man i deras primitivis, såsom *hafwer, gifwer, skrifwer, halfwa* finner *f*, såsom *haft, gift, skrift, halft*". Se HERNLUND, *Förslag och åtgärder till svenska skriftspråkets reglerande 1691—1739* (1883) sid. 45.

Men om man fritt och uppriktigt vidgår att en reform en gång skall och bör ske, så bör man i detta fall också erkänna, att den hällre bör ske just nu än i framtiden, hällre i dag än i morgon. Vår ortografi genomgår för närvarande en kris, den är redan så vacklande, att man bör begagna tillfället för att få en af de stora reformerna, den om hvilken största enighet råder, med bland de flera små. Och särskildt på *f*- och *fv*-området finnas vissa ej fullt stadgade förhållanden, som ännu kunna bilda en lämplig utgångspunkt för ändringarna, men som efterhand skulle försvinna.

Det är mäst genom vårt språks uppblandning med ännu ej fullt acklimatiserade främmande ord, som stavsättet i några hithörande fall är osäkert. Tvivelsutan finnas rätt belästa personer som icke med visshet kunna säga, huru orden *salva* och *larv* i sina skilda betydelser böra stavas; som ej kunna säkert uppgiva om *parvel, kravel, körvel, pulver, nerv* böra ha *f* eller icke; som ej veta att *lovera* och *haveri*, trots sitt sammanhang med de ord, som bruka tecknas *lof* och *haf*, dock enligt den officiella rättstavningen sakna *f*, under det att *hofvera* har ett sådant, som anse att *Gustaf* i flertal heter *Gustafver* (jfr *Olaf-Olafver*), men förbryllas, när de besinna att femininformen därtill måste heta *Gustavor*, utan *f*, enär singularis ju heter *Gustava*. *Arvode* och *afvita* äro ock tvistiga ord, som man ser tecknade än med, än utan *f*.

Detta allt är emellertid blott mera strödda fall. Viktigare äro de många på *-v* slutande utländska ord, som vårt språk upptagit: ord sådana som *skandinav, oktav, elev, alkov, arkiv, recidiv, oliv, massiv, aktiv* o. s. v. Särskildt hava vi många ord på *-iv*, och antalet växer för hvarje år. Tillvaron af dessa ord med slutande *v* måste räknas som en liten hjälp vid införandet af en liknande beteckning också i inhemska ord; de försona i någon mån vårt öga med ett *v* som ordslut.

Men ju mera dessa utländska ord hinna bli hemmastadda hos oss, dess mer benägna bli de ock att antaga svensk stavning. Vi ha ju redan sedan länge formen *slaf* i betydelsen »träl», under det vi skriva det mera främmande folkslagsnamnet som *slav;* ursprungligen äro orden identiska. Vi skriva alltid *bref* med *f*, fastän ordet innehåller alldeles samma stam som *breviarium*, *abbreviera*; det betyder ursprungligen en »kort» skrivelse. Den arkaistiska formen *braf* af *bra* teckna vi också med *f;* likaså

skriva vi *glaf* (jfr fransmännens *glaive*), stundom också *klaf, nerf*.

Det är, såsom vi se och såsom naturligt är, de »formellt inhemska» orden som lättast böjt sig under den inhemska, olämpliga skrivseden. Men även de utländskt formade ha ej blivit alldeles oberörda. *Prestav* skrives allmänt med *f*, på grund af ordets inbillade sammanhang med *staf* (jfr Tamm, *Svenska ord belysta genom de slav. och balt. språken*, 1881, s. 7), likaså *kaluf* på grund af en närliggande kombination med *luf, lufva*. Genom folketymologisk ombildning har också *leucojum* (af det grekiska *leucos* hvit) blivit *löfkoja*. Några ortografer hava visserligen på senaste tiden sökt rätta det sista ordets form till *levkoja*. Men om etymologien i detta fall skulle få gälla som stavningsgrund, så borde också omvändt *schavott* och *lavett* få ett *f* insatt, då ju det förra ordet kommer från det franska *échafaud*, och det senare går tillbaka till fransmännens *l'affût*, förmedladt genom tyskarnas af oss oriktigt lästa *Lavette*.

Till och med där ingen värklig eller blott folklig etymologi kunnat understödja övergången till vår svenska beteckning med *f* har en sådan börjat låta se sig. Rydqvist röjde en viss böjelse att införa stavningen *passif, skandinaf*. Svenska Akademiens Ordlista skriver i neutrum *passift, negatift* o. s. v., genom hvilka former naturligtvis införandet af ett *f* också i de icke neutrala formerna förberedes. Redan 1801 förordade Leopold *elef* o. d.

Vi se af allt detta, huru den utländska, bättre beteckningen med *v* står i fara att bli undanträngd af den sämre med *f*. Sker detta en gång fullständigt, så blir det naturligtvis så mycket svårare att framgångsrikt upptaga striden mot *fv* och *f*. Alltså — vilja vi med allvar en förbättring här, så böra vi vilja den nu strax.

Må rätt många enskilda ha beslutsamhet och självövervinnelse nog att taga det afgörande steget, så kan det också lyckas.

En sak, som rätt mycket underlättar *f*-reformen, få vi ej glömma att taga med i räkningen: reformen låter i det hela binda sig vid en ganska lätt regel. Den skrivande och med honom sättaren och korrekturläsaren — två viktiga personer vid hvarje stavningsändring — behöva nästan endast lära att »i stället för *f* och *fv* sättes *v*, där *v* höres».

I detta hänseende är en förbättring på *f*-området mycket

lättare än i fråga om *ä-* och *å*-ljuden, där icke ens de allra argaste nystavare ännu vågat framlägga en så enkel regel, och där i själva värket ljudens svävande beskaffenhet och dialekternas skiftning i många fall skulle göra den alldeles obrukbar.

Huru mycket en lätt regel betyder se vi allra bäst däraf, att bland det Nordiska Rättstavningsmötets förslag intet haft lättare att bryta sig väg än det som rörde teckningen af *k* för *q*.

Utan tvekan kan man påstå, att af alla mötets förslag var det nämnda det som hade minst praktisk betydelse. Hvarken för den läsande eller för den skrivande kunde här den oregelbundna beteckningen vara till någon större olägenhet. Reformen tjenade sålunda egentligen mera att tillfredsställa vårt teoretiska sinne för ordning och likformighet än något värkligen praktiskt syfte. Naturligtvis böra vi dock glädjas åt att ändringen tagit fart, den innebär alltid en förenkling, om ock ringa. De i början ofta hörda klagomålen om att t. ex. insättandet af ett *k* i *qvinna* borttoge all ideal *kvinnlighet* ur ordet och endast läte *pigaktigheten* stanna kvar — dylika klagomål höras nu ej så mycket. *Kv* för *qv* har ögonskenligen vunnit framtiden på sin sida — och detta i väsentlig mån blott för den bekväma regelns skull.

Om nu sålunda *f*-reformen ur den skrivandes synpunkt har bättre förutsättningar att lyckas än mången annan stavningsändring, så torde dock övergången genom ett litet undantag böra göras mindre iögonenfallande och därigenom för den läsandes känsla mindre sårande. Jag tror att vi till en följande reformtid böra spara det enda lilla ordet *af*.

Ordet är bland alla hithörande det vanligaste — man glömme särskildt ej dess vidsträckta bruk i sammansättningar. Det kunde redan på denna grund kanske påräkna någon skoning. Men det förtjenar sådan också af det skäl, att det är så kort. En reform som förvandlar *af* till *av* är, som man finner, af ytterst radikal natur: den ändrar ju halva ordet. Ett viktigt stöd har ändtligen formen *af* däri, att jämväl dansk-norskan just för detta ord gjort ett undantag. Visserligen har en och annan börjat skriva *av*, t. ex. den originelle norske språkivraren Knudsen. Hittills har likväl *av*-stræavet ej väckt stor anklang.

Om man, som jag hoppas, bestämmer sig för *f*-reformen, finnas likväl några punkter, där man vid tillämpningen kan känna

sig en smula villrådig och om hvilka ett par ord här måste sägas.

Man kan t. ex. just med afseende på nyss gjorda undantag för *af* fråga, om det har någon tillämplighet på en sådan bildning som det med högtyskans *Ablass* paralella, ursprungligen lågtyska *aflat*, hvilket man ju på svenskt område icke kan upplösa i bekanta sammansättningsleder. Språkkänslan giver här lätt det riktiga svaret, den tvekar ej ett ögonblick om att ordet är sammansatt (sista stavelsen uttalas med vokallängd); den nödgar oss alltså att teckna *af* alldeles som i *aflåta*. På samma sätt skriva vi redan, enligt språkkänslans bud, *afund*, icke *afvund*, ehuru *und* icke i svenskan förekommer ensamt. Och om här tanken på *unna* kan påstås ha medvärkat till den riktiga delningen, så finnes i alla händelser ingen sådan möjlighet vid *ojäfaktig* och liknande ord, som vi teckna utan *fv* blott därför att språkkänslan uppfattar dem som sammansatta. Förmodligen har också vår benägenhet att, ortografernas påbud till trots, skriva *arvode* med blott *v* sin grund däri, att ordet uttalas som formellt sammansatt: *arr-vode*.

Viktigare än frågan om *af-lat*, *af-und* och dylika ord är emellertid frågan hur *v* bör behandlas före aflednings- och böjningsändelser. Skall man af *ljuv*, *kräva* bilda neutrum *ljuvt* eller *ljuft*, supinum *krävt* eller *kräft*? — Frågan har, beträffande de utländska orden, redan för längesedan blivit »satt under debatt». Den kan där formuleras så: skall man skriva *massift* eller *massivt*? På den förstnämnda beteckningens sida ställa sig här både den yttersta vänstern och den yttersta högern, både Rättstavningssällskapet och, som vi redan nämnt, RYDQVIST och Svenska Akademiens Ordlista. Samma form tillstyrktes också redan af Nordiska Rättstavningsmötet och beskyddas nu af LYTTKENS och WULFF. Den borde då anses vara mycket fast tryggad. Hittills har emellertid formen *massivt* lyckats hålla sig uppe såsom den allmännast gängse. Den förordas också af Stockholms Läraresällskap.

Med antagande af formen *massift* följer naturligtvis också antagande af *ljuft*, *kräft*. Det skäl som anföres för dessa former är att man icke i tvivelaktiga fall bör ändra det bestående. Det är tydligt, att det *v*, som slutar *ljuv*, framför det neutrala *t* lätt antager åtminstone en dragning till *f*. Detsamma inträffar också

vid tillägg af ett *s*, alltså i genitiven *grafs* och i passivet *trifs*. Rättstavningssällskapet har därföre ock fullt konsekvent behållit *f* jämväl i dessa former. Hazelius och Lyttkens-Wulff ha däremot insett att en böjning som *grav-grafs* skulle vara för abnorm, och de ha på denna grund här, liksom i fråga om enkelskrivning af konsonant, gjort undantag för genitivt och passivt *-s*. De hava härvid enligt min tanke ledts af en fullkomligt riktig känsla, — just den, som uttrycker sig i samhörighetslagen. Endast beklagar jag, att de ej låtit känslan leda sig ännu ett stycke längre väg. Det är alldeles godtyckligt att antaga ett närmare samband mellan nominativ och genitiv, aktiv och passiv än mellan maskulinum och neutrum, infinitiv och supinum. Det enda konsekventa är att låta samhörighetslagen här gälla i alldeles samma utsträckning som överallt annars.

Det är också blott skenbart, som det är mera konservativt att behålla *ljuft*, *kräft* än att, som jag vill, ändra dem till *ljuvt*, *krävt* på samma gång stamformerna bliva till *ljuv*, *kräva*. Den konservatism, som skyddar vissa enskilda ordformer, är vida mindre och af vida lägre rang än den, som skyddar en det hela behärskande princip. När Rättstavningssällskapet t. ex. efter *allmänn* skriver också *allmännhet* med två *n*, ehuru endast ett *n* är fonetiskt berättigadt, har det gått till väga alldeles så som jag anser riktigt i fråga om *f*.

Det är endast för den som direkt omsätter ett ord från gammal stavning i ny, som bevarandet af *f* i *ljuft*, *trifs* kan synas ha skäl för sig. Ställer man sig på det nyas egen botten, måste en böjning som *gräva-gräfs*, *ljuv-ljuft* förefalla lika underlig, som vi nu skulle finna böjningen *låg-låkt*, *blygas-blyks*, *rädas-räts*. Den ändring i uttal, som *v* i vissa fall kan undergå, är i intet afseende större än den som kan träffa *g* och *d* i de nämnda orden.

Från rent fonetisk synpunkt är enligt min erfarenhet förhållandet det, att *b*, *d*, *g*, *v* efter lång vokal behålla sitt uttal tämligen oförändradt framför *s* och *t*; likaså göra dubbelkonsonanter. I *globs*, *skydds*, *trögt*, *ljuvt*, *passivt* hör jag alltså vanligen ett ganska tydligt *b*, *d*, *g*, *v*. När däremot stamformen hvarken har ett kvarstående långt vokalljud eller ett långt konsonantljud, då närmar sig uttalet af de nämnda konsonanterna mycket till eller övergår alldeles i *p*, *k*, *t*, *f*: alltså *Ahaps*, *guts*, *hökt*, *påssift*.

Emellertid är bibehållandet af den ursprungliga konsonanten i dessa senare fall icke att räkna vare sig som omöjlig eller som oriktig. Tvärtom skola väl de flästa medgiva, att bevarandet däraf tillhör ett värkligen noggrannt uttal, om än icke det allmänna uttalet. Naturligtvis räknar jag mig icke här till godo ett medgivande af dem som i sitt omdöme bindas af den vanliga skriften.

Någon öppen anti-fonetisk tendens ligger sålunda icke i mitt yrkande, att man i enlighet med samhörighetslagen bör teckna *ljuvt*, *krävt*, *påssivt*.

En fördel vid denna ordning är att man så slipper ifrån flera icke homofona homografer, som nu finnas i vår skrift. *Dovt* och *doft*, *kravt* och *kraft*, *kravs* och *krafs*, *skavt* och *skaft*, *havs* och *hafs* m. fl. olikljudande ord komma nu också att få skild beteckning.

Vi befria slutligen på detta sätt en blivande skolgrammatik från det pedagogiska obehaget att till regeln om stammens oföränderlighet framför böjningsändelser foga ännu ett undantag: »*v* framför *t* och *s*, eller enligt andra blott framför *t*, förvandlas till *f*».

Den inskränkning i samhörighetslagen, som jag nyss föreslagit rörande abstrakt-bildningar på *t*, visar sig här särskildt af behovet påkallad. Om man skreve *jagt* efter *jaga*, borde man ock skriva *drivt*, *klyvta*, *lövte* efter *driva*, *klyva*, *lova*. Men att detta vore olämpligt, då man i alla fall nödgas behålla *f* i *kraft*, *förnuft*, torde nog de flästa anse. Formen *drift*, som vi icke kunna ändra, ger alltså ett nytt stöd åt stavningen *jakt*. Danskan gör också alldeles samma undantag; den bildar af *skrive Skrift*, men af *skæv* ett neutrum *skævt*, af *Liv* en genitiv *Livs*. *Kt*-ljudet skriver danskan överallt *gt*, ej blott där samhörigheten fordrar det, alltså *Lygte (lykta)* lika väl som *Jagt*.

Med anslutning till den danska skriften är jag böjd att i ännu ett annat fall, detta helt enstaka, emot regeln tillstyrka behållandet af *ft*. Det gäller supinum *haft* af *hava*. Värbets böjning är så oregelbunden, att formernas sammanhang ej torde göra sig starkt bemärkt; vokalkvantiteten är också olika och uttalet med *f*, så vidt jag vet, fullkomligt fast. Därtill kommer att det är fråga om ett hjälpvärb, i hvilket man bör ändra så litet som möjligt, och där ett undantag ur pedagogisk synpunkt intet betyder, emedan det så ofta inskärpes. Undandöljas bör

emellertid ej den svårigheten, att det mindre vanliga participiet af samma värb i alla händelser måste ha *v*: en *havd möda*, *ett havdt besvär*. Uttalet med *v* är i detta fall att anse som fullt riktigt.

Jag hoppas att ingen genom dylika små svårigheter, hvilka alltid uppstå även vid den minsta rubbning i det bestående, skall låta afskräcka sig från en reform, som i det hela är lika enkel som den är i och för sig önskvärd och just nu lämplig.

Såsom skriftligt uttryck för *v*-ljudet hava vi utom *f* och *fv* ännu en tredje abnorm beteckning, nämligen *hv*. Rättstavningssällskapet vill också i detta fall vidtaga reform. Förändringen står i nära sammanhang med den likaledes af sällskapet påyrkade förenklingen af *hj*, *lj*, *dj*, *skj*, *stj*. Alla dessa ändringar drabba mer eller mindre stumma bokstäver i ordens början. Men fastän bokstäverna äro stumma, må vi dock ej dömma dem alldeles utan ransakning.

Så mycket må först oförbehållsamt utsägas, att dessa bokstäver en gång, förr eller senare, måste aflägsnas ur vår skrift, om denna utvecklar sig i naturenlig riktning.

Men härmed är icke sagdt, att ändringen bör ske nu. Om det medgives, att alla de förbättringar i vår skrift som vore önskvärda icke kunna, ja, icke ens böra på en gång genomdrivas, så åligger det oss att först överväga, om icke skäl kunna finnas, som göra att ändringar i dessa stumma bokstäver snarare än flera andra böra sparas till en senare reformperiod.

Från den läsandes synpunkt kunna *hv*, *hj*, *lj* — de förbindelser, som frågan huvudsakligen gäller — icke sägas medföra någon kännbar olägenhet. Försöket att utsäga den begynnande konsonanten strandar i allmänhet på ljudförbindelsernas för svenska talorgan mycket obekväma form, och redan på lärjungens första stadium lär han sig att till och med besväret att försöka är onödigt.

Helt annorlunda med *f*, användt som tecken för *v*, och *e*, användt som tecken för *ä*; dessa äro värkligen tvetydiga, så att t. ex. skriften ej afgör hvilketdera uttalet är riktigt: *Elof* eller *Elov*, *lemna* eller *lämna*.

Vidare måste vi komma i håg, att en ändring i dessa teckengrupper, på samma gång som den icke just lättar läsarens

möda, för hans känsla är mycket stötande, ännu mera stötande än ändringarna i fråga om *f*. Dessa sista ändringar träffa antingen slutet af ett ord eller det inre af ett flerstavigt, alltså icke så kort ord. En ändring af *hv*, *hj*, *lj*, *dj* träffar däremot just ordets början; och LYTTKENS och WULFF ha uppenbarligen alldeles rätt i sin iakttagelse, att ordens begynnelsetecken långt mera sträva mot ändring än hvarje följande bokstav i ordet.

En statistik över tryckfel skulle visa, att sådana jämförelsevis ytterst sällan träffa ordens begynnelser. Korrekturläsaren märker dem genast där. En snabbtänkt läsare, som ögnar över sidan i en bok, ser troligen ofta endast en eller annan bokstav i ordens början och fyller ut återstoden genom slutkonst.

Borttagandet af ett ords begynnelsebokstav har därför vid hastig läsning nära nog samma betydelse för ordets igenkännlighet, som borttagandet af huvudet skulle ha för en persons identifiering.

Många af de ord, på hvilka enligt Rättstavningssällskapets förslag huvudet skulle bortamputeras, höra också till språkets allra vanligaste och även på denna grund svårast ändrade. Om *hv* förenklades, skulle en hel rad pronomina och pronominella partiklar ändra gestalt; vi skulle få skriva *vem, vad, var, vart, varje, vilken, evad, var ock en* — allt former, som se högst främmande ut och som dock talrikt skulle uppträda på hvarje sida i en bok.

Nästan lika anstötliga äro Rättstavningssällskapets *juv* (där halva ordet är ändradt), *jon*, *vit*, *jum*, *jussjen, juljus, julsjena*, för att icke tala om framtidsnamnen *Jo* och *Ven*. Ett påstående som det att *den som viskar han juger* förefaller helt parodiskt, och satsen *Var veten var veten I* liknar mest en gåta. *Järnspöken* komma att genom den nya ortografien göras betydligt mera solida än man hittills velat medge dem vara, och den gamla kvickheten om *järnkontoret* skall genom stavningsändringen komma att bli fullkomligen trivial — en olycka, som vi nu visserligen kunna bära med jämnmod. För dem bland oss, som uppleva den dag, när man hos RUNEBERG läser om huru Gustaf IV Adolf *jordade jälte*-konungens svärd kring sin midja med en uppsyn, som ej »för *sjämt* var *jord*» och därefter »*jick* ett *varv*» kring salen med jättelånga steg, eller om huru Sandels »*sjen* på sin ädla Bijou», medan »det *jöd* kring hans *jässa* av kulor ett

vin», eller om hur »*Varje* flicka har ett *järta*», — för dem kommer vår skrift att ha ett helt annat utseende än den nu har och en gång hade för skalden själv. Till och med ett kyrkomöte skall nödgas överlägga om ändringar i den nyligen antagna översättningen af Nya Testamentet, innan dessa reformer kunna tillämpas på »den mäst lästa af alla folkböcker». Åtminstone påminner jag mig ett ställe, som skulle bli tvetydigt genom utbytet af *hj* mot *j:* det, där de älste förmanas att »skicka sig icke som herrar över församlingen utan som föredömen för *(h)jorden*». Och vill man tänka också på andlig poesi, så skulle borttagandet af den ofta stumma bokstaven i början af ordet *Psaltaren* säkert för många synas som en värklig missfirmelse, genom den tvetydighet och den påminnelse om en gammal anekdot formen innebär.

Jag kunde anföra mycket annat liknande — alltsammans dock ingalunda som bevis att de ifrågavarande pleonastiska ljudbeteckningarna i sig själva äro oumbärliga för skriftens tydlighet, eller som en handräckning åt de vanans trälar, som måhända önska att de stumma bokstäverna alltid skola kvarstå. Jag har blott och bart velat ådagalägga, att en ändring här ej kan göras utan att på många punkter kännas som störande. Det finnes alltså nog anledning att ej gå allt för bröstgänges till väga och att hällre sätta denna reform i andra rummet än i första.

Bortkastandet af de stumma konsonanterna och förenklingen af *stj*, *skj* äro vidare i det hänseendet långt mindre motiverade än t. ex. *f*-reformen, att de icke som denna närma vår skrift till våra stamfränders, utan tvärtom sätta en ny klyfta emellan oss och dem. Om vi underkasta oss olägenheten att behålla den omtalade bristen i vår skrift, hava vi sålunda åtminstone den trösten, att vi därigenom i någon mån underlätta den literära samfärdseln i vår Nord.

När de överflödiga ljuden en gång skola aflägsnas, vore det önskvärdt, att detta skedde på grundvalen af ett nytt »Nordiskt Rättstavningsmöte», som samtidigt kunde reformera i alla tre, eller i två af de nordiska länderna — vissa reformer kunna ju måhända ej omfatta hela området.

Icke ens från rent fonetisk synpunkt sakna de stumma bokstäverna allt underlag. Också i detta hänseende är förhållandet här ett annat än vid *f* och *fv*. Vissa områden af

vårt land finnas nämligen, där den ena eller den andra af dem ännu lever kvar med tydligt uttal. Visserligen äro dessa områden mycket för litet omfattande att kunna yrka på sin rätt gentemot riksspråket, men de äro dock stora nog för att ej alldeles kunna förbises, när det gäller en förändring i något redan bestående, och när även andra kraftigare skäl tala för uppskov.

Så finnes pronominalordens *h* mångenstädes bevaradt, stundom visserligen blott därigenom att *v* går förloradt (*ha'* för *hvad, hocken* för *hvilken* o. d.), stundom så att *h* uttalas något skarpare, än som *k,* än som *g.* I åtskilliga delar af norra Sverge, särskildt i Norrland och Dalarne, liksom även i Finnland, uttalas ordet *hvass* och därmed likartade än som *kvass,* än som *gvass*; enl. Rydqvist och P. v. Möller höres en aspiration framför *v* (uttaladt som engelskt *w*) också i några Västgötabygder och i norra Halland. Mera sällsynt är ett hörbart *h* i *hj*, men också ett sådant förekommer, åtminstone i Norrbotten. Ett hörbart *l* i *ljus* och liknande ord träffas i Norrland och Dalarne samt på Gottland; några trakter i Västergötland behålla *l*, men kasta bort *j*. Förbindelsen *stj* i *stjärna* uttalas efter skrivtecknen åtminstone på Gottland.

Vidkommande *dj* i *djup, djärv* kan det enligt min åsikt nu icke alls vara tal om ett bortskärande af begynnelsetecknet. Intet bör ändras i skrift förr än full enighet om det rätta uttalet råder bland kompetenta domare. Och detta är ingalunda fallet här. Rydqvist, som anser att *d* »hvardagligt föga höres före *j*», Almqvist, som icke ens uppräknar de ord, hvilka börja med *dj*, eftersom det där »ordentligen är *dje*-ljud, fastän det i hastigare och vanligaste uttal låter som *je*-ljud», Sundén, som likaledes anser det orätt att upptaga *dj* och *nj* bland beteckningssätten för *j*-ljudet, Aurén, som endast meddelar att »somlige» icke uttala *d* framför *j*, Sjöborg, Strömberg, Kylén, Bjursten, Pipon m. fl. som icke erkänna *j* som fullt högsvenskt uttal — alla dessa rösta emot förenklingen just af fonetiskt skäl.

Schagerström har i Pedag. Tidskrift anfört det bästa man kan säga emot *d*. Dock är författaren själv så litet övertygad om ändringens befogenhet, att han i Rättstavningssällskapet röstat emot den. Han kan då svårligen hoppas att hans bevisning skall övertyga andra. Också Lundell har uttalat sig emot borttagandet af *d*. Linder bestrider likaledes, jämväl han från uttalets synpunkt, den föreslagna åtgärden.

Alltså många goda namn emot förändringen. Och i sådana frågor har den som säger *nej* obetingadt vitsord mot den som säger *ja*. Annars stå visserligen ansedda språkmän också på den motsatta sidan, framför allt Lyttkens och Wulff, som emellertid icke vilja ändra den gällande beteckningen, ehuru de ej erkänna *dj* som högsvenskt uttal. Vidare också Flodström, hvars auktoritet dock minskas därigenom att han stöder sitt påstående att *d* icke »bör» höras i dessa ord på teorien att *d* här försvunnit samtidigt med att *göra* från ett äldre uttal *djöra* blev till *jöra* — en teori som faller inför det faktum, att finnarna ännu uttala *djup* men däremot säga *jöra*.

Om man blott erkänner så mycket som det, att man kan i högtidligt tal behålla *d* framför *j* utan att ett sådant uttal låter tillgjordt och pedantiskt, så är därmed också hvarje ändringsanspråk i detta hänseende tillräckligt vederlagdt. Och att man i högtidlig stil icke blott kan säga *djävul*, *djärv* o. s. v. utan också mången gång värkligen gör det, därom kunna meningarna knappt vara delade. Stundom faller en litet olika skuggning över betydelsen, allt efter som det ena eller andra uttalet väljes: *djävul* är t. ex. ett något mindre »fult ord» än *jävul*, det är liksom svept i en lätt eufemistisk slöja. På samma sätt höres *d* lättare i det mera patetiska *odjur* än i hvardagsordet *djur*. Att *djäkne* enligt Lyttkens och Wulff snarare än de övriga orden uttalas med *d*, förklarar Kock riktigt däraf att ordet i många trakter af vårt land ej är fullt folkligt. För min del uttalar jag af liknande grund alltid *d* i *djärv;* ordet tillhör ej det folkspråk, under hvars inflytande jag uppvuxit.

Med rätta betonar Linder vikten däraf att — såsom också Freudenthal intygar — hela det bildade Finnland uttalar *dj*. Det går ej an att här skjuta vårt syskonland ut ur räkningen genom anmärkningar om att det nu i vissa fall börjat gå sin egen språkliga väg. Så länge denna ej mer än hittills skett aflägsnar sig från den vi vandra, har Finnland alldeles lika rätt att rösta med i svenska språkfrågor, som hvarje i befolkningsantal eller social och literär betydelse motsvarande del af vårt eget land. Så kunna Englands och Amerikas språk i rätt många småsaker skilja sig från hvarandra — i det stora hela är utvecklingen dock gemensam. Icke så få ursprungliga »americanisms» ha efterhand vunnit erkännande som god engelska.

Utan allt slags tvekan måste jag sålunda till och med ur fonetisk synpunkt yrka på bevarandet af *dj*. Skulle det rent hvardagliga uttalet få vara reglerande för skriften, då borde vi t. ex. ur ordet *djuriskt* stryka ej blott *d* utan också *k* och stanna vid formen *jurist;* ty säkert är här ett hörbart *k* i hvardagstal lika ovanligt som ett hörbart *d*.

Det är väsentligen ur synpunkten af den svårighet det innebär för nybörjaren att riktigt placera de stumma begynnelsebokstäverna, som Rättstavningssällskapet vill aflägsna dem. Jag vill dock framhålla att svårigheten genom flera omständigheter minskas. Dessa bokstävers plats gör dem så bemärkta, att de bättre än andra skriftegenheter böra fastna i minnet. Deras ihågkommande är lätt just i samma mån som deras borttagande är svårt. Särskildt gäller detta naturligtvis där de ha stöd i folkdialekten. Till icke ringa del äro också orden så vanliga, att de därför ej lätt tecknas oriktigt af den, som icke har en alltför ytlig bekantskap med boken och skrivpännan.

Ett förhållande som vidare måste tagas i betraktande är det, att ganska många af orden vid sin sida hava nära befryndade släktord, i hvilka den stumma bokstaven blir hörbar. Sammanhanget mellan *hjälpa* och formerna *halp*, *hulpit* är så påtagligt, att det i hög grad måste stödja och underlätta bruket af *h* i detta ord. På liknande sätt hava *ljus*, *ljud*, *ljuga* stödjepunkten för sitt *l* i *lysa*, *lydelse*, *lögn*. Att *hjord*, *ihjäl* sammanhänga med *herde* och *Hel*, *ljuta* med *lott* och annat liknande inser man ej så genast; men sedan man en gång hört det, torde dylik lärdom ej för mycket tynga på minnet.

Jag tror sålunda icke att det brådskar så mycket med att aflägsna de visserligen överflödiga tecknen. Må de ännu en tid få presidera för sina respektiva ord, och om de på sin förnämliga plats befinnas ha litet att säga, så händer detsamma väl också stundom presidenter i tidsenligt inrättade, parlamentariska statssamfund.

Har redan angreppet mot dessa bokstäver ett visst radikalt tycke, så gäller detta ännu mer om Rättstavningssällskapets plan att utbyta *g* och *gj* mot *j*, så snart detta senare ljud höres. Det är här icke fråga om ett par tiotal af ord, utan minst om ett hundratal. Framför mjuk vokal är ju i vår skrift *g* hittills det

vanliga *j*-ljudstecknet; *j* förekommer endast i några få undantagsord — dem som många af oss förknippa med tanken på ALMQVISTS oförgätliga skildring af »den däjlige jägaren Jöns» och hans öden.

Alldeles detsamma som nyss sagts emot ändringen af *hv, hj, lj* kunde andragas också i fråga om ändringen af *g*: ömtåligheten af ordens början, överensstämmelsen med övriga skandinaviska språk, flera svenska munnarters uttal — *g* ljuder i vissa bygder hårdt som *g* även framför mjuk vokal, i andra som *dj* — slutligen sammanhanget med närbesläktade ordformer, där värkligt *g* höres, t. ex. *gick-gå, giva-gåva, gäss-gås*. Härtill kommer obehaget att nödgas ändra en mängd utländska ord och skriva t. ex. *majister, rejera, evanjelium*, ett obehag, som blir så mycket större, enär uttalet i en stor mängd fall vacklar mellan *g* och *j*, olika inom olika landsändar. Rättstavningssällskapet nödgas därföre under sitt *j*-ljud upptaga en lång ordlista, som anger stavningen af dessa tvivelaktiga fall. Och att denna listas innehåll icke faller så af sig själv utan måste noga studeras, inses däraf att ordet *sigill* upptages stavadt med *g*, efter ett uttal, som åtminstone enligt min erfarenhet är ganska litet vanligt.

Naturligtvis utbyter Rättstavningssällskapet också *g* mot *j* efter *r* och *l*, och skriver alltså *bärj, älj*. I denna reform hava de på sin sida LYTTKENS och WULFF, som anse en ändring här möjlig utan större anstöt, emedan orden ej äro så talrika och till en del ej häller så synnerligen vanliga.

Något väsentligt kan jag icke invända häremot annat än att ändringen, hur föga omfattande den är, dock för min och troligen de flästas känsla synes rätt stötande, ett förhållande, som torde bero därpå, att den förnämligast träffar helt korta ord och alltid stamstavelsen. Härtill kommer också en praktisk svårighet.

Det vanliga stavsättet kan uttryckas i följande regel: *j*-ljudet skrives med *g* efter *r* och *l* i enstaviga nomina (utom *sälj*, *smörj*) och i tvåstaviga på *-el;* dessutom i ett halvt dussin enskilda fall. — I fråga om afledda och böjda ords beteckning tillämpas naturligtvis samhörighetslagen.

Rättstavningssällskapets regel är ej mycket lättare; den måste uppräkna mer än ett helt dussin enskilda ord, dem nämligen, där man ofta säger *j* men på grund af vacklande uttal fortfarande bör skriva *g*. Visserligen nämner ej regeln mer än ett

halvt dussin och dessutom orden på *-urg*, men härtill komma åtminstone följande: *marg*, *margahanda (-faldig)*, *smärgel*, *spärgel*, *superkarg*, *exerg*, *Birger*, *orgor* (lika väl som *orgel*), *hälgedom*, *hälgerån*, *alg*. Ett gebît, där så mycken språklig vacklan ännu råder, bör kanske ej räknas bland dem, där reformen först skall genomföras.

En vinst åtminstone hava vi af att nu icke företaga någon ändring här: vi få behålla likheten med danskars och norrmäns beteckning. De skriva, som bekant, *Borg*, *Dværg*, *Bælg*. Det må tilläggas, att också några svenska bygdemål finnas, som ännu uttala hårdt *g* i de omhandlade ljudförbindelserna.

För att beteckna det ljud, som höres först i *sju*, *skepp*, eger vårt språk en brokig mångfald af beteckningar — man räknar ända till sjutton. De flästa af dessa, alla utom 4 eller kanske 5, tillhöra visserligen blott utländska lånord, men tydligt är att vi i alla fall här ega ett ortografiskt område, där förenkling vore högst önskvärd.

Af de olika beteckningar som förefinnas har *sj* på senare tider mäst haft att glädja sig åt ortografernas gunst och beskydd. Stockholms Läraresällskap, som behåller *schack*, *schackra*, *schavott* m. fl. med *sch*, skriver *sjabrak*, *sjatull*, *sjagg* och ännu några utländska ord med *sj*. LYTTKENS och WULFF genomföra *sj* såsom tecken för detta ljud i utländska ord, utom framför mjuk vokal, där de skriva *sk*, såsom vi redan oftast göra i *maskin*, *skism*, hvarjämte de låta *j*, *ge* och några andra franska beteckningar för *sch*-ljudet kvarstå: *jurnal*, *gest*, *page*, *assiett* o. s. v.

Rättstavningssällskapet vidgar ännu mera området för *sj*: det låter det ej blott träda i stället för alla främmande *sch*-ljudsbeteckningar utan erkänner af alla inhemska beteckningar endast denna. Sällskapet inför alltså formen *själ* som tecken för alla våra olika ord *stjäl*, *skäl*, *själ* och *skjäl*, ifall denna sistnämnda form för djurets namn ännu får anses vara gångbar.

Dock är det sällskapets plan att efterhand utbyta detta *sj* mot ett eget tecken, för hvilket man föreslagit formen *ʃ*.

Denna sista utväg vore naturligtvis den bästa, om den blott ej så djupt grepe in i våra vanor och i vårt skrivspråks hela utseende. Gällde det att välja mellan ett nytt tecken och genomförandet af *sj*, så skulle jag för övrigt hällre taga det förra

alternativet, ty ändringen vore åtminstone fullt rationell och gjord en gång för alla.

Då jag emellertid är säker att frågan om en enhetlig beteckning för *sch*-ljudet är för tidigt väckt — om jag ock är mera optimist än Leffler, som för 11 år sedan trodde »århundraden vara erforderliga innan dylika förändringar kunna genomföras i vår skrift» — så anser jag det bäst, att vi se till hvad som kan göras till förbättring af det bestående med redan befintliga tillgångar och utan allt för radikala åtgärder.

Jag är ledsen, att min uppfattning här går i något annan riktning än den, i hvilken det sista årtiondets ortografiska författare nästan enhälligt velat leda oss.

Under nedskrivandet af denna lilla uppsats har jag mer och mer övertygat mig, att man ofta kommer till bättre resultat genom att skärpa sitt öra för den ortografiska känslans röst än genom att lyssna till de vetenskapliga ortografernas förslag. Jag skall söka visa att detta är fallet också här.

Först må emellertid sägas, att jag icke har någon ändring att föreslå med afseende på beteckningen af de inhemska *sch*-ljuden. Alldeles detsamma som talar för att ännu en tid låta ***göra, hjälpa, ljus*** behålla sina olika tecken för *j*-ljud, kan anföras som skäl att fortfarande skriva ***skära, skjuta, sjunga, stjäla.*** Sammanhanget med de former som våra skandinaviska fränder nyttja och dem som vissa svenska munnarter ännu bevara, sammanhanget inom själva vårt riksspråk t. ex. mellan ***stjäla*** och ***stal, skära*** och ***skar, skjuta*** och ***skott, sjunga*** och ***sång,*** — dylika förhållanden giva enligt min uppfattning så mycket stöd åt en olikformig beteckning af *sch*-ljudet, att vi kunna tillerkänna oss rätt att låta reformeringsarbetet på detta för den läsandes känsla så ömtåliga område anstå, tills andra mera oomtvistliga rättstavningsfrågor hunnit ordnas.

Det är på det utländska området, som vi måste börja våra förbättringsrön. Det är också där, som de flästa svårigheterna för nybörjaren äro samlade.

Det kraftigaste försvaret för *sj* såsom lämpligt framtidstecken för *sch* finner man i Lefflers skrift *I Rättstafningsfrågan* (1875). Här framhålles i synnerhet, dels att *sj* i motsats till det tyska *sch* är en rent svensk beteckning, dels att *sj* är bekvämare för handen.

Med behjärtande af dessa synpunkter finner jag dock andra som synas mig vara af högre betydelse.

Den viktigaste, ja enligt min tanke ensamt tillräckligt afgörande invändning, som kan riktas mot ett utsträckt bruk af *sj*, är att detta tecken talar med dubbel tunga, det är tvetydigt.

Särskildt när det gäller nedskrivandet af fullkomligt främmande namn eller ord ur mera obekanta (t. ex. utom-europeiska) språk, framstår klart olämpligheten af *sj* såsom *sch*-tecken. Förbindelsen *s-j*, bokstäverna uttalade som i *husjungfru*, är i vissa språk ganska vanlig och i alla händelser överallt tänkbar. Vi hava ju de bibliska namnen *Ahasja*, *Amasja* m. fl., där *sj* ej får uttalas som *sch*. Vi hava från ett annat språk *Kasjapa*, namnet på den indiske vise, och *vaisja*, namnet på indernas tredje kast; i många andra indiska ord står på samma sätt *sj*.

Ja, ej längre bort än i danskan och holländskan hava vi detta *sj* uttaladt såsom det skrives. Jag påminner i fråga om holländskan om *Klaasje* Zevenster, LENNEPS också till vårt språk översatta roman, och om *Bosje*-männen i Syd-Afrika. En dansk har vanligen ganska svårt att lära sig uttala ett värkligt *sch*-ljud. Han uttalar namnet *Sjælland* såsom det skrives, icke alls som *Schälland*. Ofta utsäges ett *sk* i stället för *sch*-ljudet, så att t. ex. vårt *schablon*, *schamplun* (vanligen härledt ur det franska *échantillon*) dels har formen *Schablon*, dels formen *Skabelon*.

Liksom i Gamla Testamentets tid efraimiterna röjdes därigenom att de ej kunde uttala *sch* i *schibbolet* (Dom.B. 6: 12), så kan man nu i allmänhet lätt igenkänna en dansk på hans bristfälliga *sch*-ljud, även när han talar främmande språk.

På en omväg har denna danska språkegenhet kommit att få en pedagogisk betydelse också för oss. Genom ERSLEVS i våra skolor så spridda geografiska läroböcker har beteckningen med *sj* på sista tiden vunnit allt större användning vid beteckning af utländska ortnamn. Det redan sagda torde ha visat, att detta är att anse som mindre lyckligt. Den som ser ett *Asjanti* kan ej med någon säkerhet veta huru namnet bör läsas.

Någon sådan tvetydighet som vid *sj* förefinnes ej vid *sch*. Man kunde visserligen också här tänka sig en delning i *s-ch*, efter holländarnas uttal eller efter uttalet af det tyska *Bisschen*. Men då svenskan icke nu som fordom eger något *ch*-ljud, och

då det abnorma uttal af *sch*, som vi finna i namnet *Aschan*, är ett undantag utan hvarje betydelse, försvinner den nämnda svårigheten, och man kan vara alldeles viss att *sch* af en svensk läsare uppfattas som tecken för ett enda ljud.

Det är också denna beteckning, som man från gammalt hos oss hälst tillgripit, när det gällt att uttrycka *sch*-ljudet i ett alldeles obekant främmande ord.

LYTTKENS och WULFFS förslag att skriva *sk* framför len vokal, medan *sj* inskränkes till ställningen framför hård — ett förslag som vid germaniska lånord ofta är mycket tilltalande (t. ex. *skikt* t. *Schicht*, *gesköft* t. *Geschäft*, jfr *besköftig*) — detta kan ej anses användbart för mera fjärrliggande. Att skriva den persiska staden *Schiras* som *Skiras* vore lika tvetydigt som att teckna dess namn *Sjiras*. Icke häller kan man lämpligen skriva *skejk*, *skimpans*, *skebeck*, *skellak* o. s. v. Vi hava ju *sk* såsom tecken för *s*+*k* i *skelett*, *skiss*, *skeptisk*, *skylight* och flera geografiska och personliga namn.

Ännu oftare skulle tvetydighet uppstå genom ett *sk* i ordens inre, enär ju *sk* i sådan ställning hos oss nästan alltid har hårdt uttal (*fiske*, *riskera* o. d.). Man besinne hur vilseledande det skulle vara att skriva *kliské*, *fisky*, i synnerhet då man har andra lånord, t. ex. *moské*, *baskyl*, med annat uttal af *sk* framför just samma vokaler. Ett *fotosken* skulle kanske synas mindre tvetydigt, och man får understundom se denna form mera instinktmässigt använd; men däri ligger då en folketymologisk omtydning af ordet — en omtydning, visserligen ej så fullständig som den, hvilken fått sitt uttryck i den vid något tillfälle ertappade skrivformen *40-sken*.

De skäl som anföras mot *sch* äro icke synnerligen bindande. *Sch* är ej inhemskt, det är sannt. Men hvilka af våra ljudtecken äro inhemska? Allesammans ha de ju kommit till oss genom lån; våra bokstäver äro intet annat än utländskt importgods. Hade våra förfäder hyst prohibitistiska åsikter i fråga om skrivtecken, skulle vi nu visserligen varit skonade från alla ortografiska strider, men vi skulle också fått umbära mycken literatur af djupare betydelse.

Det gäller ju här för övrigt icke att införa en ny beteckning utan blott att på lämpligt sätt reglera användningen af en, som redan har flera hundra års hävd bland oss. Det gäller icke häl-

ler att tvinga *sch* in i våra svenska ord, frågan rör blott de främmande ordens beteckning.

Sch är obekvämare att skriva än *sj* — den anmärkningen är också riktig. Men åtminstone så länge frågan gäller blott införandet af *sch* i utländska ord, betyder denna obekvämlighet icke mycket; den drabbar oss så sällan, att dess tyngd kan räknas såsom nästan fjäderlätt.

I vår nuvarande skrift är *sch* det regelbundna tecknet för *sch*-ljudet i slutet af ord, och från denna plats är det ytterst svårt att förtränga. Till och med den, som med sitt förstånd afgjordt ställt sig på den ortografiska reformens sida, skall nog ha svårt att hindra sin känsla från att till en början mottaga formen *usj* med just detta utropsord. Ett *misjmasj* och ett *ritsj ratsj*, ett *punsj* och ett *desjarsj* torde ej häller lätt kunna vinna framgång. Behåller man däremot *sch* i ordslut, så kan man också möjligen tänka på att utvidga dess område så mycket, att vår stavning därigenom i detta hänseende vinner en större konsekvens och enkelhet. Lika väl som vi skriva *mustasch*, borde vi kunna skriva *fastasch*, *bagasch*, och på samma sätt övriga ord, som hittills haft *-age*. Ändringen skulle naturligtvis också omfatta de fall, där *-asch* genom afledning komme att stå inne i ordet: *plymascherad* skulle stavas efter *mustascherad*.

Jag vågar ej utsträcka mitt förslag utöver ändelsen *-age*, hvilken emellertid enligt LYTTKENS och WULFFS förteckningar omfattar de allra flästa här afvikande ord. Ett *losch*, ett *pasch*, ett *oransch* se ännu allt för främmande ut.

I överensstämmelse med de citerade författarna vill jag också låta de i böjan och inuti några romaniska, mäst franska lånord förekommande *sch*-ljudstecken *g*, *j*, *sc* behålla sin plats. Jag vill ej med Rättstavningssällskapet skriva *sjanger*, *sjäst*, *sjalu*, *prosjekt*, *sjysjera*, *kresjendo*, *Eusjen*, *Sjyli*. — Uttalet är också i många fall vacklande mellan *g*, *j* och *sch*, och Rättstavningssällskapets regel måste därför innehålla en rätt besvärlig uppräkning af ord sådana som *dirigent*, *elegi*, *redigera*, *religiös*, *sjäpter*, *konvalesjent*, *disjippel* m. fl.; en ny svårighet sättes på detta vis i stället för den gamla.

Lyckligtvis träffas dessa abnorma *sch*-ljudstecken mäst i ord som äro föga folkliga. De flesta hava sin spridning väsentligen inom kretsar, som genom insikt i de främmande språk, från

hvilka orden äro hämtade, finna den främmande beteckningen mera naturlig än en som följer svenska skrivlagar. Det är obekvämt att ha två skilda former för ett ord som språkkänslan uppfattar som enhetligt. Den som är hemmastadd med fransmännens skriftsystem underkastar sig en uppoffring, när han i svensk skrift ändrar t. ex. *corps* till *kår*; och han är ej skyldig att göra en sådan uppoffring, om ej det ord som frågan gäller värkligen har en någorlunda allmän spridning i sådana svenska kretsar, för hvilka fransmännens beteckning är alldeles främmande. Denna viktiga synpunkt vid nationaliseringen af lånords stavning har med orätt hittills varit alldeles förbisedd.

En afgjord fördel har *sch* framför *sj* vid försvenskningar af främmande ord: den att mindre ändra deras utseende.

Först och främst gäller detta naturligtvis om de tyska orden, då ju dessa alltid redan ha samma beteckning: *schakt, schattera, schäck, schäferi, bischoff, hirsch*-fängare o. s. v.. *Marschalk, schabrak, scharlakan,* ha sitt *sch*-ljud närmast från tyskan, och de böra ej hädanefter få tynga vår rättstavning med en särskild regel.

Men också fransmännens vanligaste *sch*-tecken, *ch*, ändras lättare till *sch* än till *sj*. Vi hava redan, visserligen delvis efter tyskt mönster, *schäs, schavott, schablun* eller *schamplun, schagräng, schock* (fr. *choc*), *schasa* bort (fr. *chasser*), *schalott*-lök (fr. *échalotte*, lat. *cepa ascalonica*, lök från Askalon) m. fl., för att icke tala om *kapuschong, manschett, brosch, plysch* (fr. *peluche*), *retusch* (fr. *retouche*) o. d.; och jag tror att vi utan svårighet kunna besluta oss för *scharad, scharlatan, schampinjon, scharpi, schoklad, schiffonjé, schikan* och andra. Flera af dessa former, t. ex. *schoklad, schikan*, finner man redan så tidigt som hos MOBERG (1825).

Också det ängelska *sh* kan jämförelsevis lätt ombildas till *sch*. *Schagg* är redan vanligt, likaså *schellak* (egentligen *shelllac* »skal-lack»), *schal* har på sista tiden börjat växla med *sjal* men är dock ännu kanske brukligast; *schoddy* och *scherry* följa lätt med.

På detta sätt får man utan att synnerligen mycket aflägsna sig från vanligt bruk en gemensam beteckning för *sch*-ljudet i nästan alla de för språksinnet visserligen utländska men dock någorlunda bekanta ord, som hava värklig betydelse för svensk rättstavning.

Det viktigaste undantaget blir ändelsen *-tion*. Men här är uttalet så vacklande, att en ändring utan tvifvel måste anses olämplig: man har till och med tre olika uttal: *ambitjon*, *ambitschon* och *ambischon*. Mig förekommer det första uttalet med *-tjon* såsom kanske mäst noggrannt; jag har mig bekant, att Rättstavningssällskapets främste man också önskat denna beteckning. Den utbyttes likväl af öfriga kommitterade mot *-tsjon*. Likså utbyttes de enligt min uppfattning bättre formerna *inskription*, *redaktion*, *funktion* mot *inskripsjon*, *redaksjon*, *fungsjon* o. s. v. Då saken är så tvistig, må ingen rubbning göras, i synnerhet som detta fall knappt kan äga pedagogisk betydelse. Ändelsen *-tion* inläres en gång för alla och förekommer i så många ord, att dess stavning icke lätt kan glömmas. Ett skäl som, jämte det hvardagligaste uttalet, ofta åberopas för tecknandet af *-tion* utan *t* är det att intet *t* höres i franskan i sådana ord som *ambition*, *rédaction*. Skälet är mycket svagt och dessutom ohistoriskt. Vi ha upptagit denna lånordsform med det äldre franska uttalet, där *t* hördes, och vägen har för de flästa orden gått över Tyskland, där också *t* uttalas. Förhållandet är alldeles likartadt med afseende på ord af formen *batalj*, *detalj*, och dessa önskar väl ingen efter nutidens franska uttal ändra till *bataj*, *detaj*.

Om formen *-tion* bibehålles, torde språksinnets fordran på likformighet bäst tillfredsställas, om *-ion* behålles också i de mindre vanliga fall, där uttalet ej är vacklande, t. ex i *recens-ion*, *reflex-ion*. För känslan utgöra alla dessa bildningar på *-tion*, *-sion*, *-xion* blott en enda kategori; de tjena nästan alla att bilda abstrakta af jämsides stående verb: *addera-addition*, *dividera-division*, *reflektera-reflexion*.

Liksom det vid *sch*-ljudet är de utländska orden som mäst vålla besvär, så är det ock de som försvåra *s*-ljudets beteckning. Även här måste jag anse det senast gjorda rättstavningsförslaget allt för hänsynslöst. Jag kan ej förmå mig att skriva så internationella ord som *centimeter*, *centigram* med *s*, alltså icke häller *cent-ner*, *pro-cent*. Ett *sesjon*, som innesluter både *cession* och *session*, ett *sypress* för *cypress*, ett *kodisill*, ett *synisk*, ett *siseron*, ett *et setera* kunna ej ännu ha mycket hopp om framgång. Bättre att också här skrida fram försiktigt, blott alltid stadigt i den rätta riktningen. En och annan erövring för den naturliga beteck-

ningen med *s* torde nog stå att vinna, om man allenast sätter den ortografiska murbräckan på det rätta stället.

Vår skrift har redan i åtskilliga ord infört *s* för ett ursprungligt *c* eller *ç*. Allmänt skriva vi *fason*, *fasett*, *fasad*, *berså*, *kalsonger*, *siffra*, *sedel*, *selleri* (fr. *céleri*), *glasera*, *glasyr*, *kansli*, *porslin*, *sinkadus* (innehållande de franska räkneorden *cinq* och *deux*), *konsert* eller *konsär*, *persedel* m. fl. [1]).

Särskildt i slutet af ord är *s* i det närmaste genomfördt: *sås*, *ras*, *polis*, *servis*, *duodes*. Till och med ett *glass* kan nu anses stadgadt, då både DALIN och SUNDÉN-JANZON upptaga denna form som den riktiga. Efter *ras* bör man väl kunna skriva *gras*. För *spencer*, ett klädesplagg, som har sitt namn efter en engelsman SPENCER, skriver man *spens* (*späns*). Ordet har uppfattats som en pluralbildning; flera klädesplagg ha ju flertalsformade benämningar (*byxor* o. s. v.).

Från ordslutet har *s* kommit in i midten af åtskilliga ord och kan lämpligen införas i flera. Efter *prins* skrives *prinsessa*, efter *grimas* *grimasera*, efter *annons* *annonsera* o. s. v. På samma grund bör man skriva och skriver väl redan ofta nog *balans-era*, *nyans-era*, *provins-iell*, *kommers-iell*, *finans-iell*, *finans-iär*, *lans-ett*.

En ordgrupp, som särskildt anses innnehålla ortografiska svårigheter är den som slutar på *-isera*. Man skriver allmänt *magnetisera*, *poetisera*, *botanisera*, *elektrisera;* åter andra ord hava allmänt *c:* *musicera*, *fabricera*, *publicera*. Ett och annat finnes som vacklar: åtminstone gäller detta om *kritisera*.

Här tyckes ju godtycket råda och ortografens ingripande vara fullt befogadt. Om man af *botanik*, *praktik*, *politik* kan bilda former på *-sera*, borde man lika väl kunna bilda sådana af *musik*, *fabrik*, *publik*. Jag hade redan här nedskrivit ett yrkande i denna riktning och ville endast från *-isera* undantaga de fall, där *c* tillhör stamstavelsen: *ex-plic-era*, *klassi-fic-era*, *de-dic-era*.

[1]) *Persedel* är otvivelaktigt det franska *parcelle* överförsvenskadt, såsom då man får höra *kärlek* af folket finurligt uttaladt som *käderlek*, efter analogien af *lärsko* = *lädersko*. Ett alldeles liknande fall finnes möjligen redan i PEDER SVARTS gamla krönika. När där omtalas, huru Peder Sunnanväder och Mäster Knut under folkets åtlöje infördes i Stockholm, heter det att "bij löparna" utropade den förre såsom "*Her Peder Cancelläder Synnanwäder*". *Synnanväder* var en finare form för det säkert redan då folkliga *synnanvä'r;* alltså borde ju, tyckte man, *cancelär* också på herrskapsvis heta *cancelläder*. — Anses denna förklaring vara för vågad, så får man antaga ett skrivfel.

Men som vanligt kände jag mig något misstrogen i fråga om tillvaron af ortografiska nycker. Vid något eftersinnande insåg jag också, att även här en mycket naturlig princip följes. Den är, som för övrigt hvar och en lätt skall märka, att *c* nyttjas så snart vid sidan af orden på *-ik* någon mera bekant afledning finnes med *k*-ljud; annars skrives *s*. Endast måste ändelsen *-iker (-ikus)* lemnas ur räkningen.

Man skriver alltså *publicera* och *kommunicera* på grund af *publikation, kommunikation; musicera* och *fabricera* på grund af *musikant, fabrikant.* Däremot med *s* utom flera förut nämnda: *kurtisera, fantisera, idealisera, moralisera, magnetisera, tyrannisera* och många andra. Jag känner intet annat ord än *rubricera* som ej fogar sig i regeln. *Kritisera,* som vacklar, har vid sin sida blott en enda mera ovanlig *k*-form, nämligen *kritikast*, hvilket ord likväl snarare anknytes till *kritik* än till *kritisera* och därför ej innebär tillräckligt skäl för ett *c.* Det är just på samma grund som nyssnämnda ändelse *-iker* ej räknas. Den är ej bildad af värbet och kan därför intet upplysa om dess konsonant; man har ju t. ex. ett *fysiker*, vid hvars sida intet värb *fysisera* står.

Då regeln om afledningar med *k* innehåller den bästa vägvisningen vid stavningen af de fall, där *c* är stamkonsonant (jfr *explik-ation, klassifik-ation, dedik-ation*) skulle det förslag, jag påtänkt, i själva värket inneburit en ortografisk försvåring i stället för en lättnad. Jag har också vidrört denna fråga mindre för att omtala den lilla regel, jag funnit, än för att på ännu en punkt visa, huru mycken förbisedd ordning råder i vår skrift och huru varsam den hand bör vara, som vill ingripa reformerande i en på historisk och naturlig väg uppvuxen ortografi.

Om man betraktar den nu omtalade ordgruppen i ljuset af en något äldre tid, inser man allra bäst, huru korrekt samhörighetslagen här värkat. Man skrev då också *public-ation* med *c.* Ögats fordran på en så mycket som möjligt likartad form i det motsvarande värbet framtvang alltså fullkomligt naturligt just ett *public-era.*

Huru man rättast skall skriva sådana ord som *accent*, *vaccin* är en fråga, om hvilken den sista tidens ortografer uttalat olika meningar. Då *c*-ljudet överallt annars utbytes mot *k*, där det har detta ljud, vore det tydligtvis inkonsekvent att ej här göra likaså. Om den punkten gäller ej häller striden, utan huru vida det ej vore så godt att ändra båda *c*-tecknen på en gång i ljud-

enlig riktning, då man i alla fall skall ändra det ena. Flera författare vilja att vi skola bestämma oss för formerna *aksent, vaksin, oksident* o. s. v.

Om man överallt satte *s* i stället för *c*, när *c* betecknar hväsljudet, vore saken ej alls tvivelaktig. Men så länge detta ej sker, måste man taga samhörighetssynpunkten med vid övervägandet. Man inser då, att en dylik stavning skulle komma att rycka t. ex. *ak-session, suk-session* från deras närmaste släktingar *cession, koncession, pro-cession* och narra den läsande att söka deras förbindelser under en helt annan stam, *session*, med hvilken de intet ha att göra. Likaså bleve *ak-sept* skild från *kon-cept, re-cept* o. s. v. Jag föredrager därför att i dylika fall behålla *c*, och skriver *akcent*, såsom ordet också tecknas på titelbladet af Kocks stora och utmärkta arbete om *Svensk akcent*.

Utbytandet af *z* mot *s* i alla ord, som äro att räkna såsom fullt upptagna i vårt språk, har ingen betänklighet. Redan för 60 år sedan fann Moberg formerna *horisont, lasarett, sicksack, sigenare* vara »allmänna». Dock bör man ej anse att ett »fåfängt zäta vankar» alldeles till överlopps, ty i mindre vanliga, t. ex. blott vetenskapliga ord såsom *zeugma, zirkon* bör det enligt förut framstälda grundsats stå kvar. Då ordet *zoologi* vid sin sida har en hel mängd dylika lärda uttryck, som ej lämpligen kunna ändras (*zoofyt, zooterapi, zoofor, bryozoer, epizooti*), vore jag böjd att låta också vetenskapens namn behålla sitt *z*. Jag vet ej om det är därför att ordet *zon* ännu ej är tillräckligt hemvandt hos oss eller blott därför att det är så kort; det bjuder emellertid mot min känsla att ändra stavningen däraf. Det senare skälet är väl det som gör en ändring af *scen* till *sen* så svår.

En nära granne till *z* är i vårt alfabet *x*, och liksom *z* har också denna bokstav på sista tiden varit i onåd hos våra nystavare. Redan det Nordiska Rättstavningsmötet fällde däröfver en förvisningsdom, hvars utförande emellertid tills vidare fått anstå. Denna punkt upptogs nämligen ej i Hazelii »övergångsförslag».

Det skäl som enligt motiveringen för mötesbeslutet kraftigast talar för ersättandet af *x* med *ks* är, att »denna bokstaf är i de nordiska språkens bokstafsrad den enda som utmärker en förbindelse af flere ljud; men bokstavsskriften bör alltid upplösa orden i deras särskilda ljuddelar och söka återgifva hvarje ljud genom ett särskildt tecken».

Skälet är, såsom vi se, något teoretiskt och icke mycket bindande för den som insett — hvad man under fonetikens första dagar i vårt land ej förstod så väl som nu — att vårt alfabet blott vill och blott förmår fylla rent praktiska behov. Är en kombination af två bokstäver till ett tecken bekväm, så är den också ortografiskt berättigad, lika visst som användandet af förkortningar för hela ord, som *etc.*, *hr* o. d.

Någon ökad bekvämlighet, värd att tala om, kan man enligt min tro icke just anse sig vinna genom tecknet *x* för *ks*, och gällde det att bilda en ny svensk skrift, borde detta tecken näppeligen införas.

Men då det nu en gång finnes, ha vi blott att överväga, om de olägenheter det vållar äro så stora, att de motivera en ändring däraf.

Någon olägenhet medför tecknet obestridligen. Det lämnar alltid nybörjaren en ytterligare möjlighet till oriktig bokstavering. Så länge det finnes, kan han skriva icke blott *slagsmål* och *slaksmål* och *slacksmål* utan även *slaxmål*.

Men just detta sista exempel skall visa oss, att den vinst, man skulle göra på ett utstötande af *x* ur alfabetet, bleve ytterst ringa. Jag förutsätter härvid, att man erkänner att ordet *slagsmål* stundom uttalas *slaksmål* men det oaktadt bör skrivas med *g*.

Regeln för användandet af *x* är nämligen följande mycket enkla: *ks*-ljudet skrives med *x*, såvida ej samhörighetslagen förbjuder det.

Så snart vid sidan af ett ord med ljudgruppen *ks* står ett släktord, som innehåller ett *k*, ett *ck*, ett *g*, måste detta kvarhållas, och *x* blir då omöjligt.

Men därigenom att flera olika möjligheter till teckning af *ks* finnas, mellan hvilka lärjungen måste välja, skulle han, även om *x* aflägsnades, ej kunna slippa att uppställa och besvara frågan: Finnes ett släktord utan *s* och huru lyder det?

Vägen till en riktig teckning af *ks* går sålunda alltid förbi *x* såsom sin första station. Man måste, som det heter i algebran, preliminärt lösa problemet »i anseende till *x*», innan man kan lösa det i anseende till *ks*, *cks*, *gs*.

Tyskarna använda sitt *x* alldeles enligt samma regel som vi. De skriva *Hexe*, men *link-s*, *knick-sen*, *flug-s*. Dock hava de den ytterligare svårigheten, att de i många ord skriva

chs för *x: Fuchs*, *Lachs* o. s. v. Tyskarna ha dessutom samma lag för användningen af sitt *z*: å ena sidan *Lanze*, å den andra *Land-s*, *Hut-s*.

I ett par fall kan man, dock blott skenbart, hos oss tala om undantag från nyssnämnda *x*-regel: då vi skrifva *baxna*, fastän ordet är bildadt af *bak* och egentligen betyder »studsa tillbaka», samt då vi skriva *flux*, fast ordet sammanhänger med *flyga*. Hvar och en inser lätt att dessa fall ej äro värkliga undantag. Orden sammanhänga ej längre för tanken, och de behöva då ej häller göra det för ögat. I Tyskland, hvarifrån vi fått vårt *flux*, skrives det *flugs*, ty där har man ännu substantivet *Flug*. Likså skriver man där *stracks* i stället för vårt *strax*, ty man har där stamordet *strack*, som vi sakna.

En liten fördel ha vi af *x*: den att vi alltid veta att föregående vokal är kort; jfr orden *vax*, *sax*, *byx*, *käx*, *tax* med genitivformerna af *vak*, *sak*, *byk*, *käk*, *tak*. Genom ändring af *x* till *ks* skulle sålunda olikljudande ord, som nu också äro olikskrivna, komma att sammanfalla i en enda beteckning.

Då sålunda den pedagogiska vinsten är högst ringa, om någon, och då ur läsbarhetens synpunkt till och med ett litet skäl talar för *x* — och då härtill kan läggas att också de med oss närmast befryndade folken (danskarna trots Rasks ändringsförsök) ännu allmänt ha kvar sitt *x*, så må också vi tills vidare få behålla vårt. Våra pedagoger må framgent stå den ledsamma risken att bli undfägnade med ett *rixdaxman*, ett *lyxalig*, ett *taxam*, ett *åxå* — af lärjungar som stava på slump och som skulle kunna skriva orden lika befängdt (t. ex. *rigsdacksman*), även om de intet *x* hade i sin rättstavningslära.

Liksom *x* är att anse som en sammandragen form af *ks*, så bör *ck* räknas som en bekvämare förkortning af *kk*. Ingen bokstav i vårt alfabet har en så invecklad form som *k*; den bör därför också ha större rätt än någon annan att förkortas.

Hvad som emellertid kunde tala för att »upplösa förkortningen» och skriva två fulla *k*, är den omständigheten, att våra närmaste grannar ha denna ovigare beteckning. Men icke ens Nordiska Rättstavningsmötet ville här reformera vår skrift; det ansåg att *ck* hos oss såväl som hos tyskar och engelsmän kunde försvaras just som förkortning; endast vid delning på två

rader borde skrivas t. ex. *tak-ka*. Så har nu sedan också den officiella ortografien stadgat för de tyska skolorna.

Om lärjungen, såsom HAZELIUS föreslår, vid innanläsning vänjes att namngiva *ck* såsom *kk*, kan denna beteckning näppeligen vålla någon märkbar pedagogisk olägenhet. En förvandling af *ck* till *kk* har alltså blott ett teoretiskt intresse, och för ett sådant bör man icke skynda att göra en så skarpt i ögonen fallande ändring i vår skrift, förr än andra viktigare lyckats.

För det ljud som börjar orden *tjära* och *kära* har ej Rättstavningssällskapet föreslagit något gemensamt tecken. Efter hvad jag sagt om ändringen af andra begynnelsekonsonanter förstår man lätt, att jag finner denna oväntade hovsamhet af sällskapet fullt riktig och mycket prisvärd. Införandet af *tj* för lent *k* skulle i detta fall varit så mycket mindre på sin plats, som i en stor del af Sverge de ifrågavarande orden icke alls innehålla något *t*, endast ett slags förstärkt *j*. Man bör därför hälst ej ändra förr än man kan få ett eget tecken för detta ljud, såsom de slaviska språken sedan länge ega. LUNDELL har riktigt framhållit den nämnda fonetiska betänkligheten af en ändring i detta fall.

Under det *x* betecknar två ljud med en bokstav, betecknar omvändt *ng* ett ljud med två bokstäver. Intet europeiskt språk har utbildat ett eget tecken för detta enkla ljud, åt hvilket likväl redan den klassiska forntiden givit ett eget namn, *agma*, bildadt efter mönstret af det grekiska namnet på *g*, *gamma*. I sanskrit, malajiska m. fl. utomeuropeiska skriftsystem har man också en särskild bokstav för detta ljud.

Vissa ortografiska svårigheter äro hos oss förbundna med *ng*-ljudet. Det skrives på tre olika sätt, som kunna exemplifieras genom orden *häng*, *hägn* och *hank*.

Regeln är dock för svenska ord ganska enkel; den kan, då beteckningen i *häng-ning* endast är ett genom den allmänna samhörighetslagen föreskrivet undantag, bekvämt rymmas på två rader: *ng*-ljudet skrives *ng*, utom framför *k* och *g*, där det skrives *n*, och framför *n*, där det skrives *g*.

Rättstavningssällskapet vill låta beteckningen med *g* försvinna, så att man t. ex. skriver *rängn*, *lungn*.

En viktig omständighet finnes likväl som talar mot denna ändring. Genom en granskning af ordförteckningarna i Wulffs och Lyttkens' större arbete finner man, att inemot halva antalet af de ord, som härigenom komma i fråga till ändring, ha ett vacklande uttal.

Den skrivande vet för närvarande utan vidare, att t. ex. ordet *ögna* bör skrivas med blott *g*, det må uttalas *öngna* eller *ög-na*.

Skall Rättstavningssällskapets regel följas, måste genom ortografien det ena af dessa uttal stämplas såsom icke högsvenskt. Andra lika tvivelaktiga fall äro *digna, segna*, till-*egna, hugna, hägna, fägna, sägner, vägnar, tignarman, mahogni* m. fl. För att kunna genomföra sin stavningsförbättring måste Rättstavningssällskapet sålunda först och främst fastställa, hvilketdera uttalet som i hvart och ett af dessa ännu ej stadgade fall är det rätta, vidare också ålägga lärjungen att inlära den så bildade listan.

Jag fruktar att både svenska språket och lärjungen skola känna sig mindre tacksamma för den »lättnad», som bjudes under sådana villkor.

Ett ytterligare skäl mot ändring i detta fall ligger däri, att den åstadkommer en icke på uttalet grundad skillnad mellan svensk och dansk-norsk skrift. Mot vår nuvarande stavning *vagn, välsigna* svarar ju alldeles våra stamfränders *Vogn, velsigne*.

Såsom i flera andra frågor, så intager också i denna Lundell en försiktigare ståndpunkt än Rättstavningssällskapet. Åtminstone nämner han icke *ng*-beteckningen på listan af de reformer, som han vill föreslå (*I Rättstafningsfrågan* s. 124 f.).

Rättstavningssällskapet vill också på ett annat område betydligt utvidga bruket af *ng*. Det insätter denna beteckning i en mängd utländska ord, som hittills skrivits med *n*. Det förordar t. ex. formerna *pangsjon, sjangtil, fångd* o. s. v.

I någon mån understödjes sällskapet här af Lyttkens och Wulff, som visserligen gå allt för varsamt till väga för att i något af de nämnda exemplen vilja yrka på ett *ng*, men som däremot anse, att man bör kunna skriva *alliangs, annongs* o. d.

Mot denna mera hovsamma reform skulle jag i princip icke hava något att invända. Dock stöter man vid genomförandet på så många svårigheter, att jag också här dels ur språk-

lig, dels ur pedagogisk synpunkt anser en ändring för närvarande mindre lämplig.

Förhållandet är nämligen, att språket jämväl på detta område är ytterst vacklande.

Skola orden *fajans*, *ambulans*, *distans*, *instans*, *korrespondens*, *preferens*, *differens*, *kvintessens*, *dispens*, *intressant*, *briljant*, *guvernant*, *konsert*, *fontän*, *fransäs*, *volontär* skrivas med *n* eller *ng*?

Jag bör upplysa, att Rättstavningssällskapets regelbok skriver hälften af dessa ord på det ena och hälften på det andra sättet. Må läsaren nu själv söka att gissa hvilka. Jag vågar tro att han icke skall lyckas, och jag misstänker nästan att till och med Rättstavningslärans upphovsmän själva vid ett och annat af orden skola behöva »se efter i sin bok, hvad de hava för åsikt».

Liknande svåra fall finnas i mängd. En rättvis fördelning af dem på olika stavsätt möter mycket stora svårigheter och kommer att tynga rättstavningsläran med besvärliga ordförteckningar.

Alla ortografiska svårigheter lösas ytterst lätt för de nyss uppräknade fallen och för de allra flästa återstående ur en synpunkt, som redan förut flera gånger visat sig användbar vid ordnandet af kinkiga rättstavningsområden. Man skiljer de formellt utländska orden från de formellt inhemska. Regeln blir då: I formellt utländska ord skrives *ng*-ljudet före konsonant med *n*.

En sådan regel bör så mycket mindre ingiva oss någon betänklighet, som vårt uttal otvifvelaktigt här mer och mer går i riktningen af en ändring från *ng* till *n*.

Alltså först och främst alla ord med betoning på annan stavelse än den första skrivas med *n*. Dessa utgöra den långt övervägande huvudmassan af dem som här komma i betraktande.

Regeln behöver, så vidt jag ser, ingen annan inskränkning än den självklara att *inkognito* ej kan skrivas *inkonnito*.

Vidare böra några få enstaviga ord, till en del med vacklande uttal, på grund af egendomliga ljudförhållanden fortfarande ha rätt att stavas med utländsk beteckning: orden *plansch*, *bransch*, *fond*, *rond*, *blond*, *sond*, *frond*, *front*, *brons*. Intet svenskt språksinne torde uppfatta dessa ord såsom inhemska, så länge de behålla uttalet med *ng*.

Det till uttalet vacklande *plomb* skrives med *mb* även af Rättstavningssällskapet.

Ordet *genre* röjer sig hvarken genom akcent eller andra ljudförhållanden som osvenskt, men det är för litet naturaliseradt att behöva ändra sin stavning. Rättstavningssällskapets *sjanger* omgestaltar också ordet på ett allt för stötande och radikalt sätt.

Den svårighet, som ligger däri att *a*-ljudet framför *ng* i vissa franska lånord tecknas med *e* — såsom just i *genre* — kunna vi tyvärr icke slippa ifrån, ty också här vacklar uttalet i många fall. Så i *differens*, *entusiast* m. fl. Rättstavningssällskapet lättar icke häller här lärjungens möda, när den för vissa fall stadgar stavningsändring, för andra åter ser sig nödsakadt att bliva vid det gamla.

I ordslut har redan *ng* hunnit bli ganska allmän beteckning vid utländska lån. *Talang*, *salong*, *maräng* stöta numera ingens öga; till och med ett *poäng* förordas af flera, t. ex. af LINDER, och det torde ej möta svårighet.

Just i ordslut är vår svenska ortografi mäst villig att ombilda de utländska lånordens stavning; därom vittna utom här nämnda fall också *trikå*, *resår*, *ragu*, *supé* och liknande former. Skälet är helt visst, att de svenska böjningselement, som här tillstöta, mana till försvenskning af den orddel som närmast föregår. Man kunde möjligen skriva *douche* men omöjligt *douchea*, *douchening*; och konsonanter, som efter franskt språkbruk äro stumma eller ha ett ändradt uttal i ordslutet, t. ex. *t* i *tricot*, *n* i *salon*, få ej blott efter svensk utan också efter fransk skrivsed en oegentlig ställning, när böjningsändelse tillkommer. *Trikoter* ändras därför till *trikåer*, *salonen* till *salongen*.

Af egenskapsordet *lugn*, som Rättstavningssällskapet skriver *lungn*, bildar det neutralformen *lungt*, med bortkastande af *n*. Likså härleder det af *nämna* participiet *nämd*, af *jämn* utan tvivel neutrum *jämt* o. s. v.

Formerna *nämde* och *nämd* ha på sista tiden börjat bli allmänna, sedan de förordats af RYDQVIST och den väsentligen af honom beroende Ordlistan. För min del anser jag både dessa former och de nya likartade, som Rättstavningssällskapet vill införa, såsom afgjordt stridande mot sunda rättstavningsprinciper.

Det gäller här värkligen en princip. Frågan är den viktiga: hvilket språk är det som bör anses innehålla normen för vår skrift?

Rättstavningssällskapet giver på denna fråga ett mycket konservativt, enligt min tanke ett allt för konservativt svar, när det svarar: lässpråket, det uttal »som vid vårdad uppläsning i högre stil användes av den bildade allmännheten i Sverge».

Till stöd för former som *lungt, nämt* kunde man emellertid även tänka sig ett annat svar på frågan, det svar, som troligen också de fläste skola vara benägna att afgiva: skriftens norm bör vara det allmänna bildade talspråket. Även detta svar synes mig dock vara oriktigt.

Mot uppställandet af lässpråket såsom det mönster skriften har att följa kan invändas, att om denna teori varit antagen för ett par hundra år sedan, skulle vi ännu skriva *ifrå* för *ifrån*, *haver* för *har*, *möjeligit* för *möjligt*, *krants* för *krans*, *fenster* för *fönster*, *matk* för *mask* o. s. v. Dylika former får man ju ännu höra vid uppläsning ur vår gamla kyrkobibel. Jag hänvisar för övrigt till KNUDSENS i flera hänseenden lärorika bok om *Den landsgyldige norske uttale* (1876), där man ser huru omöjligt det skulle vara att inom vårt broderland i allo genomföra denna teori.

Tager man åter det allmänna bildade uttalet till bestämningsgrund för ortografien, så bli svårigheterna ej mindre. Med ett *lungt*, ett *nämt* måste då ovillkorligen följa ett *till gangs*, ett *namsdag* — former, som Rättstavningssällskapet endast genom en inkonsekvens kan frånsäga sig. Vidare måste *punkt* tecknas *pungt*, neutrum af *blank* skrivas *blangt*, supinum af *stänka* bli lika med supinum af *stänga* o. s. v. Om auktoriteter behövdes, kunde för det lika uttalet af sådana former citeras RYDQVIST, SUNDÉN m. fl. *Svensk* och *färsk* skulle bilda neutrum *svenst*, *färst;* man har dessa former redan i medeltidsskrifter (*svænst*, *færst* RYDQVIST IV, 409). Af *Uppland* skulle bildas ett adjektiv *uppländsk* och neutrum därtill skrivas *upplänst.* Former som *Kaleps*, genitiv af *Kaleb*, i *tistaks* eller *tistas* för i *tisdags, dålikt* eller *dålit* för *dåligt* skulle också bliva regel.

Nej — rättstavningens utgångspunkt måste ligga i det af skriften oberoende, noggrannast möjliga samtida uttalet. Med andra ord: Man bör skriva så, som en person med fullt

utbildadt språksinne och fullständig kännedom om sitt modersmåls bildningslagar anser orden böra uttalas vid deras möjligast noggranna framsägning.

Det blir alltså för den skrivande ej fråga om det vanligaste utan om det noggrannaste talet, och han måste ofta tänka på ej hvilka bokstäfver som höras utan hvilka som kunna få höras. Stavningen blir i viss mån ideal, såsom vi redan på andra områden ha funnit att den måste vara. Naturligtvis förbjudes ej härmed att använda hvardagliga former i samma mån som man afsiktligt vill skriva hvardagsspråk.

Genom det sagda tror jag mig ha tillräckligt visat, att former som *lugnt, nämnt* med bibehållet *n* fortfarande böra anses som ortografiskt fullt berättigade. Ännu en liten anmärkning vill jag emellertid anknyta till dem. Rättstavningssällskapet företager den ifrågavarande stavningsändringen i syfte att göra ortografien lättare. Må det emellertid besinna, att i samma mån som det här söker förenkla rättstavningsläran, i alldeles samma mån försvårar det också den i dess ögon redan så svåra grammatikan. Den senare får en ny klass oregelbundna adjektiv, som bortkastar stammens *n* framför *t*, och en ny klass oregelbundna värb, som likaledes i vissa former förlorar *n*. Den tacksamhet, sällskapet möjligen kan förvärva sig af bisittarna på skolans nedersta bänkar, kommer sålunda att uppvägas af missnöje och ogunst hos dem som hunnit några bänkar högre upp.

Genom den nya tyska ortografien auktoriseras ett par ogrammatiska former af alldeles samma slag som ett *lungt*. Det stadgas att superlativen af *närrisch* skall skrivas *der närrischte*, icke som hittills *der närrischste;* likså skall man för *du wäschst* skriva *du wäscht*. Med rätta klandras och utdömmas dessa former af PAUL, *Zur orthographisehen Frage* s. 30.

Den språkliga analogi, som fordrar att *jämn* vid sin sida får ett *jämnt*, ålägger oss naturligtvis icke att också skriva *jämnte* eller *jämnka*, eller *jämnt och samt*, eller *jämnlik*. Här inträda andra språklagar. För min känsla är t. ex. en bestämd betydelseskillnad mellan *jämbred* och *jämnbred;* jag säger att plankor äro *jämbreda*, när de äro *jämlika* med hvarandra i fråga om bredd, däremot angiver jag dem såsom *jämnbreda*, om de hvar för sig hela sin längd utefter ha samma *jämna* bredd. Våra lexikografer upptaga likväl ej denna distinktion.

Rättstavningssällskapet utesluter också i flera andra fall bokstäver som ej höras i vanligt tal. Jag skall blott nämna *karl*, som ändras till *kar*. Vid första påseendet förefaller denna ändring lätt och fullt berättigad, ty man gör ju allmänt en uttalsskillnad mellan detta *karl* och personnamnet *Karl*. Uttalet *kar* är också ganska gammalt; redan i skrifter från 1500-talet har jag sett *Dalkaranar*, och formen *karmaþer* är ännu äldre.

Vid närmare betraktande finner man dock att ändringen invecklar oss i svårigheter. Först och främst är *karl* som högtidligt uttal ännu icke alldeles försvunnet; våra skalder rimma allmänt *karl* med *jarl* utan att någon stötes däraf. Vidare ha vi åtskilliga sammansättningar, där *l* åtminstone kan höras och där det i själva värket ofta höres. Rättstavningssällskapet måste själv erkänna *l* i *karla*-tag, således väl också i *karla-kar* (plur. *karla-karar*?). Jag är slutligen säker att det poetiskt färgade *dagakarl*, liksom även t. ex. ett parodiskt högstämdt *efter ungkarlased*, hälst skall och i hvarje fall utan anstöt kan framsägas med hörbart *l*.

Under sådana förhållanden anser jag en ändring af ordet ännu ej befogad. Den ortografiska vinst man gjorde skulle mer än uppvägas af besväret att ha särskilda regler för ordets sekundära bildningar och dess användning i olika stilarter. Härtill kommer att sammanhörande ord på ett för känslan sårande sätt skulle ryckas i sär genom olika beteckning. I danskan har icke *l* men däremot *r* försvunnit ur detta ord; dock skriver man det fortfarande *Karl*.

Om den viktiga och svåra stavelsedelningsfrågan kan jag ej underlåta att säga några ord, ehuru jag ej vill inlåta mig på frågans detaljer.

Vårt nuvarande sätt att dela ord har ofta nog varit utsatt för kritik. Redan på 1600-talet förordade TJÄLLMAN delningen *vakt-a* i st. f. *vak-ta*. På sista tiden har en sådan delning efter »grundstavelse» eller efter »ljudstavelse» af ganska många påyrkats och af en och annan till och med praktiserats.

Det skäl som talar för en sådan ändring är att onekligen vår nuvarande ordning för en nybörjare kan vara missledande. Abecedarien som stavar *r, y, k: ryk* har nog svårt att ur *ryk-te* få fram annat än ett imperfektum af *ryka*. Han skulle bättre förstå ett *rykt-e*. Ävenså skulle ett *k* och ett *g* lättare af

honom uppfattas med sitt hårda ljud, om man delade *rik-et, dag-en*, än nu då man delar *ri-ket, da-gen*.

För Rättstavningssällskapet, som icke nyttjar *g* i betydelsen af *j*, bortfaller ett af skälen; även det först nämnda mister mycket af sin betydelse, när man, såsom sällskapet och många andra nu göra, förenklar konsonanten framför böjningsändelser och delar utan hänsyn till stamformen: ett *rykt-e* blir då i alla fall tvetydigt.

Sällskapets syfte är emellertid tydligen ett slags ljudstavelsedelning. Den är blott genomförd på ett sätt, som allt för mycket smakar af den pedagogiska linjal, som vi flera gånger förut sett skymta fram bland sällskapets regler, och som afgjordt tyckes sätta upptuktelsen över naturen.

I *astm-a* åligges sålunda den första vokalen att, fastän flämtande efter andan, bära alla de följande tre konsonanterna; i *ås-na* slipper den med att taga hälften, en af de två, i *ås-en* belastas den med den ena som finnes, i *å-len* rår den icke med någon. Skälet till denna godtyckliga ordning kan man nog ana: konsonanterna *l*, *n*, *r* äro svåra att utsäga i samma stavelse med vissa andra ljud (dock icke svårare än *m*); för dessa svåra falls skull ha alla övriga fått bekväma sig att följa med. Som regeln nu blivit, har den intet fotfäste i något slags natur. Den stödjer sig hvarken på den mera fysiska värklighet, som representeras af uttalet, ej häller på den mera andliga natur, som vi kunna kalla språkkänsla eller grammatika. Den är så »rent praktisk», att jag vågar säga att den är opraktisk.

I det hela tror jag att man, efter att ha övervägt fördelar och olägenheter vid vår nuvarande stavelsedelning, skall nödgas erkänna, att den är bättre och enklare än någon annan föreslagen. Den är också, så vidt jag vet, i det närmaste densamma som råder hos alla europeiska folk utom ängelsmän och isländingar. Den var likaledes antagen redan hos forntidens klassiska folk.

Dess stora fördel är att den är — fonetisk, alltså just hvad man äljest önskar att vår skrift skall bliva. Den representerar den orddelning, som alldeles af sig själv inträder, när man utsäger ett ord långsamt; till och med barnet, som inga stavningsregler känner, delar ordet efter denna norm.

För den skrivande är denna afstavning alltså otvivelaktigt den naturligaste. För den läsande, som ännu står på nybörjarens ståndpunkt, är den visserligen mindre bekväm. Men så snart

man hunnit så långt, att man ej läser stavelse efter stavelse utan öfverser ordet i dess helhet innan man uttalar det, upphör också denna olägenhet att ha någon betydelse.

Det är mig ett nöje att påminna om att NOREEN i den mycket förtjänstfulla *Svenska språklära*, som han jämte SCHWARTZ utgivit (1881), och där han ej talar såsom Rättstavningssällskapets ordförande utan för egen räkning, just erkänner denna vår nuvarande afstavnings rättmätighet. I yrkandet på dess kvarstående instämma flera andra »nystavare», t. ex. FREUDENTHAL och FLODSTRÖM. Den har också tidigare haft en försvarare i GRIMM.

Svårigheten för nybörjaren kan i hans första övningsbok lättas genom andra medel än användandet av bindestreck; man kan ju t. ex. skriva *sann|er|lig|en*. Redan den förträfflige gamle MOBERG — hvars i fråga om rikhaltigt innehåll ännu delvis oöverträffade *Svenska grammatik* (1825) jag gärna ville bringa mera till heders — föreslog på sin tid att hava en olika stavelsedelning för nybörjarens innanläsningsövningar och för vanligt bruk.

Ur utrymmes-synpunkten — hvilken här ej bör förbises, eftersom orddelningen ju egentligen är en utrymmesfråga — blir det naturligtvis mera praktiskt, att orden få delas någorlunda i midten, än att delningen sker så nära slutet som genom en ljudafstavning vanligen skulle bli fallet i tvåstaviga ord. Det nu brukliga *glöm-ska* är, rent utvärtes sedt, en bättre delning än *glömsk-a*.

De orimliga ordklyvningar, till hvilka man kommer genom att tillämpa Rättstavningssällskapets bristfälliga bestämning af begreppet sammansättning — klyfningar sådana som *avsj-ed*, *bröstj-enges*, *vark-una*, *välm-oga*, *ödmj-uk*, *ök-end*, *pål-aga* — dessa ha redan i början af föreliggande uppsats blivit nog omtalade.

Frågan om »sammanskrivning», med andra ord, frågan huruvida man bör skriva *å stad* eller *åstad*, *till fyllest* eller *tillfyllest*, denna fråga skall jag icke här upptaga till behandling — så mycket mindre, som jag måste tillstå, att jag icke kan i allo besvara den. Många hithörande fall givas, om hvilka jag ej lyckats bilda mig någon fast mening.

När jag dock här nämner detta ämne, är det blott för att inom ännu ett rättstavningsområde framhålla, att en i frihet uppvuxen skrift ofta kan ha fullgiltig grund för beteckningar, som

den tekniske ortografen med rask hand utmönstrar såsom planlösa nycker.

Hvad kan synas godtyckligare än att skriva *åtminstone* som ett ord och *på sistone* som två? Kunna vi undgå, att sedan denna inkonsekvens en gång blivit påpekad, giva de ortografer rätt, som yrka på formen *åt minstone?*

Jag tror att vi kunna det. Låt oss tänka efter, huru vi kommit att skriva så likartade ord på olika sätt. Gåtan är ej vår att lösa. Svaret ligger däri att språksinnet uppfattar uttrycket *på sistone* i belysning af sådana vändningar som *på slutet, på ändan*, *på ändalykten*. Allmännare uttryckt: språksinnet finner i det brukliga språket en kategori af begräppsmässigt besläktade, icke sammanskrivna ord, inom hvilken det kan giva en plats åt *på sistone*. Så är ej förhållandet vid *åtminstone*, ty *åt* har i vårt nuvarande språk ingen likartad användning.

Alldeles samma skäl finnes att skriva *slå ihjäl* men *ligga i delo*. Både *hjäl* och *delo* äro från nutidsståndpunkt obegripliga ord, men det sista uttrycket har bättre än det förra lyckats bevara sin grafiska självständighet genom stödet af de likartade uttrycken *i strid*, *i tvist*, *i split*.

Sedan man en gång funnit den här framhållna synpunkten, kan man å andra sidan med dess hjälp lättare träffa sitt val i vissa fall, där skrivbruket vacklar. Telegrafstyrelsen medger oss att begagna *igår*, *idag* o. s. v. som enkla ord. Med afseende på *idag* är likväl sönderdelning vanligare i bruk, under det att formen *igår* tillstyrkes af flera författare, som hålla på den ohållbara satsen, att uttryck böra sammanskrivas, i hvilka ingår något element, som icke längre förekommer självständigt i språket. Det riktiga är tvivelsutan att skriva *i dag*, *i går*, *i fjor*, då vi ju måste skriva *i övermorgon*, *i nästa vecka* o. s. v.

Frågan om sammanskrivning af ord är synnerligen omsorgsfullt och med mycket god språklig takt behandlad af Flodström, som också särskildt framhåller språkinstinktens betydelse för detta fall. Med tillfredsställelse har jag hos honom återfunnit, tillämpadt på andra exempel, just samma åskådningssätt, som jag nyss gjort gällande med avseende på stavningen *i går*, *på sistone* o. s. v.

Åt en i det föregående behandlad fråga nödgas jag här åter egna några ord. Rättstavningssällskapets ordförande har

meddelat mig, att det endast är på grund af den nu utgivna Rättstavningslärans knappa affattning, som sällskapet kommit att synas fordra sådana böjningsmönster som de s. 28 uppförda: jag *holler*, vi *hålla*, I *hollen* o. s. v. I en fullständigare utförd lärobok skulle man upptaga ej blott, såsom nu skett, *håll*, *-a* utan vidare *-en*, *-es*, *-as*, *-it* och övriga ändelser, som kunna fogas till stammen *håll*.

Med nöje meddelar jag denna upplysning, om den kan anses förbättra Rättstavningssällskapets ställning i den punkt, mot hvilken jag riktat mitt angrepp.

Af den lemnade rättelsen drager jag emellertid två slutsatser. Först och främst den, att jag haft fullkomligt rätt i min åsikt, att Rättstavningssällskapet velat fördriva och trott sig kunna fördriva all skolgrammatika ur rättstavningsläran; den naturliga grammatikan kan det naturligtvis ej fördriva. För det andra den, att försöket utfaller så olyckligt — — att skolgrammatikan med hull och hår kommer in i rättstavningsläran, med alla sina deklinationer och konjugationer och komparationer och derivationer och allt hvad det heter. — Om man jagar sin fiende tillräckligt långt mot väster, så kommer han, efter att ha lupit jorden rundt, tillbaka i ens rygg i öster, kanske sjufaldt värre än förut.

I stället att helt kort och en gång för alla säga, att härledda former så långt möjligt är följa urformernas stavning, underkastar man sig att för hvarje gång uppräkna alla dessa former. Och det förtretligaste är att man ändå blir ofullständig. Ty ett språk består ju ej blott af de ord som faktiskt äro bildade, det innefattar jämväl alla dem som kunna bildas. Även om ingen människa någonsin användt uttrycken *summerare* och *summererska*, så äro de ändå svenska och måste stavas med två *m*, ifall *summera* mot uttalet stavas så.

Det inom behöriga gränser naturligtvis fullt berättigade strävandet att frigöra rättstavningen från grammatikan härleder sig tydligen däraf, att man funnit det orimligt att barn skulle kunna grammatika, innan de kunna stava. Men detta är ej alls så orimligt som det först låter.

Till en viss icke ringa grad kan man lära sig stava utan grammatika. Riktig och behjärtansvärd är den anmärkningen af Boëthius (*Om svenska skrifőfningar*, 1885, s. 8), att färdighet i rättskrivning väsentligen beror just på vanan att se och med

pännan efterbilda ordens vedertagna teckenföljder; reglerna hava vida mindre betydelse. Huru de oregelbundna orden *och* och *af* och *hvad* stavas vet barnet, innan det ens hört ordet *rättstavning*.

För en fullt korrekt och säker stavning krävas åter insikter, som äro vida svårare att förvärva än kunskapen om de få allmänna grammatiska begrepp, som vår hittills brukliga rättstavningslära förutsatt, och som man nu så ivrigt söker slippa från. Blotta inhämtandet af det språk, som skall nedskrivas, ett från all främmande skuggning renadt högspråk, förutsätter en literär och social bildning och innebär ett arbete, i jämförelse med hvilket t. ex. skiljandet mellan stam och afledning, mellan supinum och participium, mellan de bindeord som fordra skiljetecken framför sig och dem som ej behöva sådant, är en ren barnlek.

I denna mening äro vi rättstavningslärjungar så länge vi leva. Och så skall förhållandet bli, om vår ortografi fullkomnas än så mycket.

Det är en stor illusion, när man tror sig genom blott förenkling af några ortografiska regler kunna lära den obildade att stava rätt.

Jag skulle ej vara så mycket vän af förbättringar i vår ortografi som jag är, om jag ej ansåge, att reformer på detta fält medförde något värkligt gagn för vårt folks bildning och något bidroge att utjämna klyftan mellan »överklass» och »underklass».

Men att även den längst gångna fonetisering af vår skrift skulle kunna utrota den s. k. »pigortografien» eller ens göra den synnerligen mycket mera presentabel i bildade kretsar — det inbillar jag mig ej, och det vill jag ej att andra skola inbilla sig. En mängd tvistemål finnas (af samma slag som det om *slogs* eller *sloks*, om vokalljudet och konsonantfördubblingen i obetonade stavelser o. d.) hvilka man alltid skall nödgas afdömma inför en högre domstol än den enskildes gehör. Och härtill kommer sedan den nyss antydda svårighet, som ligger i skillnaden mellan det mer och mindre dialektiskt brutna hvardagstalet å ena sidan och det allmänna literära skrivspråkets å den andra — en skillnad, om hvars ansenliga vidd få människor hava någon aning.

En annan vanlig illusion är den, att man genom en tillräckligt långt gången reform skulle kunna komma till undantagslösa ortografiska regler. Det vore ej ens lyckligt om så skedde. Ortografien måste på dubbelt sätt vara en kompromiss: för det

första mellan den skrivandes bekvämlighet och den läsandes bekvämlighet, för det andra mellan örats fordran på ljudskrift och ögats fordran på begreppskrift. Ett skriftsystem, som icke vill stå utom allt sammanhang med de förut- och utanför- varande, innebär dessutom på ett tredje och fjärde sätt en kompromiss: det jämkar mellan forntidens krav och nutidens, mellan det egna folkets vanor och andra folks. Och med kompromisser följa alltid undantag.

Mer än jag från början ämnat och långt mer än jag önskat har denna uppsats kommit att synas vara särskildt riktad mot Rättstavningssällskapet. Min föregående framställning bör ha tillräckligt vittnat om, att jag själv är så intresserad för en utveckling i vår rättstavning, att jag med mycket större glädje skulle uppträdt *för* strävanden i denna riktning än *emot* dem.

Jag skulle denna gång så mycket hällre velat stå på reformatorernas sida, som jag bland dem har kära personliga vänner. Jag har icke häller ett ögonblick betvivlat, att deras ortografiska nitälskan haft sin källa i det varmaste fosterlandssinne och den uppriktigaste önskan att gagna vårt folk.

Strävandet har emellertid ej synts mig kunna leda till den åsyftade förbättringen; tvärtom har jag fruktat, att de förebådade omhvälvningarna skulle lända till ogagn för vårt folk inom mycket viktigare områden än det blott ortografiska. Jag har därför känt mig pliktig att lägga mitt ord i saken, men jag hoppas ha gjort det på ett sätt, som vittnar om min önskan att giva all rättvisa åt dem, mot hvilka jag nödgats vända mig. Åtminstone har jag sökt att ej låta min granskning stanna vid felaktiga detaljer, annat än för så vidt de sammanhängt med felaktiga principer; rätt mycket som förefallit mig oriktigt har jag ej ens nämnt, för att undgå att synas småaktig.

Mången torde nog anse — åtminstone har jag på sista tiden ofta hört den satsen uttalad — att Rättstavningssällskapets förslag just genom sin omfattning är utan praktisk betydelse; ett bekämpande däraf vore som att draga i härnad mot utopier och väderkvarnar.

Den som känner huru dugande och handlingskraftiga de män äro, som leda sällskapets värksamhet, den som vet huru väl detta sällskap är organiseradt och huru nitiskt och skickligt det

förstår att sprida sina läror inom just de kretsar, som äro mottagligast för detta slags inflytelser — han säger icke så.

Sällskapet kan uträtta mycket, och det är därför högst maktpåliggande att dess värksamhet så snart som möjligt ledes i den rätta riktningen. Med understöd af »de sakkunnige» (skollärarna, särskildt de många folkskollärarna) och af vänner, som det skaffat sig inom vår representation, tror det sig redan inom den allra närmaste tiden kunna vinna riksdagens medgivande att vid den första undervisningen i statens skolor få använda sällskapets rättstavningslära. Hvad ett sådant litet »medgivande» innebär, behöver jag ej säga.

Den rättstavningslära, som då kommer i fråga till användning, skall visserligen icke vara den, hvars brister jag här sökt påvisa. Det skall vara en annan, rättad från sådana fel, som sällskapet ej kunnat undgå att erkänna som fel, sedan de engång blivit framdragna. Men den skall i stället vara ännu radikalare än det nuvarande förslaget. Detta är den senaste nyhet, som spörjes inom de för frågan intresserade kretsarna.

De utlåtanden, som ingått från sällskapets många filialer, ha nämligen i allmänhet befunnits yrka på ännu längre gående reformer än centralstyrelsen själv velat föreslå. Genom detta tryck utifrån drives nu, naturligt nog, rörelsen till allt större ytterlighet.

Den som något sett af livet kan ej undra häröver. Man behöver blott besinna, hur det förhåller sig i fråga om ytterliga politiska meningar. Sådana hava ju alltid haft sin bästa jordmån inom de klasser som besitta mindre vidsträckt politisk erfarenhet. Inom dessa klasser märker man på grund af vissa yttre förhållanden mer än inom andra de olägenheter som följa af den bestående ordningen; man ser här en brist, där en annan, där en tredje. Man vill efter bästa förstånd afhjälpa dem, och man finner då ingen annan utväg än att fördömma hela systemet och fordra något alldeles nytt i stället. Den åter, som med lugnare sinne och från en friare synpunkt överskådar det hela med dess förtjänster och brister, han ser ofta, att de klandrade bristerna, hur beklagliga de kunna vara, dock äro så nära sammanflätade med viktiga fördelar, att man i denna ofullkomligheternas värld kan nödgas låta dem tills vidare bestå, under det att man visserligen alltjämt måste arbeta på att aflägsna dem en efter en.

Rättstavningssällskapets filialer skola nog själfva gärna med-

giva, att de i allmänhet innesluta mindre sakkunskap än moder föreningen. Däri ligger då också en god del af förklaringen att de återhållande krafterna inom dem varit mindre. Och härmed sammanhänger en annan omständighet. Filialerna ha naturligt nog trott sig kunna lita på, att grundvalen för det hela blivit riktigt lagd af vetenskapsmännen vid universitetet. De ha därför ej tänkt på att vända sig mot det nya förslagets principer, de ha endast ännu längre utdragit konsekvensen af dessa. Alla de många, som icke velat erkänna principerna, hava hälst hållit sig utanför sällskapet. Det enstämmiga bifall från alla intresserade i alla landets ändar, som sällskapets styrelse trott sig förnimma, har därför icke så mycket värde. Det är blott ett eko — och ekot ljuder högt bland nordens bärg. Men det sätt, på hvilket det besvarar frågor, brukar ej anses vara mycket pålitligt.

En bland sällskapets förtroendemän har ej längesedan i ett tidningsblad yttrat, att »det ej nog ofta kan betonas att just skolmännen, ej språkvetenskapens målsmän äro de till rättstavningsfrågans bedömande mest kompetenta». Med fara att stöta just den klass för huvudet, hvars sympatier här otvifvelaktigt äro af största betydelse, vågar jag påstå, att ett dylikt uttalande är både oriktigt och i hög grad farligt.

En reformering af rättstavningen på det rätta sättet är ingen lätt sak — den är tvärtom ett bland de trassligaste vetenskapliga problem som man kan uppställa. Den erfarenheten har mer och mer trängt sig på mig för hvarje ny sida, jag skrivit i denna uppsats. Förmodligen ha också dess läsare märkt något af de svårigheter, som på alla håll omhvärva den som här vill stifta nya lagar. Och ändå har jag i min framställning nödgats skjuta å sido en mängd tvistiga spörsmål, många därför att jag ej trott mig om att besvara dem, andra därför att de skulle gjort denna redan allt för långa uppsats ännu längre.

Jag vågar påstå, att ingen blott praktisk skolman utan värkligt vetenskapliga studier skall vara kompetent att göra en enda liten ändring i vår rättstavning. Han kan visserligen ställa ett högst värdefullt erfarenhetsmaterial till vetenskapsmannens förfogande, han kan visserligen ock på sin mindre anspråksfulla plats vara utrustad med en naturlig vetenskaplig begåvning högre än någon professor har på sin kateder. Men den säkra blick över det hela, som mäktar sammanhålla alla detaljer och som hindrar att vid-

tagna ändringar komma i strid med hvarandra och med sådant som icke ändras; den förmåga att på samma gång med känsligt öra lyssna till språkinstinktens röst och att ändå förmå höja sig däröver till klar uppfattning af hvad som är ändamålsenligt; den kännedom af fonetikens lagar, som hindrar att svävande ljud hänföras till det af flera möjliga tecken, som är mindre lämpligt; den insikt i hvad som är svenskt språk och hvad som är blott felaktigt, om ock vanligt uttal; den språkhistoriska lärdom, som kan följa den nuvarande stavningen tillbaka till dess historiska källor och bedömma, huruvida ej samma förhållanden, som skapat den, ännu bestå och ännu giva den berättigande; den kunskap i främmande, närskylda och icke närskylda, språks ortografi, som förmår göra sig där vunna erfarenheter till godo och förebygga alla ändringar, genom hvilka vår ortografi skulle ryckas för långt bort ur sitt naturliga sammanhang — allt detta förenadt kan endast finnas hos vetenskapsmannen.

Och det finnes visst icke alltid hos honom. Jämväl den på andra områden utmärkte forskaren kan, såsom redan här förut blivit sagdt, gå vilse i ortografiens irrgångar. Ett exempel därpå gav oss förr Rydqvist; såsom ett nytt exempel i motsatt riktning vågar jag räkna det här granskade förslaget.

Jag tilltror dettas upphovsmän tillräcklig högsinthet att, sedan de tagit kännedom om den här framlagda kritiken, öppet vidgå, att de i sitt förslag gjort sig skyldiga till icke få högst betydliga missgrepp och förbiseenden.

Och hur stora äro icke ändå de vetenskapliga krafter, som varit med om skapandet af detta förslag! Utkastet därtill är uppgjordt af flera bland Upsala universitets anseddaste yngre lärare och sedan skärskådadt och debatteradt inom den omfattande krets äldre och yngre vetenskapsidkare, som först sammanslöt sig till ett Rättstavningssällskap. Det mera detaljerade förslag, som utarbetades på sådan grundval, har till författare en med full rätt högt uppburen vetenskapsman, som för närvarande är vår svenska språkforsknings högste målsman vid landets största universitet. Och innan hans Rättstavningslära framlades, hade den i sin ordning blivit nagelfaren inom en särskildt utsedd kommission af de sakkunnigaste fackmän det stora sällskapet egde, en kommission i hvilken ingingo en annan universitetslärare, två elementarläroverkslärare, en folkskollärare, en folkskollärarinna och

en privatlärare — alltså representanter för många olika slags erfarenhet även af praktisk art.

Allt detta har af reformens ledare och vänner upprepade gånger framhållits till lugnande af dem, som vågade frukta, att saken ej vore nog moget övervägd.

I sanning — då resultatet af allt detta arbete och all denna kontroll ej blivit mera tillfredsställande, då må man ha full rätt att yrka på yttersta varsamhet vid företagande af nya ändringar i vår stavning. Och när nu samma personer, endast förstärkta med ett i det hela mindre sakkunnigt element, åter vilja framlägga ett ännu radikalare förslag, då har den som något tänkt i dessa ämnen ej blott rätt utan plikt att yttra ett allvarsamt varningens ord till dem, som i berömvärdt nit för fosterländskt framåtskridande måhända stå på väg att sluta sig till sällskapets program, utan att förstå, hur farliga eller åtminstone tvivelaktiga de framåtskridandets vägar äro, som man anbefaller åt dem [1]).

[1]) Naturligtvis komma flera af de anmärkningar, jag riktat mot det närvarande förslaget, att mista sin udd, om förslaget ändras i radikal riktning. Däraf följer emellertid ej att det nya förslaget är bättre än det gamla; det kan ju måhända vara förtjent af andra ännu svårare anmärkningar. — Bland de punkter, i hvilka man ämnar gå radikalare tillväga, nämnes särskildt *å*-frågan. Man skulle besluta sig för att skriva alla betonade *å*-ljud som *å*, alla obetonade som *o*. Skenbart är ju detta förslag alldeles likartadt med det som även jag (med en viss inskränkning) tillstyrkt för *ä*-ljudet, hvilket ljud i obetonade stavelser fortfarande skulle få skrivas *e*. Men överensstämmelsen är också endast skenbar. Den sista vokalen i *trädet* svävar mellan *e* och *ä* och kan därför fortfarande tecknas med *e*. Den sista vokalen i *lagom* går däremot icke alls längre i riktningen mot *o* än vokalen i *kom*. Om detta senare ord ändras till *kåm*, så måste också *lagom* bli *lagåm*, och den mellersta vokalen i *någongång* tecknas lika med de båda omgivande. Annars är det illa bevändt med den prisade konsekvensen. — Men se nu i hvilka svårigheter vi komma genom ändringen till *lagåm!* Vi måste då behandla förstavelser på samma sätt. Därigenom få vi emellertid på halsen en rad svårlösta uttalsproblem: skall man skriva *fotograf* eller *fåtågraf*, *fonetisk* eller *fånetisk*, *monopål* eller *månåpål* o. s. v.? — *Å*-frågan är behäftad med så många svårigheter, att jag är säker om att alla något så när besinningsfulla reformvänner böra instämma i LUNDELLS ord: *noli tangere*. Särskildt vill jag framhålla det otroligt hänsynslösa i att låta det hos oss och våra stamfränder vanligaste och hos öfriga europeiska folkslag allmänna *å*-tecknet vika för en hos oss icke ens hälften så vanlig beteckning (jfr s. 80), som därtill skiljer vår skrift från alla andra europeiska folks. Och detta när det gäller ett i svenskan så utomordentligt vanligt ljud som *å*. — Rättstavningssäll-

Uppfinnandet af de anspråkslösa, barnsliga *abc*-tecknen har kostat människosläktet en oändlig möda; det rätta användandet af dem har, som vi funnit, också sina svårigheter. För min del har jag en så liflig känsla af dessa svårigheter, att jag icke alls vill dömma dem hårdt, som gjort sig skyldiga till misstag. Jag vet allt för väl, att jag själv skall bli överbevisad om att ha begått liknande.

Men just därför att misstag äro så lätta att begå, yrkar jag på att ingen enda ortografisk ändring må företagas, om hvars lämplighet icke någorlunda enighet råder mellan dem, som kunna anses vara mäst sakkunniga i dylika ting. Naturligtvis få icke de räknas för sakkunniga, som genom partisinne äro förblindade vare sig på högra eller på venstra ögat — hvarken de som hålla på det bestående blott därför att det är »gammal fosterländsk sed», ej häller de som önska förändring blott därför att den är »framåtskridande».

I det Nordiska Rättstavningsmötet deltogo utvalde män från alla nordens tre riken, de sakkunnigaste man vid den tiden kunde finna. Det noggrant övervägda förslag, som de framlade, yrkade blott på helt få och hovsamma ändringar. Men redan nu, icke två decennier därefter, inse vi att bland mötets visserligen till allra största delen goda yrkanden ett och annat kommit med som varit mindre välbetänkt.

Hur mycket lättare skall icke något liknande kunna inträffa nu, om ett ojämförligt mera långt gående förslag antoges, utan det korrektiv mot misstag som en granskning ur skandinavisk synpunkt innebär!

Det Nordiska Rättstavningsmötets reformförslag understöddes redan från första dagen nära nog, om icke till och med fullkomligt enhälligt af alla äldre och yngre fackmän vid universiteten i Sverge och Finnland. Alltså ganska stor trygghet för förslagets vetenskapliga riktighet. Annorlunda denna gång. Det nuvarande förslaget har bland universitetsfackmännen sina anhängare i sina upphovsmän, en krets af visserligen framstående yngre lärare i Uppsala. Men dessa äro redan sinsemellan oense om mycket viktiga punkter i

skapets förslag om utsträckt konsonantförenkling har fått en egendomlig belysning i den af sällskapet till dess filialer nu utsända fråglistan rörande ord, hvilkas uttal är tvivelaktigt. Sällskapet nödgas där själf använda dubbelskrivning i ganska stort omfång, t. ex. när det gäller att skilja mellan uttalen *måln* och *mślln*.

förslaget. De hava dessutom afgjorda motståndare i flera andra uppsaliensiska fackmän, som ehuru reformvänliga dock anse förslaget till och med i dess nuvarande form vara allt för radikalt. Vid vårt lands andra universitet har förslaget icke omfattats af en enda universitetslärare, vid det finska universitetet har professor FREUDENTHAL till och med direkt yttrat sig däremot.

Ej underligt att sällskapet under sådana förhållanden är böjdt att underkänna vetenskapsmännens kompetens, och att man vädjar till andra myndigheter — ytterst till »hvarje man eller kvinna över 16 år», som genom att betala en krona vill förvärva sig rätt att deltaga i per-capita-omröstningen(!) om rättstavningsreglerna. Det enda, som den utanförstående kan undra på och måhända beklaga, är att konsekvensen ej drages fullt ut: Vi äro vetenskapsmän — vi äro mindre kompetenta — vi nedlägga vår befattning med denna sak.

Dock — de krafter, som styra Rättstavningssällskapet, äro allt för goda, allt för dyrbara för fosterlandet, att det skulle vilja umbära dem vid ordnandet af ett så viktigt odlingsområde som här är i fråga. Skola vi icke få hoppas, att de kunna länkas in på något mindre brådstupande banor?

Intet järnband fjättrar så hårdt som ett uttaladt ord. Ej blott därför att en man gärna vill »stå vid sitt ord». Lika mycket eller mera därför, att hvarje tänkt och uttalad tanke bildar en trampad väg i vårt inre, på hvilken liknande tankar gärna åter tränga sig fram. Mången medlem i Rättstavningssällskapet och i dess filialer har säkert under de sista månaderna fått försvara dess sak mot överdrivet konservativa meningar. Han har vant sig att se de skäl som tala för en reform, och han har kanske svårt att hålla blicken fast vid det som kan sägas för reformens begränsning. Det skulle glädja mig, om ändå något af de skäl, jag i denna uppsats anfört till stöd för ett varsammare tillvägagående, lyckats göra sig hördt af en eller annan. Må han då också betänka, att det finnes något som är förmer än att stå vid sitt ord. Det är att, när det gäller, stå över det.

LYTTKENS och WULFF intogo för några år sedan en mycket längre framskjuten ståndpunkt än nu. Under signaturen »FRAMFUS» försvarade den senare år 1878 ett program, som i åtskilligt liknar Rättstavningssällskapets nuvarande. En mera mognad erfarenhet har sedan lärt de båda samarbetarna, att

det är både rättast och klokast att gå framåt med större aktsamhet.

Såsom läsaren kunnat märka, hyser jag i fråga om rättstavningsreformens lämpliga omfång nästan alldeles samma uppfattning som LYTTKENS och WULFF. Rörande icke få enskilda punkter har jag visserligen uttalat meningar som afvika från deras, men detta hindrar ej, att jag i det hela känner mig stå på samma botten. Det rättstavningsförslag, de under GUSTRINS egid framlagt, är enligt min tanke en mycket god utgångspunkt för det nya skede i vår ortografi, som otvivelaktigt nu stundar.

Om vi innan århundradets slut hunnit bringa i någorlunda allmänt bruk de förbättringar i vår stavning, som läsaren sett tillstyrkta i och på samma gång exemplifierade genom denna min uppsats, så ha vi visserligen icke tagit något jättesteg framåt, men vi ha tagit ett så stort steg som jag tror att vi lämpligen kunna, och så vidt jag kan se ha vi tagit ett mera afgörande steg framåt än någonsin hittills förekommit inom vår svenska ortografi. Vår skrift kommer då att följa i det hela ganska enkla regler, i synnerhet om man bortser från de utländska lånorden, som ju vid barnundervisningen icke ha någon större betydelse.

Inkonsekvenser kommer vår skrift visserligen att förete, men vi få trösta oss med att det, som från en sida må hända får heta *inkonsekvens*, från en annan kan kallas *moderation*.

Att »taga steget fullt ut» kan nog vara bra, men man bör också komma ihåg ett i SCHLYTERS rättstavningsskrift (1878) citeradt yttrande af J. G. RICHERT, att steget ej får tagas så fullt ut »att man fläker sig». Bilden är här fullt tillämplig. Ett för vidt uttaget ortografiskt framsteg kan värkligen klyva vårt folk. Det kan åstadkomma, att det äldre och det yngre släktet skiljas från hvarandra på ett sätt, som är till men för det hela.

Denna uppsats var utlovad såsom en artikel i Ny Svensk Tidskrift en god tid innan Rättstavningssällskapet bildades. Den afsåg från början att med anknytning till LYTTKENS och WULFFS bok och GUSTRINS uttalanden inlägga ett ord till förmån för den ortografiska reformens sak.

Förhållandena hava sedan dess ändrat sig. Jag har måst tala icke blott om önskvärdheten af framåtskridande utan också,

och ännu mer, om önskvärdheten af att framåtskridandet sker varligt.

Men såsom första bladet i denna skrift, själva titelbladet, innehöll en liten väckande stöt för dem, som hälst önska bliva vid det gamla, så må också dessa sista sidor vända sig till dem.

Kanske har min uppsats fallit i handen på någon läsare, som af grundsats eller böjelse finner hvarje afsiktlig rubbning i vår skrift otillåtlig, och som anser att i detta fall allt bör få »gå sin jämna gång».

Till honom vill jag då först ställa den frågan: Har du under läsningen af denna skrift — om du haft tålamod att följa den så långt som hit — känt dig så mycket störd af de stavningsnyheter den företer, att ditt öga i högre grad däraf sårats eller din uppfattning af innehållet därigenom i någon mån fördröjts?

Jag förutsätter att du icke är en korrekturläsare eller stilrättare, ty då eger du icke fullt vitsord. Ju skickligare du är i ditt fack, dess mera måste då hvarje ändring stöta dig, och din dom blir därför strängare än hvarje annan läsares.

Får jag emellertid, såsom jag hoppas, ett nej till svar, så vågar jag säga, att du ej har rätt att undandraga reformen ditt understöd.

Ingen fordrar, att du skall understödja den på sådant sätt, att du själv ändrar din stavning. Du står måhända i sådana förhållanden till andra vare sig personer eller myndigheter, att detta skulle vara dig svårt eller omöjligt. Du har måhända också viktigare saker att tänka på än ändringar i ett stavsätt, som icke längre bereder dig någon svårighet, och som vi naturligtvis önska förbättra icke för deras skull, som redan lärt stava, utan för deras som skola lära det. Behåll därför gärna din vanda skrift.

Men giv ditt moraliska stöd, giv din sympati åt den nya tiden — var ung i teori om du ej kan vara det i praxis! Tänk på de mödor, en sådan ändring skall lätta för dina barn och för deras barn, tänk på hur mången plågsam skoltimme den skall bespara dem, hur många af de små försåt, som lura kring examensvägen, den kan undanröja. Tänk på att du genom att bortskaffa dylika faror kanske lägger månader eller år till dina barns liv. Månne du icke då skall känna dig mera böjd för reformen?

Utan allt obehag för dig kan den visserligen ej försiggå,

om du ej själv är i tillfälle att ändra din skrift. Du kommer naturligtvis att i någon mån synas gammalmodig för det yngre släktet. Men då den ortografiska skillnaden ej är större än här föreslagits, blir det icke så farligt med gammalmodigheten. Helt annorlunda om reformen vore radikal. Då förvandlades de äldre i de yngres ögon till värkliga antediluvianer, och införandet af en sådan sakernas ordning kunde med skäl anses vara ej blott en orättvisa mot de äldre, utan i själva värket också en orättvisa mot de yngre, genom de faror för deras pietetssinne som det skulle innebära.

I våra dagar sker ingen stavningsförbättring af sig själv. Så snart de literära förhållandena hos något folk vunnit en viss stadga, har rättstavningen en naturlig benägenhet att stelna. Såsom gamla städer ha krokiga gator, så ha därför också folk med tidigt utvecklad literatur vanligen dålig rättstavning. Blott genom planmässigt företagen reglering bli gamla stadsgator räta och gammal rättstavning vänd att kallas *rätt*stavning. Hos oss har detta kulturområde först ganska sent vunnit någon fasthet, knappt före detta århundrades början, Alla de ändringar, som under vårt århundrade inträdt, ha däremot utgått från bestämdt uppvisbara källor, vare sig från Svenska Akademien med Leopold och Enberg och Rydqvist, eller från Nordiska Rättstavningsmötet, eller, hvad mindre punkter angår, från vissa enskilda läroboksförfattare.

Den »jämna gången», till hvilken mången är så benägen att sätta sin lit, är på rättstavningsområdet numera alldeles detsamma som — stillastående. Önskar man en ändring här, så måste man med fullt medvetande besluta sig därför.

Det är ej så lätt att uppgiva gamla vanor, och särskildt synes det oss nästan som ett ingrepp i våra rättigheter, om någon vill ändra vår skrift. Vårt skäl emot förändringar är nog innerst ofta intet annat än det, som Jesper Ridefogd använder hos Holberg: *Först föler jeg i min Samvittighed* — med andra ord, skälet ligger i en kanske bedräglig känsla, icke i någon grundad övertygelse.

Och likväl är den fordran, som här ställes, på sitt sätt den minsta och lättaste af alla. Den gäller blott att vi skola närma oss till naturen.

När vi le åt barnets eller den obildades besynnerliga stav-

ningar, göra vi dem ofta alldeles orätt. Ifrån religionens djupaste sanningar intill «Kejsarens nya kläder» är det mycket som den fåkunnige och barnet förstår bättre än de som anse sig för det prövade förståndets män. Och dit hör i icke ringa grad just rättstavningen.

Må vi alltså med den grad af skyndsamhet, som högre synpunkter kunna bestämma, arbeta på att omforma vår skrift därhän, att den så mycket som möjligt blir naturlig. Då blir den också bäst lämpad för unga och gamla, för olärda och lärda.

Innehåll.

Den senaste tidens rättstavningsrörelser sid. 1—8.
Lämpligheten eller olämpligheten af en radikal reform s. 9—14.
Etymologisk och fonetisk stavning s. 15—17.
Ideografiska element i skriften s. 17 ff. — Satsens sönderdelning i ord s. 19—20. — Värkligt och formellt sammansatta ord s. 20—23. — Afledda ord s. 23—27. — Böjda ord s. 27—30.
Samhörighetslagen s. 31-40 — Grammatiken i rättstavningsläran s. 41-42 (jfr 130-1).
-dt s. 42—48 (jfr s. 37 f.) — Dubbelkonsonant s. 48—68 — *ä*-ljudet s. 68—78 — *å*-ljudet s. 78—88.
Ordskillnadsprincipen s. 88—90.
Undantag från samhörighetslagen s. 90—93.
-f och *fv* s. 93—102 — *hj, lj, dj, skj, stj* s. 102—107 — Lent *g* s. 107—109 — *sch* s. 109—115 — *s* s. 115—118 — *x* s. 118—120 — *ck* s. 120—121 — lent *k* s. 121 — *ng* s. 121—124.
Skrivspråk, lässpråk, talspråk s. 124—127.
Stavelsedelning s. 127—129. — Sammanskrivning s. 129—130.
Slutanmärkningar s. 132—144.

Rättelser.

Sid. 15	rad.	11 nedifr.	*icke* utgår
„ 69	„	11 uppifr.	*häxeri* utgår
„ 103	„	11 nedifr.	läs: *Var vetet*
„ 111	„	19 „	„ *nästan såsom*

Pris 1 kr. 50 öre.

YC113107

M303667 PD5143
T4

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY